

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii

Leszek Mysiewicz

**Pisteologiczny aspekt procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności
w świetle badań w Areszcie Śledczym w Olsztynie w latach 2017–2018**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
ks. dra hab. Marka Żmudzińskiego, prof. UWM
w Katedrze Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Moralnej

Olsztyn 2020

Uniwersity of Warmia and Mazury in Olsztyn
Faculty of Theology

Leszek Mysiewicz

**A pisteological aspect of a proces of a rehabilitation of people deprived
of their liberty in the light of studies in the custody in Olsztyn in years
2017–2018**

A doctoral thesis
written under the supervision of
Rev. dra hab. Marka Żmudzińskiego, Professor of the UWM
at the Department of Fundamental, Dogmatic and Moral Theology

Olsztyn 2020

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI.....	6
WYKAZ SKRÓTÓW	9
WSTĘP	10
ROZDZIAŁ 1	
CHARAKTERYSTYKA PROCESU RESOCJALIZACJI.....	16
1.1. Założenia	16
1.2. Programy i cele.....	19
1.3. Zasady	24
1.4. Paradygmaty	27
1.5. Regulacje prawne	31
1.6. Rola kadry penitencjarnej	33
1.7. Skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych.....	38
ROZDZIAŁ 2	
DZIAŁALNOŚĆ PASTORALNA W PROCESIE RESOCJALIZACJI	40
2.1. Opieka religijna w świetle przepisów prawa	40
2.2. Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej.....	50
2.2.1. Zarys historyczny	51
2.2.2. Struktura organizacyjna.....	62
2.2.3. Założenia metodyczne	66
2.2.3.1. Zasady resocjalizacji.....	68
2.2.3.2. Metody resocjalizacji.....	72
2.2.3.3. Programy profilaktyczne i resocjalizacyjne w aspekcie religijnym	74
2.2.4. Posługa i działalność kapelana więziennego.....	79
2.2.5. Życie sakramentalne osadzonych.....	82
2.3. Zaangażowanie świeckich w resocjalizację religijną.....	83

2.3.1. Wspólnoty modlitewne.....	86
2.3.2. Bractwo Więzienne	88
2.4. Wpływ wiary religijnej na kształtowanie osobowości więźniów	92
2.4.1. Stosunek osadzonych do religii	93
2.4.2. Efekt oddziaływania duszpasterskiego na postawy religijne osadzonych.....	98
ROZDZIAŁ 3	
METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH.....	101
3.1. Przedmiot i cel badań	101
3.2. Problemy badawcze i hipotezy.....	104
3.3. Narzędzie badawcze.....	111
3.4. Środowisko i organizacja badań.....	116
ROZDZIAŁ 4	
ANALIZA I INTERPRETACJA BADAŃ WŁASNYCH.....	126
4.1. Identyfikacja z Kościołem.....	126
4.1.1. Stosunek osadzonych do wiary	127
4.1.2. Determinanty stosunku do wiary	138
4.2. Czynniki wpływające na rozwój wiary	145
4.2.1. Życie sakramentalne	146
4.2.2. Modlitwa.....	157
4.2.3. Kontakty z rodziną	166
4.3. Rola duszpasterstwa więziennego.....	168
4.3.1. Potrzeba oddziaływań duszpasterskich	169
4.3.2. Wpływ duszpasterstwa na codzienną egzystencję	179
ROZDZIAŁ 5	
POSTULATY DOTYCZĄCE SKUTECZNOŚCI POSŁUGI DUSZPASTERSKIEJ.....	186
5.1. Weryfikacja hipotez badawczych	186
5.2. Problemy duszpasterstwa w aspekcie resocjalizacji	193
5.3. Propozycje zaangażowania osadzonych w duszpasterstwo	197
ZAKOŃCZENIE	201

SUMMARY	205
BIBLIOGRAFIA	208
ANEKSY	229
KWESTIONARIUSZ ANKIETY	232

TABLE OF CONTENTS

TABLE OF CONTENTS.....	6
LIST OF ABBREVIATIONS.....	9
INTRODUCTION	10
CHAPTER 1	
CHARACTERISTICS OF A REHABILITATION PROCESS	16
1.1. Assumptions.....	16
1.2. Programmes and Objectives.....	19
1.3. Principles.....	24
1.4. Tasks.....	27
1.5. Legal Regulations.....	31
1.6. A Role of A Penitentiary Cadre	33
1.7. An Effectiveness of Rehabilitation Interactions (in the Light of Studies in Literature)	38
CHAPTER 2	
A PASTORAL ACTIVITY IN A REHABILITATION PROCESS	40
2.1. A Religious Care in the Light of the Legislation	40
2.2. Prison Ministry in a Penitentiary Work	50
2.2.1. The Historic Outline	51
2.2.2. The Organisational Structure.....	62
2.2.3. Methodological Assumptions.....	66
2.2.3.1. Rehabilitation Principles.....	68
2.2.3.2. Rehabilitation Methods.....	72
2.2.3.3. Preventive and Rehabilitation Programmes in a Religious Aspect.....	74
2.2.4. A Service and Activity of a Prison Chaplain	79
2.2.5. A Sacramental Life of Prisoners	82
2.3. A Secular Commitment in a Religious Rehabilitation.....	83

2.3.1. Prayer Communities	86
2.3.2. A Prison Fraternity	88
2.4. An Impact of Religious Belief on Shaping Prisoners' Personalities .	92
2.4.1. An Attitude of Prisoners to Religion.....	93
2.4.2. An Effect of a Pastoral Interaction on Religious Attitudes of Prisoners.....	98
CHAPTER 3	
THE METHODOLOGY OF SELF-REPORTED STUDIES	101
3.1. A Subject and Purpose of Studies	101
3.2. Research Problems and Hypothesis	104
3.3. A Description of a Research Tool.....	111
3.4. Research Environment and Organisation.....	116
CHAPTER 4	
AN ANALYSIS AND AN INTERPRETATION OF SELF-REPORTED STUDIES	126
4.1. An Identification with the Church.....	126
4.1.1. An Attitude of Prisoners to Faith	127
4.1.2. Determinants of an Attitude to Faith.....	138
4.2. Factors Affecting a Development of Faith.....	145
4.2.1. A sacramental Life	146
4.2.2. A Prayer.....	157
4.2.3. Contacts with Family.....	166
4.3. A Role of a Prison Ministry	168
4.3.1. A Need for a Pastoral Interaction	169
4.3.2. An Impact of a Ministry on a Daily Existence	179
CHAPTER 5	
POSTULATES CONCERNING AN EFFECTIVENESS OF A PASTORAL SERVICE	186
5.1. A verification of Research Hypotheses.....	186
5.2. Problems Present in a Pastoral Aspect of Rehabilitation.....	193
5.3. Suggestions for Engaging Prisoners in a Pastoral Work.....	197

CONCLUSIONS	201
SUMMARY	205
REFERENCES	208
ANNEXES	229

WYKAZ SKRÓTÓW

APAC	- Association for Protection and Convicts
ART	- Aggression Replacement Training
CZSW	- Centralny Zarząd Służby Więziennej
kkw	- Kodeks karny wykonawczy
KPK	- Kodeks Prawa Kanonicznego

WSTĘP

Doświadczenie wiary w Boga odwołuje się do zjawiska wykraczającego poza zauważalną przez człowieka rzeczywistość. Przeżywanie jej nie odnosi się jedynie do posiadanej wiedzy, osobistych deklaracji czy wyuczonych zachowań. Jest zjawiskiem wielowymiarowym i trudnym do zweryfikowania. Dlatego też, w celu właściwego określenia przedmiotu niniejszej dysertacji, wiara w Boga osób pozbawionych wolności ukazana zostanie poprzez ich religijność i uczestnictwo w duszpasterstwie więziennym.

Funkcjonujące w jednostkach penitencjarnych duszpasterstwo więzienne stanowi jedną z form realizacji oddziaływań resocjalizacyjnych. Za pomocą dostępnych aktywności religijnych, więźniowie mają możliwość swobodnego korzystania z posługi kapelana więziennego oraz życia sakramentalnego podczas izolacji.

Obserwacja przeprowadzona przez autora dysertacji, który na co dzień wykonuje obowiązki funkcjonariusza Służby Więziennej w Areszcie Śledczym w Olsztynie, wykazała wysoki wskaźnik deklarowanej wiary przez osadzonych. Skłoniło to do podjęcia badań empirycznych, za pomocą których możliwe byłoby rzetelne ukazanie stanu faktycznego deklarowanej wiary w Boga przez więźniów.

Podjęcie badań, których przedmiotem będą działania duszpasterskie oraz zaangażowanie osadzonych w religijne formy aktywności, pozwoliłaby zdiagnozować: a) wiarę w Boga i jej ocenę, b) uczestnictwo we Mszy świętej, c) przystępowanie do sakramentu pokuty i pojednania, d) częstotliwość i sposób modlenia się, e) uczestnictwo w formach zorganizowanego duszpasterstwa, f) wpływ rodziny na rozwój i kształtowanie wiary w Boga.

Zagadnienia związane z duszpasterstwem więziennym poruszane były przez wielu naukowców, jednak nie ma istotnej publikacji, która obejmowałaby swoim zakresem przedmiot niniejszej pracy doktorskiej.

Przedstawione powyżej fakty pozwoliły na sformułowanie głównego problemu badawczego, który zawarty jest w pytaniu: w jakim stopniu wiara w Boga, ukazana poprzez religijność, wpływa na proces resocjalizacji osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Olsztynie?

W części metodologicznej zostały postawione również szczegółowe problemy badawcze:

- Jak osoby pozbawione wolności określają swój stosunek do wiary?
- Jakie czynniki wpływają na stosunek osób pozbawionych wolności do wiary?
- Wpływ Mszy świętej na proces resocjalizacji osadzonych?
- Jaka jest częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania przez respondentów?
- Jakie czynniki wpływają na pogłębienie wiary osób pozbawionych wolności?
- Jak często osoby pozbawione wolności się modlą?
- Jaki jest najczęściej wybierany przez respondentów sposób modlitwy?
- W jakim stopniu kontakty z rodziną umacniają ankietowanych w wierze?
- Jaka jest rola kapelana więziennego w procesie resocjalizacji?

Celem niniejszej rozprawy jest analiza stanu faktycznego zaangażowania więźniów w życie religijne, ukazujące ich wiarę w Boga w kontekście procesu resocjalizacji. Jego realizacja umożliwiona zostanie poprzez analizę badań własnych, przeprowadzonych przy pomocy kwestionariusza ankiety.

W poszukiwaniu odpowiedzi na wyartykułowane powyżej problemy badawcze i pytania, wykorzystane zostaną źródła, spośród których istotne miejsce zajmą akty prawne regulujące system opieki religijnej w jednostkach penitencjarnych, m.in.: *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy*, *Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej*, *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności*, *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania* oraz *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*.

Poza wymienionymi powyżej dokumentami, określającymi regulacje prawne w kwestii religijnej w więzieniach, autor posłuży się również dokumentami Kościoła takimi jak: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, *Encyklika o nadziei chrześcijańskiej „Spe Salvi”*, *Encyklika o wierze „Lumen Fidei”*, *Konstytucja o niektórych problemach nauczania moralnego Kościoła „Veritatis splendor”*, a także *Adhortacja Apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym „Familiaris Consortio”*.

Wykorzystane w pracy zagadnienia zostaną przeanalizowane w oparciu o literaturę przedmiotu z zakresu teologii pastoralnej i moralnej, pedagogiki, pedagogiki religii, pedagogiki resocjalizacyjnej, psychologii, socjologii oraz socjologii religii.

Spośród dostępnych artykułów, publikacji i opracowań, wydobyte zostaną treści, które będą powiązane z podejmowanym w dysertacji zagadnieniem. Należy również pamiętać, iż problemem tym zajmowali się m.in.: Bronisław Urban, Jan Maria Stanik, Sylwester Bębas, Henryk

Machel, Lesław Pytka, Jan Świtka, Małgorzata Kuć, Anetta Jaworska, Ryszard Kamiński, Jerzy Nikołajew, Paweł Wojtas i wielu innych.

Realizowany przez autora temat oraz prezentowana tematyka, wymagać będzie doboru odpowiednich metod i narzędzi badawczych. W związku z tym na potrzeby dysertacji zastosowana zostanie metoda sondażu diagnostycznego, analiza dokumentów, obserwacja, a także studium literatury opisującej podejmowany temat.

Niniejsza rozprawa doktorska będzie składać się z następujących części: strona tytułowa w języku polskim i angielskim, spis treści w języku polskim i angielskim, wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, streszczenie w języku angielskim, bibliografia, wykaz wykresów i tabel oraz kwestionariusz ankiety.

W rozdziale pierwszym dysertacji autor poświęci uwagę charakterystyce procesu resocjalizacji. Przedstawi jego główne założenia, programy i cele, stanowiące o słuszności oddziaływań resocjalizacyjnych na osoby pozbawione wolności. Ukaże również zasady i zadania, według których możliwe będzie jego skuteczne przeprowadzenie. Podejmie się również omówienia pojęcia *resocjalizacja*, występującego w obowiązujących aktach prawnych. Ponadto przedstawi rolę kadry penitencjarnej, a także skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych w świetle badań dostępnych w literaturze.

Drugi rozdział pracy zostanie poświęcony działalności pastoralnej w procesie resocjalizacji. Omówiona w nim zostanie opieka religijna osób pozbawionych wolności w świetle obowiązującego prawa. Szczegółowo ukazana zostanie również rola duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej. Autor przedstawi historię duszpasterstwa więziennego, jego strukturę organizacyjną, a także założenia metodologiczne, składające się z zasad i metod resocjalizacji. Ponadto omówione zostaną programy profilaktyczne i resocjalizacyjne realizowane w aspekcie religijnym. W części tej zostanie również opisana posługa i działalność kapelana więziennego oraz życie sakramentalne osadzonych. Ukazane także będzie zaangażowanie osób

świeckich w resocjalizację religijną oraz wpływ wiary religijnej na kształtowanie osobowości więźniów.

W trzecim rozdziale pracy przedstawione zostaną metodologiczne aspekty rozprawy doktorskiej. Część ta będzie opisywała przedmiot i cel podjętych badań, problemy badawcze i hipotezy, narzędzia badawcze oraz środowisko i organizację badań.

Czwarty rozdział dysertacji, przedstawi szczegółową analizę i interpretację badań własnych. Ukazane w tej części zostaną odpowiedzi osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie, na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Analiza wyników uzyskanych z ankiety pozwoli na zobrazowanie stosunku osadzonych do wiary oraz weryfikację czynników wpływających na jej rozwój. Ponadto, analiza danych statystycznych umożliwi poznanie roli duszpasterstwa więziennego w życiu osadzonych oraz jego wpływu na ich codzienną egzystencję.

Ostatni rozdział niniejszej pracy przedstawi wnioski i postulaty dotyczące skuteczności posługi duszpasterskiej w więzieniu. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi respondentów, zweryfikowane zostaną postawione w pracy hipotezy badawcze. Omówione również będą problemy występujące w duszpasterstwie więziennym w aspekcie resocjalizacji, a także przedstawione zostaną propozycje zaangażowania osadzonych.

Niniejsza praca może stać się inspiracją dla osób zajmujących się problematyką izolacji więziennej, w szczególności w kontekście wpływu religii na proces resocjalizacyjny. Chociaż nie stanowi ona wyczerpującej analizy czynników świadczących o wpływie wiary w Boga na pracę wychowawczą w zakładach karnych, tym nie mniej pozwoli przybliżyć stan faktyczny uczestnictwa osadzonych w działaniach duszpasterskich oraz życiu sakramentalnym. Ukaże również wypracowane przez autora postulaty i sugestie na przyszłość.

W związku z powyższym, niniejsza dysertacja może stanowić pomoc dla innych badaczy, zachęcając do kolejnych badań w dziedzinie duszpasterstwa więziennego. Ponadto, autor wyraża nadzieję, iż praca ta

przyczyni się do poszukiwań nowych metod duszpasterskich, które podejmą osoby sprawujące posługę kapelana więziennego, jako skuteczne narzędzie ewangelizacji.

ROZDZIAŁ 1

CHARAKTERYSTYKA PROCESU RESOCJALIZACJI

1.1. Założenia

Nauki społeczne, m.in. takie jak pedagogika i psychologia, określają obszary życia i wiedzy człowieka, poprzez indywidualne spojrzenie na jego osobowość. Skupiają się na podmiotowym traktowaniu jednostki ludzkiej, szukaniu sensu, celu i świadomości istnienia, a także na pozyskiwaniu obiektywnych i trwałych wartości¹. Osobami pozbawionymi wolności, szczególnie zajmuje się kryminologia oraz pedagogika resocjalizacyjna.

Termin *resocjalizacja* został wprowadzony do nauk kryminalistycznych na przełomie XIX/XX wieku. Stanowił odpowiedź na wpływ idei pozytywistycznych na doktryny prawne, zakładające, iż przestępstwo jest skutkiem określonych czynników społecznych lub biologicznych. Popularyzacja *resocjalizacji*, miała doprowadzić do przeświadczenia, że działając zgodnie z obowiązującym prawem, można oddziaływać na osobę, w celu zmiany jej negatywnych zachowań².

Resocjalizację należy więc rozumieć jako pojęcie opisujące postępowanie człowieka, które jest rezultatem oddziaływań wychowawczych, samowychowawczych, a także uwarunkowań społecznych, określanych jako socjalizacja. W związku z tym, jeżeli dana jednostka miała negatywne wzorce w procesie socjalizacji, to jej działalność przestępcza nie jest uwarunkowana

¹ A. Jaworska, R. Parol, *The Aim and Sense of the Prisoners' Life in Aspect of Penal Rehabilitation*, Kraków 2009, s. 65.

² K. Wyka, Sz. Kaśków, W. Urbnek, *Czy resocjalizacja ma sens?* w: http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace/resocjalizacja.pdf, (dostęp: 11.09.2018r.).

samodzielnie podejmowanymi decyzjami, czy możliwością wolnego wyboru, ale kooperacją powyższych czynników. Przedrostek *re* informuje, że proces ten daje możliwość przyswojenia właściwych zachowań i wzorców, a także pozwala na ponowną i poprawną socjalizację³.

Resocjalizacja stanowi więc zespół działań, mających na celu propagowanie w sposób nadrzędny dobra społecznego, akcentując tym samym zahamowanie niekorzystnych efektów naruszenia porządku publicznego. Różnorodność podejmowanych oddziaływań w zakresie resocjalizacji, przyczyniła się do tego, iż jest ona opisywana na wiele sposobów.

Jednym z autorów podejmujących próbę zdefiniowania *resocjalizacji* jest Marian Kalinowski, który uważa, że jest ona „odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą”⁴. Te trzy cele, zdaniem autora, stanowią wagę i istotę prawidłowości procesu resocjalizacji⁵.

Lesław Pytka natomiast, definiuje pojęcie *resocjalizacji* w nieco szerszym aspekcie. Jego zdaniem, powinno się modyfikować zachowania, zmieniać społeczne przynależności, wrastać w kulturę zaspokajania potrzeb wedle panujących norm społecznych, kształtować właściwe postawy społeczne, a także poddawać działaniu autoresocjalizacji, czyli możliwości kierowania własnym wychowaniem i rozwojem⁶.

Z kolei zdaniem Jana Szałańskiego, termin *resocjalizacja* dotyczy jedynie wąskiej grupy osób, z uwagi na fakt, iż procesowi socjalizacji podlegali tylko nieliczni. Autor proponuje rozwiązanie, które uzyskało aprobatę L. Pytki, podczas tworzenia podstaw nowej placówki, nazwanej Młodzieżowym Ośrodkiem Adaptacji Społecznej. Według tej koncepcji,

³ Tamże.

⁴ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 253.

⁵ M. Kalinowski, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014, s. 75.

⁶ L. Pytka, *Różne ujęcia resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 74-75.

końcowy rezultat odnosi się szczególnie do adaptacji społecznej i psychicznej⁷.

Wojciech Soborski na kartach słownika psychologicznego, określa *resocjalizację* jako zabiegi wychowawcze, mające na celu zmianę ukierunkowania działalności jednostki nieprzystosowanej i funkcjonującej w grupach szkodliwych. Aktywność natomiast powinna polegać na uczestnictwie w grupach, realizujących społecznie pożądane cele⁸.

Zdaniem Stanisława Górskiego, poprzez wychowanie resocjalizujące rozumie się „świadomy i celowy proces bezpośredniego lub pośredniego oddziaływania na osoby wykolejone w celu przysposobienia ich do pełnienia konstruktywnych ról społecznych, w sposób zgodny ze społecznymi oczekiwaniami”⁹.

Zupełnie inną definicję resocjalizacji podaje Sławomir Sobczak. Jego zdaniem, powinna ona zmierzać do idealnego rozwinięcia w człowieku jego dojrzałości emocjonalnej, indywidualnego poznania własnej osobowości, postaw prospołecznych, a także zdrowia i możliwości fizycznych. Osoba poddana procesowi resocjalizacji, może uzyskać poprzez realizację powyższych celów pełną integrację fizyczną i społeczną, a także sprawność poszukiwania prawdy i woli, dążącej do czynienia dobra¹⁰.

Powołując się na Patrycję Franków, należy dodać, iż popularne ujęcie resocjalizacji, sprowadza ją do pewnego rodzaju modelu reedukacji skazanych, wykazujących poprzez swoje zachowanie funkcje asocjalności¹¹.

W kontekście powyższych definicji, istnieje również termin *resocjalizacja penitencjarna*, która ma na celu uszczegółowienie procesu

⁷ J. Szałański, *Zakres i poziom skuteczności resocjalizacji*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenie i propozycje*, red. Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 13.

⁸ W. Soborski, *Resocjalizacja*, w: *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1985, s. 264.

⁹ S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985, s. 39.

¹⁰ S. Sobczak za J. Szałański, *Kategorie klasyfikacyjne i różnicowanie osobowościowe skazanych, jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 375.

¹¹ P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, w: „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” (2010) nr 66, s. 65.

resocjalizacji, realizowanej podczas izolacji więziennej. Zdaniem Henryka Machela powinna prowadzić ona do przekazywania właściwej wiedzy, wprowadzania nowych form zachowań, a także zmian przyzwyczajeń charakterologicznych, wyeliminowania niepożądanych i antyspołecznych postaw, warunkujących zachowania aspołeczne¹².

Anetta Jaworska podkreśla, iż „udany powrót do społeczeństwa po odbyciu długoletniego wyroku pozbawienia wolności, w znacznym stopniu jest determinowany wsparciem społecznym, jakie zostaje udzielone skazanemu przez bliskie i dalsze środowiska społeczne. Brak duchowego i moralnego wsparcia dla osoby powracającej na wolności często staje się przyczyną ponownego wejścia na drogę przestępstwa”¹³.

W związku z powyższym, prawidłowo rozumiana resocjalizacja zakłada system zmian, wpływających na człowieka w taki sposób, aby nastąpiła transformacja z osoby niedostosowanej społecznie w jednostkę samodzielną i uspołecznioną. Proces ten jest niezwykle trudny i ograniczony, dlatego konieczna jest właściwa diagnoza, dobór odpowiednich środków, a co za tym idzie dostosowanie ich do indywidualnych potrzeb danej jednostki.

1.2. Programy i cele

Proces ponownej adaptacji człowieka do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie, dzięki któremu staje się samodzielny i gotowy do pełnienia swojej roli w określonej grupie, wymaga wykorzystania środków dydaktycznych oraz psychologicznych. W środowisku więziennym jest to ściśle powiązane z indywidualnym i podmiotowym traktowaniem osadzonych po to, aby dokonać właściwej diagnozy oraz zastosować odpowiednią metodę terapii¹⁴.

¹² H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 21.

¹³ A. Jaworska, *Metody oddziaływań w polskim modelu penitencjarnym*, w: *Kryminologia i kara kryminalna: wybrane zagadnienia*, red. A. Jaworska, Kraków 2008, s. 112.

¹⁴ L. Pytko, *Różne ujęcia...*, dz. cyt., s. 75.

W tym celu, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, wdrażane są programy resocjalizacyjne. Mają one za zadanie, przygotowanie osadzonych do prawidłowego funkcjonowania w środowisku zewnętrznym po zakończeniu odbywania kary, czyli readaptacji społecznej. Programy przeznaczone są dla określonych grup osadzonych, którzy przejawiają wspólne potrzeby i problemy.

Odnoszą się zwłaszcza do nadużywania alkoholu i substancji psychoaktywnych, a także skupiają uwagę na zapobieganiu agresji i przemocy. Zaburzenia te stanowią jedne z głównych zjawisk kryminogennych, na bazie których powinna centralizować się działalność resocjalizacyjna, prowadzona w celu zapobiegania powrotowi do popełniania przestępstwa¹⁵.

Sposób realizowania poszczególnych programów resocjalizacyjnych w jednostkach penitencjarnych, uzależniony jest przede wszystkim od rozpoznanych zaburzeń osadzonego. Z jednej strony prowadzone są proste i krótkie wykłady edukacyjne, mające na celu przekazywanie informacji dotyczącej problemu, z którym spotkał się osadzony, podnoszenie świadomości oraz nabycie niezbędnej wiedzy. Zajęcia te skierowane są zazwyczaj do dużych grup skazanych, prowadzonych według zasad przyjętych w placówkach dydaktycznych, takich jak szkoły czy uczelnie. Mają one na celu ukazanie poruszanego zagadnienia na przykładzie filmu, przedstawienia teatralnego lub wykładu¹⁶.

Bardziej złożona forma realizowania programów penitencjarnych wymaga umiejętnego wykorzystania technik psychoedukacyjnych. Mają one za zadanie nie tylko pozyskanie i uformowanie wiedzy oraz poszerzenie świadomości określonego problemu, ale także wzbudzenie autodiagnozy własnych emocji oraz chęci do zmian. Realizacja tego typu programów wymaga przeważnie od kilku do kilkunastu spotkań, realizowanych w mniejszych, bardziej zbliżonych problemowo grupach. Jako metodę pracy

¹⁵ A. Majcherczyk, *Wybrane programy resocjalizacyjne – perspektywa teoretyczna i praktyczna*, w: „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2011, nr 70, s. 5.

¹⁶ Tamże, s. 7.

wdraża się elementy warsztatu psychologicznego, w którego skład wchodzi: animacja teatralna, gry i zabawy grupowe oraz modelarstwo. Przeprowadzenie takich zajęć, wymaga od prowadzących merytorycznego i rzetelnego zaangażowania, stąd też realizowane są przez specjalistów penitencjarnych, którymi są psycholodzy i doświadczeni wychowawcy¹⁷.

Zazwyczaj dłuższe, bardziej szczegółowe i indywidualne terapie zajęciowe, uznaje się za skuteczniejsze, wyrażające się wyższym potencjałem resocjalizacyjnym. Jednakże, należy pamiętać o tym, iż każdy realizowany program może działać na osoby pozbawione wolności w sposób zróżnicowany¹⁸.

W jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej w Polsce, realizowane są programy resocjalizacyjne, mające na celu poprawę postawy etyczno-moralnej osób pozbawionych wolności. Różnorodność stosowanych programów wynika m.in. ze specyfikacji więzienia, typu i rodzaju danego zakładu karnego czy aresztu, ale przede wszystkim z indywidualnej diagnozy osadzonego. I chociaż istnieją programy skierowane do konkretnych skazanych, istnieje również potrzeba funkcjonowania ogólnodostępnych i grupowych warsztatów, realizowanych we wszystkich jednostkach penitencjarnych¹⁹.

Spośród najczęściej stosowanych programów resocjalizacyjnych w więzieniach, wyróżnić należy: ART i HIOB. Pierwszy z nich, nazywany jest „Programem treningu zastępowania agresji”. Nazwa pochodzi od pierwszych liter anglojęzycznej nazwy *Aggression Replacement Training*. Jego twórcami są Barry Glick, John C. Gibbs oraz Arnold P. Goldstein. Program zaadresowano do osadzonych poniżej 21 roku życia, tzw. „młodocianych”, jak również dorosłych skazanych, przejawiających skłonność do zachowań agresywnych. Warsztaty prowadzone są na zasadzie interwencji poznawczo-behawioralnej, opartej na metodzie treningu umiejętności. Trzydziestogodzinne zajęcia złożone są z trzech części.

¹⁷ W. R. Miller, *Wzmacnianie motywacji do zmiany. Zalecenia do optymalizacji terapii*, Warszawa 2009, s. 60.

¹⁸ A. Majcherczyk, *Wybrane programy...*, dz. cyt., s. 8.

¹⁹ Tamże.

Prowadzone są w grupach liczących do 10 osób oraz nadzorowane przez dwóch terapeutów. Metoda ta skierowana jest przede wszystkim do młodocianych agresywnych przestępców, u których zachowania agresywne są nabyte w społeczeństwie albo są wynikiem własnej niskiej samokontroli moralnej²⁰.

Terapia osadzonych z wykorzystaniem programu ART ma przede wszystkim na celu zastąpienie reakcji postrzeganych w społeczeństwie jako negatywne, zachowaniami prospołecznymi, powszechnie akceptowanymi. Jego intencją jest ukazanie istoty oraz opanowania umiejętności społecznych, a także uwrażliwienia moralnego²¹.

Drugi program, o charakterze psychokorekcyjnym, przeznaczony jest dla skazanych za przestępstwo popełnione w związku z art. 178a Kodeksu karnego²² – HIOB. Jest to nazwa własna opracowana przez Andrzeja Markowskiego, Roberta Lemańskiego i Grzegorza Polańskiego, zainicjowanego w strukturach więziennictwa, poprzez współpracę z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Adresatami tego programu są osoby skazane za prowadzenie pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego²³.

Warsztaty prowadzone są przez jednego lub dwóch terapeutów w grupach liczących kilkanaście osób. Zajęcia obejmują dwanaście jednostek godzinowych, rozłożonych na kilka spotkań. Prowadzone są one metodą psychoedukacyjną, mającą na celu przekazanie osadzonym informacji na temat możliwych sytuacji w ruchu drogowym, prawidłowych zachowań, a także podstaw prawnych regulujących kwestię poruszania się pojazdami mechanicznymi, jak i konsekwencji karnych prowadzenia pojazdu w stanie

²⁰ A. P. Goldstein, B. Glick, J. C. Gibbs, *ART – program zastępowania agresji*, Warszawa 2004, s. 32.

²¹ Tamże.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks Karny, Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, art. 178a§1. *Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*

²³ I. K. Berg, S. Miller, *Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniu. Pomaganie osobom z problemem alkoholowym*, Łódź 2007, s. 25.

nietrzeźwości czy też innego środka odurzającego. Osadzeni uzyskują w ten sposób wiedzę dotyczącą reakcji ludzkiego organizmu na spożywany alkohol. Uświadamiani są także o możliwości wykorzystywania alternatywnych sposobów komunikacji po spożyciu niż prowadzenie pojazdu. Ponadto program ten ma za zadanie wzbudzenie emocji, dokonanie autodiagnozy, a także wywołanie autorefleksji u skazanych, którzy zostali poddani terapii²⁴.

Opisane powyżej programy stosowane w więziennictwie stanowią pomocną metodę oddziaływania w terapii resocjalizacyjnej. Służą tym samym efektywności jej realizacji oraz osiągnięcia zakładanego celu.

S. Sobczak twierdzi, iż „jeżeli resocjalizujemy, to zawsze chcemy dzięki działaniom wychowawczym, opiekuńczym i terapeutycznym osiągnąć określony skutek. Niezależnie od tego, czy uświadamiamy sobie te cele, czy też nie zamierzamy planować w teorii celowego działania, to z każdego naszego działania wychowawczego (z samego faktu podjętych czynności, czy też w teorii z definicji) będą wynikały skutki, które nazywamy celami”²⁵. S. Sobczak zwraca uwagę, iż termin resocjalizacja posiada wiele znaczeń, z których najważniejsza rola wynika z samej definicji. Stanowi ona zespół nieprzerwanie podejmowanych (przyjętą metodą) zadań po to, aby osiągnąć zamierzony skutek (cel)²⁶.

Natomiast zdaniem H. Machela w resocjalizacji penitencjarnej, realizowane są dwa cele. Pierwszy z nich określany jest jako „minimum” i oznacza stan osobowości osadzonego, pozwalający mu na prawidłowe funkcjonowanie w danej grupie społecznej po zakończeniu odbywania kary, nie naruszając w ten sposób norm i przepisów prawa. Dzięki respektowaniu takiej postawy, nie dochodzi do ponownego przestępstwa i osadzenia. Drugi cel, nazwany „maksimum”, określa stan osobowości więźnia, umożliwiający

²⁴ A. Markowski, R. Lemański, G. Polański, *HIOB. Program psychokorekcyjny dla kierowców odbywających karę więzienia za jazdę w stanie nietrzeźwości lub w stanie po użyciu alkoholu*, Warszawa 2006, s. 21.

²⁵ S. Sobczak, *Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 225.

²⁶ Tamże.

pozytywne funkcjonowanie w otaczającym społeczeństwie. W tym wypadku zakłada się przestrzeganie nie tylko norm i przepisów prawa, ale również ważnych dla życia w grupach społecznych norm moralnych. Respektowanie tych reguł, pozwoli byłemu więźniowi uniknąć konfrontacji i konfliktów z prawem. Możliwość osiągnięcia celu „maksimum” pozwala na efektywniejszą readaptację i reintegrację społeczną. H. Machel skupia główną uwagę na behawioralnym i socjologicznym aspekcie nieprzystosowania społecznego osób pozbawionych wolności. Jego obraz resocjalizacji penitencjarnej w szczególności odnosi się do paradygmatu klasycznego behawioryzmu oraz teorii pozyskiwania wiedzy, jako przemiany tego kierunku²⁷.

1.3. Zasady

Opisany powyżej proces resocjalizacji, polega przede wszystkim na wychowaniu, opiece i psychoterapii. Jego realizacja może stać się skuteczna, poprzez wdrażanie odrębnych i zróżnicowanych zasad. Spośród występujących w literaturze przedmiotu, tym samym najczęściej stosowanych w więziennictwie, można wyróżnić: *regułę wszechstronnego rozwoju osobowości wychowanka, reedukację, opiekę, indywidualizację, kompleksowe traktowanie przypadku wychowanka oraz psychoterapię*.

Najważniejszą zasadą jest *reguła wszechstronnego rozwoju osobowości wychowanka*. Określa ona cel i kierunek interakcji wychowania resocjalizującego, stanowiąc wszechstronny i ogólny rozwój podopiecznego pod względem emocjonalnym, intelektualnym oraz społeczno-kulturowym. Tym samym daje możliwość odgrywania twórczych ról w społeczeństwie²⁸.

Drugą zasadą, przyjętą w wychowaniu resocjalizującym jest *reedukacja*. Określa, iż zachowania i czynności wyuczone i przyswojone przez daną osobę, mogą ulec zniekształceniu bądź modyfikacji. Może się tak

²⁷ J. Szałański, *Kategorie klasyfikacyjne...*, dz. cyt. s. 375.

²⁸ M. Kalinowski, *Zasady wychowania resocjalizującego*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 237.

stać na skutek wdrożenia właściwych metod nawiązujących do psychologicznych mechanizmów wzmocnienia, jak również zapominania czy odchodzenia od pozyskanych wcześniej przyzwyczajzeń i reakcji. W ten sposób, człowiek nabywa zdolność reedukacji, mającej na celu wtórne wyuczenie się pożądanym mechanizmów i zachowań, ale również oduczenia się tych niewłaściwych i niepożądanych²⁹.

Kolejną zasadą wychowania resocjalizującego jest *opieka*. Celem działań opiekuńczych jest przywrócenie naruszonej równowagi w aspekcie zaspokajania potrzeb ponownie socjalizowanej osoby. Ważne jest, aby ukazać podopiecznemu wartości respektowane przez społeczeństwo, lecz niedostrzegane przez niego samego. Założeniem tej zasady, jest czerpanie z walorów pozyskanych wartości, a także kształtowanie pragnień wychowanka do posługiwania się nimi zgodnie z odczuwalnymi potrzebami w codziennym życiu³⁰.

Zdaniem Steav'a Hamiltona „dzięki właściwemu zaspokajaniu potrzeb autorealizacji i uznania społecznego wytwarza się potrzeba własnej wartości, a wskutek respektowania przejawianej przez młodzież tendencji do poznawania i kształtowania rzeczywistości, uzyskującego społeczną aprobatę, wytwarza się nowa potrzeba sensu życia”³¹.

Stąd też, spojrzenie na proces resocjalizacji pod względem opiekuńczym, wymaga poszanowania dwóch zasad: wszechstronnego i perspektywicznego opiekuństwa, która stanowi o konieczności wskazywania podopiecznemu aktualnych możliwości zadowalających jego potrzeby oraz wymagań, polegających na określeniu stosunków wobec innych ludzi³².

Następną zasadą oddziaływań resocjalizacyjnych jest *indywidualizacja*. Jej zadaniem jest jednostkowe i indywidualne traktowanie wychowanków, z uwagi na to, iż mogą oni posiadać: specyficzne osobowości, różniące od reszty grupy sytuacje społeczne czy też odmienną wrażliwość emocjonalną.

²⁹ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005, s. 55.

³⁰ Tamże, s. 56.

³¹ S. Hamilton, *Theory and Practice of Social Casework*, New York 1956, s. 76.

³² Tamże, s. 77.

Dlatego też od wychowawcy wymaga się kreatywności i elastyczności w podejściu do poszczególnych osób, odchodząc tym samym od szablonowych i powtarzalnych recept³³.

Analizując zasady występujące w wychowaniu resocjalizacyjnym, należy również wspomnieć o *kompleksowym traktowaniu przypadku wychowanka*. Polega ona na spojrzeniu na podopiecznego pod względem psychologicznym, socjalnym, jak również pedagogicznym. Aby dbałość o wychowanka była możliwie wszechstronna i pełna, a tym samym skuteczna, powinna obejmować wszystkie powyższe sfery³⁴.

Wyczerpując w pełni zakres obejmujący zasady wychowania resocjalizującego, należy wspomnieć jeszcze o ważnym elemencie, jakim jest *psychoterapia*. Jej zadaniem jest korygowanie niedostosowań i zaburzeń społecznych, skupiając uwagę zwłaszcza na indywidualnym funkcjonowaniu jednostki w danej grupie i środowisku. Zdaniem M. Kalinowskiego, psychoterapia resocjalizująca ma na celu „uczynienie z wychowanka człowieka skłonnego i zdolnego do samodzielnego rozwiązywania problemów życiowych, eliminowanie egoizmu oraz wzmacnianie i inspirowanie tendencji rozwojowych i twórczych prowadzących do optymalnego rozwoju”³⁵.

W psychoterapii funkcjonują zasady: *akceptowania* i *respektowania*. Pierwsza mówi o tym, iż zadaniem wychowawcy jest akceptowanie podopiecznego takim jaki jest, bez względu na jego wykołajenie społeczne, po to aby uczynić z niego jednostkę szczęśliwą i wartościową w społeczeństwie. Zasada respektowania natomiast, ma na celu uwzględnienie tolerancyjnego stosunku wychowawcy względem wychowanka. Nakazuje nadać danej jednostce samodzielną rolę w zmierzaniu do samorealizacji i samowychowania, tym samym uznać ją, jako wiodącego autora wewnętrznych przemian. Koncepcja ta podkreśla wniosek, iż wychowanek

³³ M. Kalinowski, *Zasady wychowania...*, dz. cyt. s. 237.

³⁴ Tamże, s. 238.

³⁵ Tamże, s. 239.

powinien być traktowany, jako podmiot wychowania, a nie tylko, jako przedmiot³⁶.

1.4. Paradygmaty

Skuteczność prowadzonego w jednostkach penitencjarnych procesu resocjalizacji uzależniona jest m. in. od wdrożenia w praktyce metodycznych koncepcji pedagogiki penitencjarnej. Ma ona na celu realizację siedmiu współczesnych paradygmatów: *optymistycznego myślenia, autoresocjalizacji, wypełniania egzystencjalnej pustki, przezwyciężenia rutyny, koncentrowania się na pozytywnych aspektach funkcjonowania więźnia, poszanowania osobowej godności więźnia, zapobiegania stygmatowi kryminalisty*³⁷.

Paradygmat optymistycznego myślenia ma na celu umożliwienie przemiany danej jednostki na każdym etapie jej egzystencji. Brakiem konsekwencji w tym aspekcie byłoby ze strony więziennictwa wyznaczanie celów poprawczych, nie wykazując wiary w efektywność izolacji więziennej. Przeważającym postulatem pojawiającym się w społeczeństwie jest podniesienie wymiaru kar dla oprawców przestępstw oraz nawoływanie do respektowania prawa. Doprowadza to do całkowitego wykluczenia i potępienia byłych, jak i obecnych więźniów. Wysoki wskaźnik osadzonych powracających do przestępczości, czyli tzw. recydywy, wpływa tym samym na brak wiary społeczeństwa w resocjalizację i readaptację społeczną³⁸. Niemniej jednak osoby przebywające w izolacji więziennej, zawsze mają szansę zmiany swojego życia. Jednym z fundamentalnych warunków oprócz szczerzej chęci osadzonych, jest sposób odpowiednio dobranych, indywidualnych metod resocjalizacyjnych³⁹.

³⁶ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005, s. 57.

³⁷ A. Jaworska, *Paradygmatyczne podstawy współczesnej resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 137.

³⁸ Tamże, s. 139.

³⁹ Tamże, s. 140.

Paradygmat autoresocjalizacji jest odpowiedzią na traktowanie więźniów przez system penitencjarny jako zewnątrzsterowny i reaktywny układ. Odnosi się on do degradacji takich cech jak: inicjatywa, planowanie, samodzielność, decydowanie czy niepowtarzalność. Elementy te określają w całości podmiotowość człowieka oraz jego człowieczeństwo. Stąd też celem autoresocjalizacji jest podkreślenie zdolności człowieka do podejmowania decyzji, jak również odpowiedzialności za popełnione czyny. Jako podmiot, posiada on umiejętność kontrolowania własnych emocji oraz koordynowania wewnętrznej odpowiedzialności moralnej⁴⁰. Sposób ten powinien znaleźć miejsce w prowadzonych oddziaływaniach resocjalizacyjnych, skupiając się na integralnej czy też holistycznej wizji człowieka⁴¹.

Następny z paradygmatów polega na *wypełnianiu egzystencjalnej pustki*, polegającej na postrzeganiu popełnionego przestępstwa, jako wyniku wielu nieprawidłowo i negatywnie połączonych ze sobą doświadczeń życiowych. Obowiązujące współcześnie teorie przestępczości, nie opisują szczegółowo przyczyn powstałych zaburzeń emocjonalnych, a co za tym idzie skłonności przestępczych. Dlatego też, w związku z rozwijającym się wzrostem gospodarczym, powinno się zmarginalizować teorie przestępczości, wynikające z czynników biologicznych, zwracając większą uwagę na aspekty społeczno-kulturowe⁴².

Analizując powyższy paradygmat, warto zwrócić uwagę na trzy determinanty, mające wpływ na człowieka już od momentu poczęcia. Pierwszym z nich jest oddziaływanie hormonów na prawidłowy rozwój płodu, który podatny jest na wpływ hormonów matki, a także innych substancji dostarczanych do organizmu. W rodzinach dysfunkcyjnych dochodzi do zamiany hormonów szczęścia i miłości – endorfin, na hormony wywołane reakcją na silny stres – kortyzolu i adrenaliny. Wytwarzanie „negatywnych” hormonów nie wpływa jeszcze na przestępczość, ale czynnik ten połączony z innymi determinantami takimi jak: negatywne wzorce życia rodzinnego

⁴⁰ Tamże, s. 141.

⁴¹ Tamże.

⁴² M. Stefański, *Analiza niedostosowania przestępczego wśród nieletnich w: Kryminologia i kara kryminalna: wybrane zagadnienia*, red. A. Jaworska, Kraków 2008, s. 11-64.

i społecznego, a także pejoratywne doświadczenia szkolne, może doprowadzić do obojętności emocjonalnej, braku możliwości podejmowania decyzji, tworzeniu głębszych znajomości opartych na miłości⁴³.

Połączenie opisanych elementów może doprowadzić do pojawienia się stanów depresyjnych, a także wywołania wrogiego nastawienia do społeczeństwa. Należy jednak mieć na uwadze, że pochodzenie z rodzin dysfunkcyjnych oraz niestabilna sytuacja w szkole nie są jedynymi, które mają bezwzględny wpływ na rozwój przestępczości. Czynnikiem wzmacniającym wzrost antagonistyczno-destrukcyjnych zachowań wśród ludzi jest konsumpcyjny styl życia, mający wpływ na częściowe zatracenie i zmianę znaczenia w aspekcie aksjologicznym⁴⁴.

Kolejnym paradygmatem stosowanym w resocjalizacji, polegającym na poszukiwaniu różnicowania wśród więźniów, czyli personalizacji jest *przewycięzanie rutyny*. Polega ona przede wszystkim na właściwej diagnozie czynników prokryminalnych oraz na elastycznym wprowadzeniu programów resocjalizacyjnych⁴⁵. Działanie to polega przede wszystkim na pozyskiwaniu wiedzy o człowieku na podstawie dialogu i obserwacji badanych. Skupia ono uwagę na analizie historii życia skazanego, dotychczasowych przestępstw i karalności, mając na uwadze rodzaj, okoliczności, a także stanów psychicznych i zachowań skazanego podczas posiedzeń grupy terapeutycznej⁴⁶. Czynnikiem różnicowania osadzonych jest też elastyczne wprowadzanie programów resocjalizacyjnych oraz wielowymiarowość oddziaływań penitencjarnych przez pracę i naukę⁴⁷.

Następny paradygmat polega na *koncentrowaniu się na pozytywnych aspektach funkcjonowania więźnia*. Skupia on uwagę na akcentowaniu umiejętności osadzonego w czynieniu dobra, np. poprzez potrzebę służenia drugiemu człowiekowi. Teoria ta traktuje więźnia jako osobę, która w wyniku

⁴³ Tamże.

⁴⁴ A. Jaworska, *Paradygmatyczne podstawy...*, dz. cyt., s.137-138.

⁴⁵ K. Pospiszył, *Współczesne trendy rozwoju resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B. M. Nowak, Warszawa 2008, s. 48-59.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ A. Jaworska, *Paradygmatyczne podstawy...*, dz. cyt., s. 143.

niewłaściwego rozwoju oraz negatywnych doświadczeń, nie potrafi ukazać swojej dobrej natury. Dlatego też rozwiązaniem umożliwiającym czynienia dobra oraz sposobnością służenia innym ludziom staje się m.in. dowolna i swobodna twórczość artystyczna, praca dla społeczności lokalnej, wolontariat hospicyjny czy też działania na rzecz proekologicznych fundacji⁴⁸.

Kolejnym paradygmatem jest poszanowanie osobowej godności osadzonego. Człowiek, przebywający w izolacji więziennej, pozbawiony jest fundamentalnej wartości, jaką jest wolność. W związku z tym, poszanowane powinny być pozostałe aspekty jego godności, zgodnie z wytycznymi, zawartymi w koncepcji stanowiącej o humanitarnym traktowaniu człowieka⁴⁹.

W celu zapobiegania negatywnej opinii społeczeństwa odnośnie osób pozbawionych wolności, należy zwrócić uwagę na *paradygmat zapobiegania stygmatowi kryminalisty*. Polega on na integracji osadzonego ze społecznością lokalną oraz na udzielaniu pomocy m.in. wykonując obowiązki na rzecz chorych, niepełnosprawnych czy zwierząt. Poprzez wykonywanie przez więźniów prostych czynności, zachodzi zjawisko kształtowania się w nich zarówno chęci, jak i zasadności niesienia pomocy wobec potrzebujących⁵⁰.

Paradygmaty występujące w procesie resocjalizacji, ukazują indywidualną potrzebę oddziaływań adaptacyjnych wobec każdego więźnia. Spojrzenie na osadzonego poprzez pryzmat jego człowieczeństwa, umożliwia jego podmiotowe i godne traktowanie. Przyczynia się to również do lepszego poznania i analizy popełnionego przestępstwa. Realizowanie paradygmatów w jednostkach penitencjarnych może znacząco wpłynąć na oddziaływania resocjalizacyjne i readaptacyjne.

⁴⁸ A. Jaworska, *Readaptacyjna wartość sztuki w zakładach karnych*, Słupsk 2008, s. 124.

⁴⁹ A. Jaworska, *Paradygmatyczne podstawy...*, dz. cyt., s. 144.

⁵⁰ Tamże, s. 145.

1.5. Regulacje prawne

Definicje pojęcia *resocjalizacji* powstawały na przestrzeni lat i chociaż nie wszystkie brzmią jednakowo, mają te same cele i zadania. Proces resocjalizacji, a także oddziaływania resocjalizacyjne są ściśle związane ze środowiskiem karnym. Niemniej jednak w aktach prawnych, dotyczących zarówno więziennictwa, jak i systemu karnego, pojęcie *resocjalizacja* występuje w sposób niejednoznaczny. Wykonywanie orzeczeń w postępowaniach karnych, skarbowych o wykroczenie, o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności odbywa się według przepisów prawa określonego w Kodeksie karnym wykonawczym, chyba, że ustawa stanowiłaby inaczej⁵¹. Art. 67§1 powyższego kodeksu w sposób jasny i fundamentalny określa cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Ustawodawca wskazuje na „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”⁵².

Należy podkreślić, że analiza powyższego dokumentu wskazuje, iż w jego treści nie pojawia się w ogóle pojęcie *resocjalizacja*. Niemniej jednak sformułowanie to występuje w kilku innych przepisach kodeksu, odnoszących się do opracowania ocen okresowych postępów w resocjalizacji. Przykładem jest art. 76§1 pkt. 4 stanowiący, iż „do zakresu działania komisji penitencjarnej należy: „dokonywanie ocen okresowych postępów skazanego w resocjalizacji”⁵³. Również w art. 38§2 występuje przedmiotowe pojęcie w odniesieniu do uczestnictwa określonych podmiotów w prowadzeniu „działalności resocjalizacyjnej”.

⁵¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, nr 90 poz. 557, z późn. zm.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

Natomiast art. 86 kkw, nawiązuje do resocjalizacji odnośnie kierowania recydywistów penitencjarnych do zakładów karnych dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy, jeśli przemawiają za tym „szczególne względy resocjalizacyjne”⁵⁴.

W Ustawie o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010r. w art. 2 wśród podstawowych zadań tej służby, wyszczególnia „prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, przede wszystkim przez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu oraz specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych”⁵⁵.

Kolejnym przypadkiem wystąpienia pojęcia *resocjalizacja* jest art. 43 powyższej ustawy. Mówi on o szkoleniu związanym z realizacją zadań związanych z „prowadzeniem oddziaływań penitencjarnych, resocjalizacyjnych oraz terapeutycznych”⁵⁶.

Również w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 2012r. w *sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*, w §3 pkt 4 wyznaczone zostały zadania kierownika penitencjarnego m.in. „realizacja programów resocjalizacji i przygotowania do readaptacji społecznej skazanych”⁵⁷.

Analiza przepisów zawartych w kkw, jak i aktów wykonawczych sporządzonych na podstawie ujętych w nim upoważnień, wskazuje na powściągliwość, czy wręcz niechęć prawa do posługiwania się pojęciem *resocjalizacja*. W uzasadnieniu projektu rządowego Kodeksu karnego wykonawczego można znaleźć uzasadnienie tej sytuacji, określone dwiema przesłankami. Pierwszą z nich jest wątpliwość dotycząca efektów

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 2010, nr 79 poz. 523.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 2010r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych Dz. U. 2003, nr 151 poz. 1469.

oddziaływań resocjalizacyjnych oraz terapeutycznych, realizowanych w jednostkach penitencjarnych, wynikająca z danych statystycznych, dotyczących powrotu do recydywy oraz wynikami badań naukowych. Drugą stanowi antynomia nakazanej ogólnie resocjalizacji w stosunku do koncepcji poszanowania praw człowieka, odbywającego karę pozbawienia wolności za przestępstwo⁵⁸.

Na podstawie powyższego uzasadnienia, można domniemywać, iż rezygnacja z procesu resocjalizacji więźniów, jako jednego z celów wykonywania kary pozbawienia wolności, podyktowane było zapowiedzianą w uzasadnieniu rządowego projektu kkw, koncepcją zerwania z podporządkowaniem obowiązującego prawa karnego wykonawczego „jakiegokolwiek doktrynie czy ideologii i traktowaniem wyłącznie jako środka polityki”⁵⁹.

Jak wynika z przedstawionych powyżej aktów prawnych, określających pracę penitencjarną na rzecz osób pozbawionych wolności, izolowanych w zakładach karnych i aresztach śledczych, pojęcie *resocjalizacja* występuje w sposób akcydentalny. Chociaż dokumenty te zawierają określenie celu, zakresu i wszelkiego rodzaju działań penitencjarnych na rzecz wtórnej socjalizacji osadzonych i ich prawidłowego powrotu do społeczeństwa, nie zdefiniowano jednoznacznie pojęcia *resocjalizacja*.

1.6. Rola kadry penitencjarnej

Organem realizującym zadania w zakresie wykonywania kar, tzn. tymczasowego aresztowania, pozbawienia wolności oraz środków przymusu, które skutkują pozbawieniem wolności na zasadach określonych w ustawie z dnia 9 kwietnia 2010 r. oraz kkw jest Służba Więzienna⁶⁰.

⁵⁸ I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego*, w: *Nowe kodeksy karne – z 1997r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 544.

⁵⁹ Tamże, s. 526.

⁶⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, nr 90 poz. 557, z późn. zm.

W jej skład wchodzi funkcjonariusze oraz pracownicy cywilni. Struktura organizacyjna jednostki penitencjarnej składa się m.in. z sześciu najważniejszych działów: ochrony, ewidencji, kwatermistrzowskiego, finansowego oraz penitencjarnego, a także ze służby zdrowia. Dodatkowo pamiętać należy o pracownikach i funkcjonariuszach zajmujących samodzielne stanowiska służbowe, takie jak: radca prawny, osoba do spraw organizacyjno-prawnych, pełnomocnik informacji niejawnych, sekretarka oraz kapelan więzienny. Fundamentalnym zadaniem Służby Więziennej wynikającym z realizowanych obowiązków służbowych jest zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu⁶¹.

Szeroko pojęty postęp oraz dorobek psychologii, pedagogiki, kryminalistyki oraz prawa, zrodził potrzebę nowej analizy procesu oddziaływań penitencjarnych. W placówkach przeznaczonych do realizacji zadań wychowywania resocjalizacyjnego, powinna dominować przede wszystkim chęć pomocy i dążenia do przemian osób pozbawionych wolności oraz przygotowanie ich do wartościowego i pełnego funkcjonowania w społeczeństwie. Proces zachodzących zmian u podopiecznych, uzależniony jest nie tylko od czynników bytowych zapewnionych podczas izolacji więziennej, ale przede wszystkim od poświęcenia i zaangażowania pracowników resocjalizacyjnych, którzy swoją wiedzą, kompetencjami, pasją, doświadczeniem i wytrwałością potrafią pomóc przezwyciężyć słabości oraz powrócić na drogę praworządności⁶².

W związku z powyższym, praca kadry penitencjarnej nie powinna być traktowana jedynie jako źródło pozyskiwania pieniędzy i stabilizacji życiowej, ale jako pasja, powołanie, misja i służba. Od merytorycznej i organizacyjnej zdolności wykonywania obowiązków służbowych przez personel więzienny zależy jakość i efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych. Dlatego też zdaniem jednego ze znawców tematyki penitencjarnej H. Machela, spektrum „rozmaitych zagadnień i problemów, jakie wiążą się z procesem resocjalizacji penitencjarnej, zarysowuje

⁶¹ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 2010, nr 79 poz. 523.

⁶² H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 2004, s. 147.

się potrzeba zatrudniania takiego personelu, który nie tylko będzie profesjonalny, ale który również będzie spełniał określone wymogi osobowościowe”⁶³.

Twórca opisanego sformułowania skupia uwagę na to, iż uważa się, że „profesjonalizm i odpowiednie walory osobowościowe personelu resocjalizacyjnego zapewnią: dobrą organizację oraz prawidłowe zarządzanie jednostką penitencjarną, resocjalizacyjny charakter zakładu karnego, właściwe stosunki interpersonalne pomiędzy pracownikami jednostki penitencjarnej, poprawność przebiegu procesu resocjalizacji, ograniczenie czynników przonujących, a także w rezultacie zwiększenie efektywności wykonywania kary pozbawienia wolności”⁶⁴.

Kadra penitencjarna odgrywa nie tylko znaczące zadanie w realizacji czynności wynikających z obowiązków prawnych, ale również pełni służbę względem drugiego człowieka i całego społeczeństwa. Nawiązuje do tego wspomniany powyżej H. Machel. Opisuje on charakter pracy więzienników oraz realizowanie przez nich zadań służbowych „w bezpośredniej styczności z osadzonymi wymaga zawsze zachowania ich godności osobistej, co jest jednocześnie warunkiem zachowania w tej specyficznej styczności godności własnej funkcjonariuszy”⁶⁵. Nawiązuje tym samym do podkreślenia najistotniejszych cech osobowościowych pracowników i funkcjonariuszy, do których zalicza się niewątpliwie życzliwość i autorytet, przekładając je jako uprzejmość względem drugiego człowieka.

Znamienne zdanie odnośnie personelu resocjalizacyjnego, wyraziła również Małgorzata Kuć. Uważa ona, że „w tej grupie zawodowej w sposób szczególny ma znaczenie element osobistego zaangażowania w postaci swoistego powołania czy pasji, a zatem z uwagi na to potrzeba wielkiego

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ H. Machel, *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001, s. 120.

uznania i pochwały dla tej grupy zawodowej, która odpowiada za prawidłowy przebieg wykonania kary”⁶⁶.

Przytaczany poprzednio H. Machel, podnosi również kwestię konieczności dokształcania personelu resocjalizacyjnego. Misja pełniona przez kadrę penitencjarną, wymaga zdaniem autora szczególnych wartości i cech osobowości. Wynika to z uwagi na bezpośredni i stały kontakt z osobami pozbawionymi wolności⁶⁷.

Podobne, ale bardziej szczegółowe podejście kreuje Janusz Ropski. Akcentuje on pozycję i rolę wychowawcy więziennego w całościowym procesie resocjalizacji, podkreślając tym samym jego umiejętności i znaczenie. Jego zdaniem wychowawca z uwagi na zakres wykonywanych obowiązków służbowych „większość czasu spędza ze swoim podopiecznym, a będąc członkiem specyficznej organizacji resocjalizacyjnej, najczęściej się z nim identyfikuje. Musi więc wykazać się umiejętnością nie tylko techniczną, koncepcyjną, czy analityczną, ale również wszelkimi umiejętnościami społecznymi, określanymi jako interpersonalnymi”⁶⁸. Podkreśla to fakt, iż wychowawca powinien potrafić nawiązywać kontakt z poszczególnymi osobami jak i zorganizowanymi grupami ludzi, musi posiadać zdolność motywowania ich do działania a przede wszystkim ich rozumieć⁶⁹.

Zdaniem innych autorów, instytucja resocjalizująca jest szczególnie specyficznym miejscem do pracy pedagogicznej i wychowawczej, dlatego też o wiele większe są wymagania niż w innych placówkach dydaktyczno-wychowawczych. Odwołując się do słów Tadeusza Sakowicza i Szymona Baumela, pobyt w jednostce penitencjarnej, może zakończyć się powodzeniem

⁶⁶ M. Kuć, *Rola służb penitencjarnych w polityce kryminalnej*, w: *Autorytet i godność służb penitencjarnych a skuteczność metod resocjalizacji*, red. J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska, Lublin 2004, s. 49.

⁶⁷ H. Machel, *Rola i zadania kadry resocjalizacyjnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 2, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 218.

⁶⁸ J. Ropski, *Kompetencje interpersonalne w resocjalizacji*, w: *Aktualne osiągnięcia w naukach społecznych a teoria i praktyka resocjalizacyjna*, red. B. Urban, Kraków 2010, s. 303.

⁶⁹ Tamże.

tylko wtedy, jeżeli oddziaływanie wychowawcze prowadzone jest przez szczególnie wykwalifikowanych i odpowiedzialnych wychowawców⁷⁰.

Kadra penitencjarna narażona jest na występowanie czynników zarówno niebezpiecznych jak i problemowych. Edyta Pindel uważa, iż wykonywanie wynikających z obowiązków służbowych czynności, wiąże się z uciążliwością i stresem, co przekłada się na nie tylko fizyczne, ale również behawioralne, a w szczególności psychiczne obciążenie oraz „zużycie się funkcjonariuszy, jako dobrych pracowników”⁷¹. Może to doprowadzić do pojawienia się wypalenia zawodowego, skutkującego mniejszą efektywnością wykonywania powierzonych zadań⁷².

Elementem prawidłowo wykonywanych zadań przez kadre penitencjarną jest niewątpliwie przestrzeganie zasad etyki zawodowej. Stanowi ona obok merytorycznej wiedzy i doświadczenia, podstawowy składnik niezbędnych kwalifikacji. Powtarzając za Józefem Rejmanem, można przytoczyć, iż „kwalifikacje etyczne personelu więziennego, są też zabezpieczeniem przed nierzetelnością i nadużyciami moralnymi w procesie wykonawczym. Niebezpieczeństwo tych nadużyć wzrasta w sytuacjach ekstremalnych, do jakich niewątpliwie można zaliczyć izolację penitencjarną i procesy oddziaływań personelu na skazanych, organizowane w warunkach dalece odbiegających od naturalnych i w środowiskach skrajnie dysharmonijnych”⁷³.

Na zakończenie, warto odnieść się jeszcze do słów Wojciecha Poznaniaka, którego słowa konkludują znaczenie i wartość kadry penitencjarnej. Podkreśla on, iż pracownicy „pełnią służbę na rzecz społeczeństwa i państwa, stoją na straży bezpieczeństwa społecznego i państwa. Przebieg ich służby powinien być zgodny nie tylko

⁷⁰ T. Sakowicz, S. Baumel, *Dylematy moralne wychowawcy resocjalizującego*, w: *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, red. A. Kieszkowska, Kielce 2008, s. 264-265.

⁷¹ E. Pindel, *Wypalenie zawodowe personelu penitencjarnego*, w: *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2008, s. 431.

⁷² Tamże.

⁷³ J. Rejman, *Źródła etyki zawodowej wychowawcy penitencjarnego*, w: *Autorytet i godność służb penitencjarnych a skuteczność metod resocjalizacji*, red. B. Urban, Kraków 2010, s. 150.

z obowiązującymi przepisami prawa, ale również wartości moralnych, takich jak: uczciwość, godność, sprawiedliwość i odpowiedzialność. Osobom pozbawionym wolności powinni się kojarzyć nie tylko z bezwzględnym przestrzeganiem prawa, ale również z tym, że są przyzwoitymi, wrażliwymi, i dobrymi ludźmi, że są nie tylko funkcjonariuszami, ale i osobami, które potrafią zobaczyć również u nich cechy człowieczeństwa, cechy osoby ludzkiej”⁷⁴.

Podsumowując powyższe informacje dotyczące roli kadry penitencjarnej w procesie resocjalizacji, należy niewątpliwie stwierdzić, iż rozmiar i zakres odpowiedzialności spadającej na funkcjonariuszy i pracowników jednostek jest niebywale duży. Również, społeczne oczekiwania w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa społecznego i rzetelnego wypełniania obowiązków służbowych, mających na celu ponowną socjalizację więźniów, nie pozostają bez znaczenia⁷⁵.

1.7. Skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych

Brak możliwości zaspokojenia fundamentalnych potrzeb człowieka oraz stawianie wymagań nierealnych do wykonania sprawia, że określone środowisko czy grupa społeczna przybiera parametry stresogenne i niepożądane. Właściwym procesem, przyporządkowanym każdej jednostce ludzkiej, jest zaspokajanie swoich potrzeb, w sposób indywidualny bądź za pomocą innych. Stąd, konieczność nasycenia potrzebami biologicznymi, gwarantuje m.in. zapewnienie podstawowych czynności życiowych, zdrowia oraz rozwoju osobistego. Potrzeby psychologiczne pozwalają natomiast w sposób najwyższy rozwinąć psychospołeczną sferę człowieka. Osoby pozbawione wolności, przebywające w izolacji więziennej poddane

⁷⁴ W. Poznaniak, *Etyczne dylematy i powinności dotyczące psychologów penitencjarnych, a być może i innych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, w: *Służba Więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, red. W. Ambrozik, P. Stępiak, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004, s. 111–112.

⁷⁵ H. Karaszewska, *Personel więzienny – jako realizator idei resocjalizacji*, w: *Służba Więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, red. W. Ambrozik, P. Stępiak, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004, s. 138.

są trudnym sytuacjom takim jak m.in. zagrożenia, przeciążenia, deprywacje, frustracje oraz konflikty, zarówno z współosadzonymi jak i z kadrami penitencjarną⁷⁶.

Autor publikacji dotyczących problematyki psychologii więziennej B. Waligóra, porusza w swoich rozważaniach problem deprywacji potrzeb psychologicznych osadzonych, przebywających w warunkach izolacji. Jego zdaniem, zjawisku deprywacji ulegają: potrzeba seksualna i emocjonalna, intymność, godność osobista, partnerstwo i niezależność. Jego zdaniem nieefektywność wychowania penitencjarnego polega na nieprawidłowo dobranych oddziaływaniach resocjalizacyjnych oraz deprywacji osobistych potrzeb osadzonych. Również właściwości środowiska w jakim się znajdują, a także podkultura więzienna, doprowadzają do sytuacji niejasnych i trudnych. Efektem generowania takich niepożądanych sytuacji, jest nagromadzenie się negatywnych emocji i stanu napięcia, powszechnie nazywanego stresem. Doprowadza to do uruchomienia się wrodzonych bądź nabytych mechanizmów obronnych, mających za zadanie usunięcie podwalin stresu, czy chociażby zmniejszenie jego negatywnego nasilenia. „Najgroźniejszym następstwem długookresowego występowania stresu izolacyjnego, występującym nie tylko u osadzonych, ale również u kardy penitencjarnej, jest pojawianie się nawykowo stosowanych mechanizmów obronnych, zaburzeń psychosomatycznych oraz poważnych zaburzeń kontaktów z innymi ludźmi, a także słabe przyzwolenie na oddziaływanie resocjalizacyjne”⁷⁷.

Jednostki penitencjarne, zarówno zakłady karne jak i areszty śledcze stanowią środowisko zapewniające nienaturalne i sztuczne warunki bytu dla osób w nich przebywających⁷⁸.

⁷⁶ M. Ciosek, *Szanse resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, red., B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 358.

⁷⁷ Tamże, s. 359.

⁷⁸ Tamże.

ROZDZIAŁ 2

DZIAŁALNOŚĆ PASTORALNA W PROCESIE RESOCJALIZACJI

2.1. Opieka religijna w świetle przepisów prawa

Osoby przebywające w izolacji więziennej zostały pozbawione jedynie wolności, zachowując szereg praw do godnego traktowania. W sposób nieograniczony mogą korzystać z wolności słowa, praw obywatelskich oraz prawa do kontaktu z rodziną i najbliższymi, a także uczestniczyć w praktykach religijnych. Możliwość swobodnego wyboru oraz uzewnętrzniania przyjętych poglądów religijnych przez osoby pozbawione wolności, zagwarantowane zostały prawnie m.in. w art. 106 kkw, w art. 17 *Konkordatu* z 28 lipca 1993r. zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego oraz w innych aktach prawnych regulujących stosunek państwa do poszczególnych związków wyznaniowych⁷⁹.

Powyższe regulacje umożliwiają więźniom swobodne wykonywanie praktyk religijnych w jednostkach penitencjarnych, w tym na korzystanie z posług duszpasterskich, w szczególności na bezpośrednie uczestnictwo w sprawowanych nabożeństwach liturgicznych. Osadzonym, którzy z różnych

⁷⁹ J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012, s. 138.

przyczyn nie mogą czynnie w nich uczestniczyć, zagwarantowano możliwość słuchania nabożeństw, poprzez transmisję w środkach masowego przekazu⁸⁰.

Praktyki religijne stanowią w życiu chrześcijanina wyraz jego wiary i drogę do Boga. Ich realizowanie wiąże się przede wszystkim ze sprawowaniem kultu indywidualnego, rozumianego jako codzienną modlitwę oraz publicznego, polegającego na czynnym udziale w nabożeństwach, liturgii Eucharystii czy obrzędach okolicznościowych⁸¹. Prawa te potwierdza *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z 2 kwietnia 1997r. Zapewnia ona obywatelom prawo do „praktykowania”, czyli swobodnego wykonywania praktyk religijnych, nie odnosząc się jednak bezpośrednio do form oraz metod ich realizowania⁸².

Odwołując się natomiast do przepisów zawartych w kkw, regulujących bezpośrednio prawo więzienne w Polsce, należy zauważyć, iż praktyki religijne stanowią formę uprawnienia, a nie obowiązku⁸³. Wspomniany na wstępie art. 106§1 i 2 kkw ściśle nawiązuje zarówno do norm prawa międzynarodowego, jak i zasad *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*⁸⁴.

Każda osoba rozpoczynająca pobyt w więzieniu, jako skazana prawomocnym wyrokiem sądu czy też ta, wobec której zastosowano środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, poddawana jest rozmowie wstępnej z wychowawcą działu penitencjarnego. Podczas takiego wywiadu, personel więzienny informuje o możliwościach praktykowania religii w więzieniu oraz zapoznaje osadzonych z zakresem ich praw i obowiązków. Nowo osadzonych powiadamia się o obostrzeniach wynikających z respektowania norm określonych w kkw, zwłaszcza w porządku wewnętrznym, określonym dla właściwej jednostki

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ W. Świątkiewicz, *Praktyki religijne*, w: *Leksykon socjologii*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Mariański, Warszawa 2004, s. 311.

⁸² A. Mezglewski, *Uzewewnętrznianie przekonań religijnych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, Warszawa 2008, s. 89-90.

⁸³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz. U. 1931, nr 71 poz. 577.

⁸⁴ A. Mezglewski, *Uzewewnętrznianie przekonań...*, dz. cyt., s. 90.

penitencjarnej, szczególnie w zakresie czasu i miejsca wykonywania posług i praktyk religijnych⁸⁵.

Warto podkreślić, iż udział osadzonych w życiu sakramentalnym i modlitwie, jak również w wykonywaniu innych praktyk religijnych, odbywa się w sposób naturalny. Administracja penitencjarna nie stawia ograniczeń tym, którzy chcą indywidualnie i swobodnie modlić się we własnej celi. Stanowisko w tej kwestii zajął również *Europejski Trybunał Praw Człowieka*. Uznał on jednoznacznie prawo osób pozbawionych wolności do uzewnętrzniania poglądów religijnych, poprzez ich praktykowanie i codzienne kultywowanie⁸⁶.

Mając na uwadze zróżnicowany charakter jednostek penitencjarnych w Polsce, należy pamiętać o przyjętym systemowym kierunku, by możliwość korzystania przez osadzonych z praktyk religijnych była jednakowa lub co najmniej zbliżona. Pewnego rodzaju różnice, które mają prawo wystąpić, mogą być wynikiem różnych typów zakładów karnych czy też ich niedostosowaną infrastrukturą⁸⁷.

Kolejnym aktem prawa międzynarodowego, stanowiącego regulację prawną opieki religijnej osób pozbawionych wolności są *Europejskie Reguły Więzienne*. Artykuły 41 i 42 tego dokumentu opisują kwestie korzystania z posług religijnych, dających możliwość uczestniczenia osadzonych w sprawowanych liturgiach i nabożeństwach na terenie jednostek penitencjarnych⁸⁸. Gwarancja możliwości korzystania z posług religijnych w więzieniu została podkreślona również w tzw. ustawach indywidualnych opisujących kwestię konstytucyjnej wolności człowieka⁸⁹.

⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 151 poz. 1469.

⁸⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Poltoratskiy przeciwko Ukrainie* z 29 kwietnia 2003r., sekcja IV, skarga nr 38812/97, ECHR 2003/5.

⁸⁷ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008, s. 390.

⁸⁸ J. Malec, *Posługi religijne w zakładach karnych*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminalistyczny” 1989, nr 14-15, s. 49.

⁸⁹ D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999, s.61.

Zapewnienie prawidłowej organizacji sprawowania nabożeństw na terenie jednostek penitencjarnych spoczywa na administracji więzienia. Zobowiązana jest do tego, aby w miarę możliwości zapewnić odpowiednie miejsce kultu religijnego – kaplicę. Stanowi o tym Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003r. w *sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych, korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Określa miejsca odprawiania nabożeństw dla więźniów, wyszczególnia kaplice, inne właściwie przygotowane do tego celu pomieszczenia, a także miejsca wewnątrz jednostki penitencjarnej, wyznaczone do tego w oparciu o obowiązujący porządek wewnętrzny⁹⁰.

Odnosząc się do powyższego rozporządzenia, można zauważyć, iż miejsca te powinny być „właściwie przygotowane”, aby można było w nich sprawować nabożeństwa i różnego rodzaju spotkania o charakterze religijnym. Nie sprecyzowano natomiast, na czym miałyby polegać „właściwe przygotowanie” tych pomieszczeń, pomijając również elementy wyposażenia, które miałyby się w nich znajdować. Wynikiem tych rozbieżności jest niejednolite, lecz podobne wyposażenie pomieszczeń przeznaczonych do sprawowania kultu religijnego w poszczególnych więzieniach⁹¹.

Możliwość uczestnictwa więźniów w nabożeństwach dotyczy miejsca, ale również czasu. Oczywistym jest, iż uczestnictwo w nabożeństwach powinno być zapewnione więźniom szczególnie w niedziele i święta religijne⁹². W celu zapewnienia prawidłowej realizacji i poszanowania praw osadzonych, administracja musi posiadać wiedzę dotyczącą terminów świąt religijnych, szczególnie tych ruchomych. Dlatego też kapelan więzienny ma

⁹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 157 poz. 1546.

⁹¹ M. Badowska-Hodyr, *Duszpasterstwo więzienne w polskiej i szwedzkiej rzeczywistości penitencjarnej*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 100.

⁹² Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989, nr 29 poz. 154, z późn. zm., art. 32 ust. 2; Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 73 poz. 323, art. 23 ust. 2.

obowiązek dostarczyć dyrekcji więzienia wykaz terminów dni świątecznych, aby zapewnić prawidłową i bezkonfliktową realizację nabożeństw⁹³. Stanowi to istotne rozwiązanie, z uwagi na fakt, iż porządek wewnętrzny, oparty na regulaminie zakładu karnego, bądź aresztu śledczego, wyznacza dokładnie dni i godziny sprawowania nabożeństw oraz innych posług religijnych z udziałem osadzonych⁹⁴.

Jak już zostało wspomniane powyżej, osoby pozbawione wolności posiadają prawo do oglądania oraz słuchania nabożeństw w środkach masowego przekazu. Możliwość ta nie wynika jednak z jakiegokolwiek przepisu ani aktu prawa międzynarodowego, odnoszącego się stricte do więźniów. Uprawnienia te nie zostały również uwzględnione w postanowieniach *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*⁹⁵. Oczekiwania strony kościelnej w sprawie uregulowania tych kwestii uzyskały odpowiedź na podstawie trzech ustaw indywidualnych: katolickiej, prawosławnej i ewangelicko–augsburskiej. To one dały możliwość oglądania i wysłuchiwania nabożeństw za pomocą transmisji w środkach masowego przekazu. Prawo to znajduje uzasadnienie także w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*. Zgodnie z jego postanowieniami zachęca się wiernych, którzy nie mogą uczestniczyć w Eucharystii niedzielnej lub świątecznej do tego, aby poświęcili właściwy czas na modlitwę, poprzez słuchanie oraz oglądanie nabożeństw⁹⁶.

Współczesny system więziennictwa umożliwia osadzonym posiadanie w celach mieszkalnych, zarówno odbiorników radiowych, jak i telewizyjnych. W związku z tym, skazani sami podejmują decyzję o ich wykorzystaniu.

⁹³ A. Zoll, *Głos w dyskusji*, w: *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, red. J. Zagórski, Warszawa 2004, s. 26.

⁹⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. 2003, nr 152 poz. 1493, §13; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz. U. 2003, nr 152 poz. 1494, §13.

⁹⁵ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt. s. 149.

⁹⁶ A. Stelmachowski, *Regulacja stosunków prawnych między państwem a Kościołem*, w: *Spółczesność – Państwo – Kościół (1945 – 2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Szczecin, 15 – 16.VI.2000r., red. A. Kawecki, K. Kowalczyk, A. Kubaj, Szczecin 2000, s. 114.

Ci, którzy ich nie posiadają, mają możliwość odsłuchania transmisji nabożeństw poprzez więzienny radiowęzeł, przekazujący audycje radiowe i telewizyjne. Sposób takiej komunikacji umiejętnie wykorzystuje zarówno administracja penitencjarna do kontaktu z osadzonymi, jak również duszpasterze więzienni przygotowujący różnego rodzaju audycje o przesłaniu religijnym, skierowane do osadzonych⁹⁷.

Kolejnym aspektem opieki religijnej jest możliwość posiadania przez osadzonych literatury o tematyce religijnej. Obowiązujące akty prawne dają więźniom prawo do posiadania niezbędnych książek, pism oraz przedmiotów w celu właściwego praktykowania religii⁹⁸. Wspominane powyżej *Europejskie Reguły Więzienne*, w dwóch punktach odwołują się do kwestii posiadania w więzieniach książek o tematyce religijnej. Reguła 42 stanowi, iż osadzony ma prawo do posiadania książek religijnych, rozszerzających wiedzę dotyczącą konkretnego wyznania. Natomiast reguła 46 mówi o posiadaniu niezbędnych książek i wydawnictw zaspakajających potrzeby życia religijnego, duchowego i moralnego. Zalecenie nr 77 *Europejskich Reguł Więziennych* podkreśla, iż dysponowanie literaturą związaną z religią, duchowością, moralnością czy etyką jest niezbędne w celu poprawnej edukacji religijnej osadzonych⁹⁹.

W związku z powyższym, więźniowie mają prawo rozporządzać przedmiotami kultu religijnego, poprzez przetrzymywanie ich w celi mieszkalnej, w której się znajdują. Dlatego nieuzasadnione byłoby ich deponowanie w oddzielnym pomieszczeniu i udostępnianie wyłącznie na czas praktykowania religijnego¹⁰⁰.

Najbardziej popularną literaturą religijną, udostępnianą osadzonym jest niewątpliwie Biblia. Dostępna jest nie tylko w bibliotekach więziennych, ale przede wszystkim w celach mieszkalnych po to, aby osadzeni w wolnym

⁹⁷ M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009, s. 139.

⁹⁸ Osadzony może posiadać w celi mieszkalnej do 10 sztuk przedmiotów kultu religijnego o wymiarach nie większych niż 250 x 150 mm. Może być to np. Biblia, różaniec, obrazek, ikona.

⁹⁹ M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne...*, dz. cyt. s. 139.

¹⁰⁰ J. Malec, *Posługi religijne...*, dz. cyt., s. 44.

czasie mogli swobodnie z niej skorzystać według własnych potrzeb. Poza Pismem Świętym osobom pozbawionym wolności zapewnia się wgląd do książek i gazet o treści religijnej. Najczęściej spotykanymi czasopismami, z których mają możliwość korzystania osadzeni w jednostkach penitencjarnych są: *Gość Niedzielny*, *Rycerz Niepokalanej*, *Niedziela*, *Przewodnik Katolicki*, *Miłujcie się*, *Źródło*, *Arka*, *Różaniec i Pielgrzym*. Ponadto duszpasterze więzienni dostarczają do więzień również: *Misje*, *W Służbie Miłosierdzia*, *Misjonarz*, *Nasz Dziennik*, *Droga*, *Cuda i Łaski*, *Posłaniec Ducha Świętego*, *Posłaniec Warmiński*, *L'Osservatore Romano*, *Tygodnik Powszechny*, *Oremus*, *Dobry Łotr*, *Misje Salezjańskie*, *Katolickie Echo Podlasia*, *Wzrastanie*, *Trzeźwymi Bądźcie* i *List*¹⁰¹.

Kolejnym wątkiem, odnoszącym się do opieki religijnej w świetle przepisów prawa, jest kwestia nauczania religii. Analizując dostępne akty prawne, stanowiące o nauczaniu religii na terenie jednostek penitencjarnych, należy stwierdzić, iż kwestia ta nie została w sposób wyczerpujący doprecyzowana¹⁰². Problem ten został poruszony także w przytaczanej powyżej normie 77 *Europejskich Reguł Więziennych*, określającej katalog praw przysługujących osadzonemu, w tym do uczestniczenia w nauczaniu religii. I chociaż zagadnienie nauczania (jako takiego, ogólnego) w ramach szkół przywieziennych określone zostało w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych, kwestia nauczania religii została zupełnie pominięta¹⁰³.

¹⁰¹ Zgromadzone informacje wynikają z analizy przeprowadzonych ankiet przeprowadzonych w 2012r. wśród kapelanów więziennych Kościoła Katolickiego Metropolii Warmińskiej. L. Mysiewicz, *Posługa i działalność duszpasterska kapelanów w zakładach karnych i aresztach śledczych Archidiecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2012, s. 73, (mps).

¹⁰² A. Mezglewski, *Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno – Sandomierz 2000, s. 110-111;

¹⁰³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych, Dz. U. 2004, nr 37 poz. 337.

Wynikało to przede wszystkim z tego, iż prowadzenie zajęć z religii nie zostało ujęte w ramowych planach nauczania dorosłych uczniów szkół podstawowych i gimnazjów¹⁰⁴. Stąd też, pomimo regulacji prawnych zawartych w art. 106§2 kkw, szkolne nauczanie lekcji religii w warunkach obowiązującego w Polsce systemu penitencjarnego nie odbywa się. Katechezy osób dorosłych nie przewiduje przede wszystkim „Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce” oraz „Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski”¹⁰⁵.

Zdaniem kapelanów więziennych, sprawujących posługę w jednostkach penitencjarnych, katecheza dla dorosłych powinna być prowadzona w szkołach przywieziennych¹⁰⁶. Natomiast, według Tomasza Głowika, umożliwienie osadzonemu podjęcia decyzji odnośnie uczęszczania na katechezy, nie tylko nie ograniczałoby ich wolności religijnej, ale przede wszystkim wzmacniałoby w nich chęć samokształcenia i rozwoju społecznego¹⁰⁷.

Kolejną kwestią dotyczącą opieki religijnej, prowadzonej na terenie jednostek penitencjarnej jest możliwość osobistego spotkania się i rozmowy osadzonych z kapłanem więziennym. Prawo osób pozbawionych wolności do indywidualnych spotkań z duchownymi na terenie jednostek penitencjarnych określone zostało zarówno w art. 106§2 kkw, jak i w art. 17 *Konkordatu*. Stanowi o tym również 41 norma *Europejskich Reguł Więziennych*, w której można przeczytać, że: (I) „ W zakładzie, w którym przebywa wystarczająca liczba więźniów tego samego wyznania, ustanawia się lub dopuszcza kanonicznie uprawnionego przedstawiciela tego wyznania. O ile usprawiedliwia to liczba więźniów i o ile pozwalają na to warunki,

¹⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 12 lutego 2002r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. 2002, nr 15 poz. 142 z późn.zm.

¹⁰⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawy programowe katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 8; Z. Marek, *Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 17.

¹⁰⁶ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 157.

¹⁰⁷ T. Głowik, *Raport o duszpasterstwie więziennym*, w: *Materiały Centralnego Zarządu Służby Więziennej*, Warszawa 2008, s. 9.

powinno się ustanowić lub dopuścić tego przedstawiciela w wymiarze czasu odpowiadającemu pełnemu etatowi”; (II): „Kanonicznie uprawnionemu przedstawicielowi ustanowionemu lub dopuszczonemu zgodnie z ust. 1 umożliwia się odprawianie nabożeństw oraz składanie na osobności więźniom wizyt duszpasterskich w wymaganych przez daną religię przypadkach. Żadnemu więźniowi nie odmówi się dostępu do kanonicznie uprawnionego przedstawiciela religii. Z drugiej strony, jeśli jakiś więzień sprzeciwi się wizycie przedstawiciela jakiejś religii, jego postawa będzie w pełni respektowana”¹⁰⁸.

Warto zwrócić uwagę na to, iż spotkanie osadzonego z duchownym może nieść dla niego podwójną korzyść. Po pierwsze może mieć charakter typowo sakramentalny, z drugiej strony może być traktowane jako chęć rozmowy religijnej. Jest to niewątpliwie wyraz potrzeby skontaktowania się ze światem zewnętrznym, z kimś spoza środowiska więziennego, z osobą z którą można porozmawiać na tematy osobiste i rodzinne¹⁰⁹.

Administracja więzienna, jako organ wykonawczy, nie posiada, a tym samym nie gromadzi informacji o przynależności religijnej więźniów. W żadnym z dokumentów nie odnotowuje się ich wyznania, ani też nie wymaga się od nich pisemnych lub słownych oświadczeń¹¹⁰. W związku z tym, umożliwia to osadzonym w znacznym stopniu autonomię w poszukiwaniu właściwej im religii¹¹¹.

W analizie prawnej sytuacji religijnej skazanych nie należy pominąć zagadnienia ich pochówku religijnego. W tym wypadku należałoby sięgnąć do art. 2 pkt 12 *ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*. Dokument ten określa możliwość otrzymania pochówku, według

¹⁰⁸ F. Dünkel, A. Baechtold, D. van Zyl-Smit, *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*. *Archiwum Kryminologii* 2009, t. 31, s. 152.

¹⁰⁹ J. Nikołajew, *Miejsce duszpasterstwa więziennego we francuskim systemie penitencjarnym*, w: „*Studia z prawa wyznaniowego*” 2008, t. 11, s. 237-254.

¹¹⁰ Meler S., *Prawo więźniów do wolności religijnej*, „*Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym*” (2003) nr 38-39, s. 68-71.

¹¹¹ M. Rozner, *Prawo do wolności religijnej w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950r.*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2002, t. 5, s. 111-136.

wyznawanych zasad religijnych lub przekonań. Należy zaznaczyć, iż kkw w ogóle nie podnosi przedmiotowej kwestii. Nie wynika ona również w sposób oczywisty z postanowień *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Rozwiązania można doszukiwać się jednak w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 7 lipca 2010r. w *sprawie postępowania ze zwłokami zmarłych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Powyższy akt prawny, nie reguluje sposobu postępowania religijnego ze zwłokami osadzonych, podnosi jednak kwestię takie, jak powiadamianie rodziny czy sposobu postępowania ze zwłokami¹¹².

Prawo do opieki religijnej w jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej mają również osadzeni niebezpieczni. Jednakże spotkania takich skazanych z duszpasterzem więziennym, powinny odbywać się pod nadzorem funkcjonariuszy, z uwagi na potrzebę zagwarantowania bezpieczeństwa osobistego duchownemu. Powoduje to, iż sfera prywatności w kontakcie z kapłanem zostaje niejako naruszona¹¹³.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku osoby, wobec której zastosowano środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania. Jak wynika z art. 217§6 kkw, podmiotem regulującym kwestię kontaktów ze środowiskiem zewnętrznym, również z duchownym, jest organ dysponujący, w którego kompetencjach pozostaje decyzja dotycząca aresztowanego. W rzeczywistości wygląda to tak, że ma prawo do wyznaczenia miejsca i sposobu odbywania przez tymczasowo aresztowanego spotkania z duszpasterzem. Decyzja dotyczy również wyznaczenia konkretnego kapłana, świadczącego posługi religijne lub innych osób, jeżeli wymaga tego konieczność zapewnienia prawidłowego toku w postępowaniu karnym¹¹⁴.

¹¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2010r. w sprawie sposobu postępowania ze zwłokami osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2010, nr 123, poz. 839.

¹¹³ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 2010, nr 79 poz. 523, art. 3.

¹¹⁴ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 120.

Swoboda wykonywania praktyk religijnych przez osoby pozbawione wolności, unormowana została przede wszystkim w art. 106 kkw. Określone zostały prawa religijne więźniów, umożliwiające im praktykowanie religijne, poprzez udział w sprawowanych nabożeństwach bezpośrednio, jak i za pomocą środków masowego przekazu umożliwiono więźniom prawo posiadania w celach mieszkalnych przedmioty kultu religijnego, dopuszczono nauczanie religii w formie katechez indywidualnych bądź grupowych. Pozwolono im również, na spotkania z duszpasterzami więziennymi w celu prawidłowego przewodnictwa duchowego.

Rzeczywistość wykonywania praktyk religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych jest różna i zależna od wielu czynników. Zdarza się, że występują trudności w realizacji tych uprawnień, spowodowane aspektami technicznymi, między innymi: brakiem odpowiednio przygotowanych miejsc, czy też niezadawalającą ilością przedmiotów kultu religijnego. Mimo to, każda jednostka penitencjarna prowadzi działania, aby osadzeni mogli brać udział w praktykach religijnych, organizowanych na terenie więzienia. Po to, aby swoboda w wyznawaniu wiary, była naturalnym i indywidualnym procesem każdego osadzonego¹¹⁵.

2.2. Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej

Duszpasterstwo więzienne prowadzone przez duchownych oraz osoby świeckie stanowi jedną z form oddziaływań penitencjarnych. Swoim działaniem wpływa pozytywnie na stosunki panujące w strukturach organizacyjnych więziennictwa, kształtując tym samym wartości moralne i religijne wśród osadzonych. Daje również możliwość swobodnego praktykowania przyjętych form religijnych, a także korzystania z posług i wiedzy kompetentnych osób. Jerzy Nikołajew podkreśla, iż: „właściwa organizacja duszpasterstwa więziennego jest niezbędna po to, aby osobom

¹¹⁵ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 183-184.

przebywającym w izolacji penitencjarnej zapewnić wolność sumienia i religii”¹¹⁶.

W szerszym kontekście rolę duszpasterstwa więziennego opisuje Wojciech Świątkiewicz. Jego zdaniem, szczególnym aspektem duszpasterstwa więziennego funkcjonującego w jednostkach penitencjarnych są praktyki religijne. Uważa on, że wykonywanie poszczególnych praktyk o charakterze religijnym, skupia się przede wszystkim na uczestniczeniu w sprawowaniu kultu prywatnego lub publicznego. O ile pierwszy odnosi się do osobistego sprawowania praktyk religijnych, to drugi zakłada już szerszą sferę, polegającą na udziale w liturgii i nabożeństwach. Ponadto, realizowanie poszczególnych praktyk, może być związane również z doktryną określonej wspólnoty, np.: post, jałmużna, obmycia rytualne czy spełnianie dobrych uczynków¹¹⁷.

Kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego stanowią natomiast, iż „wierni, którzy nie mogą uczestniczyć we Mszy świętej w niedziele i święta, są zachęcani do tego, aby poświęcili odpowiedni czas na modlitwę. W tym przypadku pomocne może okazać się słuchanie czy oglądanie nabożeństw”¹¹⁸.

Głównym zadaniem duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej jest niesienie pomocy nie tylko osobom pozbawionym wolności, ale również potrzebującym wsparcia i opieki duchowej funkcjonariuszom i pracownikom więziennictwa¹¹⁹.

2.2.1. Zarys historyczny

Potrzebę pomocy osobom znajdującym się w izolacji więziennej, jak również w miejscach odosobnienia oraz tortur, zaobserwować można

¹¹⁶ Tamże, s. 19.

¹¹⁷ W. Świątkiewicz, *Praktyki religijne*, w: *Leksykon socjologii*, red. M. Libiszowska–Żółtkowska, J. Mariański, Warszawa 2004, s. 311.

¹¹⁸ A. Stelmachowski, *Regulacja stosunków prawnych między państwem a Kościołem (1980 – 1998)*, w: *Spółeczeństwo – Państwo – Kościół (1945 – 2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Szczecin 15 – 16.06.2000*, red. A. Kawecki, K. Kowalczyk, A. Kubaj, Szczecin 2000, s. 114.

¹¹⁹ D. J. Pol, *Więzienna szansa*, Warszawa 2008, s. 81.

już w środowiskach pierwszych wspólnot chrześcijańskich. Ich uczestnicy odwiedzali uwięzionych w miejscach kaźni, a po ich uwolnieniu służyli im pomocą i wsparciem. Podejmowali ich również na uroczystych agapach oraz gościli w swoich izbach. Tym, którzy nie posiadali własnych domów, zapewniano miejsce w hospicjach¹²⁰.

Historia dotycząca opieki religijnej osób przebywających w izolacji więziennej, zwana dzisiaj duszpasterstwem, sięga pierwszych wieków średniowiecza. Cesarz Walentyn, zobowiązany w duchu chrześcijańskiej troski o uwięzionych, polecił w 367r. biskupom i duchownym odwiedzać więzienia w środy i piątki¹²¹. Również Sobór Orleański w 549r. przyczynił się do większego zaangażowania na rzecz skazanych. Przyjęto wówczas uchwałę, aby proboszcz danej parafii, odwiedzał izolowanych w każdą niedzielę oraz pomagał im w duchowych potrzebach. Doprowadziło to do powstawania specjalnych zgromadzeń zakonnych, które poświęcały się pomocy osadzonym, a nawet wykupowały więźniów z niewoli¹²².

Oddziaływanie chrześcijańskich praktyk na osoby pozbawione wolności odgrywało wielkie znaczenie pedagogiczne, zwłaszcza wtedy, gdy więzienia uznawano jako środek zemsty i kary. W tym kontekście wymowne jest zdanie Wiesława Ambroziaka: „przez to od najodleglejszych czasów, od średniowiecza aż do nowoczesności, utrzymywało się twierdzenie, że jedynie kara uważana w sensie odwetu za wyrządzone czyny stanowi tylko dobrą i słuszną metodę oddziaływania resocjalizacyjnego”¹²³.

Dopiero od XVI wieku, postrzeganie izolacji, jako środka karnego, uległo przemianie. Wyznacznikiem określania kary stało się postrzeganie osobowości i indywidualności przestępcy. Samo karanie zaczęło mieć

¹²⁰ M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1, Warszawa 1986, s. 178.

¹²¹ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce – zarys historyczny*, Warszawa 1994, s. 7.

¹²² W 1541 roku powstała organizacja „Dobrych ludzi” (Buoni Uomini). Natomiast w 1584 roku w Mediolanie, na rozkaz Karola Boromeusza, nauczano religii oraz głoszone homilie w więzieniach na terenie danej diecezji. Zachowania te były widoczne w pracy duszpasterskiej u m.in. braci z Zakonu Najświętszej Maryi de Mercedes oraz alumni regularni Matki Bożej św. Jana Leonardi. M. Banaszak, *Historia Kościoła ...*, dz. cyt., s. 169.

¹²³ W. Ambroziak, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Gdańsk 2006, s. 282.

charakter jednostkowy, mający na celu wpływ na świadomość i postępowanie złoczyńcy w taki sposób, aby współtowarzysząca temu zjawisku izolacja, mogła pobudzić w więźniu refleksje odnośnie doczesnego życia, a tym samym wymusić wolę poprawy¹²⁴.

Unowocześnione idee odnoszenia się i traktowania więźniów, pojawiły się również w XVI w. Zaczęto tworzyć i otwierać przytułki, domy wychowawcze i domy pracy przeznaczone dla dorosłych i młodzieży. Z inicjatywy papieża Klemensa XI w 1703r. założono rzymski *Przytułek św. Michała*. Stanowił on nie tyle więzienie, co zakład poprawczy, przeznaczony dla młodocianych, w którym tworzone warunki do prawidłowej formacji moralnej. Pobyt w przytułku wiązał się z przestrzeganiem porządku, który przewidywał m.in. czas na kontemplację i refleksję, uważną lekturę Pisma Świętego, modlitwę, naukę religii, życie sakramentalne, milczenie, post, jałmużnę oraz umartwianie¹²⁵. W przytułku stworzonym przez papieża Klemensa XI, po raz pierwszy włączono kapelana więziennego w skład kadry penitencjarnej, na którym oparto całościowy program poprawy moralnej więźniów¹²⁶.

Wydarzenia te oddziaływały również na sytuację więziennictwa w Polsce. Dnia 18 września 1550 r. kanclerz koronny Stanisław Ocieski opublikował instrukcję dotyczącą sposobu postępowania z więźniami. W tzw. trzecim zaleceniu nakazywała ona m.in., aby: „nauki duchowe były więźniom dawane, by nad ich obyczajami mieć baczność”¹²⁷. Dyrektywa ta miała profil postępowy, skierowany na poprawę duchową więźniów. Przeznaczona była dla osób pozbawionych wolności za najcięższe przestępstwa, jednakże z uwagi na trudności finansowe z powodu obsady kadrowej, nie została wprowadzona do realizacji¹²⁸.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne* ..., dz. cyt., s. 15.

¹²⁶ Tamże, s. 13.

¹²⁷ T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa 1800, s. 100.

¹²⁸ W tym czasie, większość obowiązków duszpasterskich w więzieniach wykonywane były przez duchownych bez wynagrodzenia, K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne* ..., dz. cyt., s. 16.

Rozwój fundacji kościelnych w Polsce na przełomie XVII i XVIII wieku przyczynił się do powstawania domów poprawy, mających na celu religijne oddziaływanie na więźniów. Powstały w tym czasie dwa domy: założony w 1732r. przez ks. Gabriela Piotra Baudouin'a w Warszawie *Dom Poprawy św. Michała* oraz założony przez biskupa Adama Rostkowskiego w 1736r. *Dom Poprawy*¹²⁹.

Doświadczenie systemowego rozwiązania problemu odnoszącego się do opieki religijnej skazanych, podjęto w więzieniu marszałkowskim w Warszawie pod koniec XVIII wieku. Respektowany tam regulamin zakładał szczegółowe uregulowanie pełnionej opieki religijnej, o czym świadczą słowa samego założyciela: „tak, jak mając na uwadze i troszcząc się o żywienie i ubranie oraz leczenie więźniów, tak i baczyć należy na zdrowie duchowe zapewniając im opiekę religijną i troskę o spełnianie praktyk religijnych”¹³⁰.

Dnia 26 września 1783r. poświęcono w więzieniu marszałkowskim pierwszą kaplicę, a także ustalono etatowego kapelana więziennego, który sprawował nabożeństwa w każdą niedzielę i święta. Regulamin więzienny Księstwa Warszawskiego zakładał szeroki program zajęć religijno-wychowawczych. Przewidywano w nim codzienne wspólne Msze święte, modlitwy oraz nauki etyczno-moralne. Organizowano również spotkania przeznaczone dla osób wyznania mojżeszowego oraz luterńskiego, na które zapraszano ich duchownych¹³¹.

Trudnym czasem w historii duszpasterstwa więziennego w Polsce był okres zaborów. Życie religijne podporządkowywano wtedy ustawodawstwu państw zaborczych. Wiązało się to z ograniczaniem praw więźniów do swobodnego praktykowania swoich poglądów religijnych, zredukowano możliwość sprawowania posług przez kapelanów na terenie więzień, ograniczając je jedynie do udzielania sakramentów. Fizyczna obecność duszpasterza więziennego była sporadyczna, polegająca na odwiedzinach

¹²⁹ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 21.

¹³⁰ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 14.

¹³¹ W. Kaczyńska, *Ludzie ukarani*, Warszawa 1989, s. 427.

skazanych ciężko chorujących lub oczekujących na wykonanie kary śmierci¹³².

Odzyskanie przez Polskę niepodległości, umożliwiło podjęcie próby ujednolicenia prawa, odnoszącego się do sytuacji panujących w systemie penitencjarnym. Usystematyzowano również sposób świadczenia opieki religijnej, jak i jej praktykowania, a także uregulowano funkcjonowanie duszpasterstwa więziennego. Kapelanów zaliczono do kadry penitencjarnej, dając im możliwość swobodnego pełnienia obowiązków. Dzięki temu duchowni mogli bez żadnych ograniczeń odwiedzać więźniów oraz sprawować nabożeństwa w więziennych kaplicach. Skazani pozyskali prawo do posiadania przedmiotów kultu religijnego oraz możliwość korzystania z posług religijnych. Stało się to na mocy wprowadzonych aktów prawnych m.in. *Dekretu w sprawie tymczasowych przepisów więziennych* z 8 lutego 1919 roku¹³³.

Kolejnym okresem w dziejach polskiego duszpasterstwa więziennego, w którym zaburzona i ograniczona została opieka religijna więźniów, był czas II wojny światowej oraz okupacji niemiecko-sowieckiej. Nazistowska polityka panujących Niemców, przyczyniła się do rozpadu struktury organizacyjnej Kościoła, zbudowanej na fundamencie konkordatu z 1925 roku¹³⁴. Posługę kapelanów sprowadzano tylko do koniecznych czynności. Natomiast wielu duszpasterzy więziennych umieszczano w obozach koncentracyjnych¹³⁵.

Stosowana powszechnie przez oprawców polityka dyskryminacji

¹³² J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne, spojrzenie wstecz – rzeczywistość – perspektywy*, w: *Kościół w Polsce wobec potrzebujących*, red. M. Chmielewski, Lublin 1994, s. 202–203.

¹³³ Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z dnia 8 lutego 1919r., Dz. Pr. P. P. 1919 nr 15 poz. 202; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz. U. 1928, nr 29 poz. 272; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 kwietnia 1926r. w sprawie zaspokajania potrzeb religijnych więźniów i działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach, Dz. U. 1926, nr 9 poz. 10; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz. U. 1931, nr 71 poz. 577; Ustawa z dnia 26 lipca 1939r. o organizacji więziennictwa, Dz. U. 1939, nr 68 poz. 457.

¹³⁴ H. Misztal, *Okres II wojny światowej (1939 – 1945)*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 107–114.

¹³⁵ J. Kłoczowski, L. Mullerowa, J. Skarbek, *Zarys historii Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 357.

duchowieństwa przyczyniała się również do usuwania księży z ważnych stanowisk i urzędów kościelnych¹³⁶. Wielu z nich umieszczano w więzieniach i obozach pracy, jak również rozstrzeliwano wraz z polskimi oficerami¹³⁷. Zakaz odwiedzania skazanych przez kapelanów doprowadził do tego, iż sami więźniowie będący księżmi, zaczęli sprawować opiekę religijną wśród współosadzonych. Jednak narastająca nieustannie niechęć i wrogości ze strony nazistów sprawiła, iż całkowicie zakazano sprawowania nabożeństw oraz udzielania sakramentów również przez księży – więźniów. Życie duchowe zatem sprowadziło się do miejsc, które z kultem świętości nie miały nic wspólnego. W tajemnicy modlono się m.in. w: celach mieszkalnych, bibliotece, miejscu pracy, korytarzu, izbach lekarskich, fryzjerni, a także w toalecie i na placach spacerowych¹³⁸.

Brak kapłanów, którzy mogliby godnie sprawować opiekę duszpasterską na terenie więzień doprowadził do tego, iż za zgodą władz kościelnych, więźniowie o najwyższym autorytecie moralnym mogli pełnić funkcję kapłańskie. Księża chętnie uczestniczyli w ruchu oporu i wspólnie z zaufaną oraz zaprzysiężoną konspiracyjnie kadrą penitencjarną, dostarczali do więzień przedmioty kultu religijnego, a nawet komunię świętą. Potajemnym przynoszeniem Najświętszego Sakramentu do więzień zajmowały się również osoby świeckie, które to następnie rozdawały ją więźniom¹³⁹.

Sytuacja więzienna na terenach polskich, zajętych przez sowietów była również skomplikowana. Powołując się na Krystiana Bedyńskiego, specyfikę funkcjonowania duszpasterstwa więziennego na tym obszarze opisać można trzema zasadami. Jako pierwszą uznaje, iż system radziecki jest ideologią,

¹³⁶ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 31.

¹³⁷ P. Żaróń, *Ludność polska w Związku Radzieckim w czasie II wojny światowej*, Warszawa 1990, s. 122.

¹³⁸ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 48.

¹³⁹ K. Bedyński analizując wspomnienia kapelanów i więźniów podkreśla znaczną rolę podkomisarz Wandy Gawryłow. Ze zgromadzonych informacji wynika, iż przenosiła on Najświętszy Sakrament z kościoła św. Karola Boromeusza na Pawiak za pomocą specjalnie przystosowanego medalionu. Jak wspomina autor Wanda Gawryłow stała się również matką chrestną dziecka, które przyszło na świat w więziennym szpitalu na Pawiaku w styczniu 1943r. Tamże, s. 51.

która z samego założenia jest antyreligijna. Jako drugą przesłankę, określa zadanie okupacji sowieckiej, której celem było zniszczenie narodu polskiego, opartego na tradycji katolickiej. Trzecią zasadą jest zauważenie, iż pełniący służbę funkcjonariusze Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD) byli komunistami, a także obywatelami oddanymi narodowi radzieckiemu¹⁴⁰.

Panująca ówczesnie polityka rządzących na terenach polskich, pozostających pod reżimem radzieckich władz, niemalże w pełnym zakresie ograniczała wolność Kościoła. Stosowano m.in. likwidację szkolnictwa kościelnego i nauczania katechezy, nasłuchiwanie kazań oraz ograniczanie sprawowania nabożeństw. W związku z masowymi aresztowaniami księży, którzy odwiedzali więzienia w celu posługi duszpasterskiej, opiekę religijną w ścisłej tajemnicy sprawowali sami księża – więźniowie¹⁴¹.

Zakończenie II wojny światowej dało nadzieję, że uda się przywrócić wzorce stosowane do 1939 roku. Jednakże 11 czerwca 1945r. wprowadzono instrukcję Ministra Bezpieczeństwa Publicznego¹⁴², zakładającą usunięcie kapelana więziennego ze składu kadry penitencjarnej, a także pominięcie oddziaływanie moralno-religijne, zastępując je oddziaływaniem politycznym¹⁴³. Funkcjonowanie społeczeństwa według ustanowionego ustroju oraz propagowanie idei ateistycznych, definitywnie przeczyło powodzeniu i realizacji praktyk religijnych. Pozwolenie na duszpasterską posługę w jednostkach penitencjarnych mogli uzyskać jedynie proboszczowie parafii, na których terenie znajdowało się dane więzienie. Utrudniono również kontakty indywidualne z więźniami wprowadzając zakaz zbiorowych spotkań religijnych¹⁴⁴.

15 lutego 1946r. w Potulicach odbył się II Ogólnokrajowy Zjazd Naczelników Więzień i Komendantów Obozów Pracy, w trakcie którego

¹⁴⁰ Tamże, s. 66.

¹⁴¹ H. Misztal, *Okres II wojny...*, dz. cyt., s. 120-125.

¹⁴² Instrukcja Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z 11 czerwca 1945r. w sprawie regulaminu więziennego – niepublikowana.

¹⁴³ Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993, s. 95.

¹⁴⁴ A. Grześkowiak, *Represje wobec osób duchownych i konsekrowanych w PRL w latach 1944–1989*, Lublin 2004, s. 204.

postanowiono, iż należy zamknąć kaplice więzienne oraz zakazać odprawiania nabożeństw na terenie jednostek. Na mocy ustaleń, kapelan więzienny miał prawo przebywać w więzieniu jedynie w przypadku ciężko chorego osadzonego, oraz zbliżającego się wyroku egzekucyjnego¹⁴⁵.

Nadzieje na zmianę podejścia do realizowania swobód religijnych w jednostkach penitencjarnych wskrzesiło porozumienie zawarte pomiędzy Episkopatem Polski a Rządem w dniu 14 kwietnia 1950r. Umowa ta zakładała przede wszystkim, że „w więzieniach karnych opiekę religijną będą sprawowali kapelani powołani przez odpowiednie władze na wniosek biskupa ordynariusza”¹⁴⁶.

Kolejną próbą zatwierdzenia swobód religijnych w więzieniach miała być *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* z 1952r.¹⁴⁷. Zakładała ona przyzwolenie dotyczące wolności religijnej i wyznania osadzonych. Niemniej jednak, swoboda ta była poddawana reglamentacji urzędniczej, uważając ją za zagrożenie

dla przekonań ateistycznych. Ponadto, na ograniczanie praw religijnych skazanych miało wpływ nieustanne pozostawanie Kościoła w opozycji do władz PRL¹⁴⁸.

Wprowadzona w 1952r. *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* nie określała jednoznacznie form praktyk religijnych i posług, przez co powstała luka w przepisach odnoszących się do uprawnień religijnych więźniów. Formalne niejasności powyższego dokumentu, umożliwiły naczelnikom więzień zmarginalizowanie potrzeb duchowych osadzonych, a wychowanie religijne zastąpiono wychowaniem politycznym. W związku z tym zaczęto powoływać oficerów politycznych, w celu inwigilacji posługi i praktyk religijnych. Podobna sytuacja miała miejsce

¹⁴⁵ T. Wolsza, *W cieniu Wronek, Jaworzna i Piehcina, 1945 – 1956*, Warszawa 2003, s. 67-69.

¹⁴⁶ M. Fąka, *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 1978, s. 29.

¹⁴⁷ *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1976, nr 7 poz. 36 z późn. zm.

¹⁴⁸ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 70.

w Ludowym Wojsku Polskim, gdzie zlikwidowano komórki wychowawcze, zastępując je pionami politycznymi¹⁴⁹.

Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 1956r. w sprawie wykonywania posług religijnych w więzieniach, uniemożliwiono osobom tymczasowo aresztowanym, czyli tzw. więźniom śledczym, udziału w praktykach religijnych¹⁵⁰. Ograniczony zakres działań duszpasterskich skierowano tylko do skazanych. Osoby tymczasowo aresztowane mogły korzystać z posługi kapelana jedynie za zgodą właściwego organu dysponującego¹⁵¹. Skazanym natomiast zapewniano udział w nabożeństwach niedzielnych i świątecznych, Komunię świętą, możliwość wysłuchania homilii oraz spowiedź. Jednak z uwagi na nieufność wobec duchownych, rozkazem Departamentu Więziennictwa, kierowano oficerów politycznych do udziału w sprawowanych nabożeństwach. Opisane działania ówczesnej władzy miały na celu zrealizowanie idei laicyzacji w środowisku więziennym¹⁵².

Sytuacja duszpasterstwa więziennego w Polsce zaczęła ulegać realnej przemianie dopiero po sierpniu 1980r. za sprawą wydarzeń społeczno-politycznych. Wtedy to, wzniecane powszechnie w kraju bunt robotnicze, znalazły również odzwierciedlenie w postaci buntów więziennych, będących odpowiedzią na ograniczenie życia religijnego. Dlatego też 17 września 1981r. wydano zarządzenie Ministra Sprawiedliwości, odnoszące się do wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych oraz ośrodkach przystosowania społecznego. Przedstawiona przez stronę rządową forma kompromisu, zakładała jedynie dwie formy działalności religijnej, polegającej na odprawianiu Mszy świętej i spowiedzi. Dodatkowo więźniowie mieli możliwość wysłuchiwanie Mszy świętej transmitowanej przez Polskie Radio. Postanowieniami zarządzenia wydanego 17 września 1981r. objęto również osoby internowane

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ M. Fąka, *Państwowe prawo...*, dz. cyt., s. 33.

¹⁵¹ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008, s. 386.

¹⁵² J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2001, s. 93.

oraz osadzone w ośrodkach odosobnienia z powodu wprowadzenia stanu wojennego¹⁵³.

Sytuacja duszpasterstwa więziennego oraz prawa praktykowania religii przez osoby pozbawione wolności, uległa zmianie dopiero po 1 września 1987r. Wtedy to Konferencja Episkopatu Polski ustanowiła urząd Naczelnego Kapelana Więziennictwa¹⁵⁴.

2 maja 1989r. wydano rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie *regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*. Na podstawie tego dokumentu, w §9 ust. 1 zezwolono skazanym: „w sposób niezakłócający spokoju i ustalonego w zakładzie karnym porządku wykonywać praktyki religijne i posiadać przedmioty niezbędne do ich wykonywania, korzystać z posług religijnych oraz uczestniczyć w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym i słuchać nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazywania”¹⁵⁵. Duszpasterzom więziennym zapewniono również swobodę odwiedzin skazanych i tymczasowo aresztowanych w celach mieszkalnych oraz w innych pomieszczeniach do tego przystosowanych¹⁵⁶.

Wprowadzenie nowych przepisów, odnoszących się do swobodnego wyznawania praktykowanej religii, uzasadniały potrzebę nie tylko reaktywowania starych, ale przede wszystkim budowania nowych kaplic na terenie więzień, Działania te miały na celu zapewnienie właściwych warunków do realizacji praw religijnych osadzonych. Analiza badań przeprowadzonych przez Zbigniewa Lasocika wskazuje, iż na przełomie

¹⁵³ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 1981 r. w sprawie wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego, Dz. Urz. MS 1981, nr 5 poz. 27.

¹⁵⁴ W dokumencie Nuncjatury wskazując się określenie *koordynator kapelanów zakładów karnych*. Jako pierwszy, urząd ten piastował ks. Jan Sikorski. Nominację kościelną otrzymał 1 września 1987r. Natomiast 1 listopada 1990r. na to samo stanowisko wyznaczył go Minister Sprawiedliwości, J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drózdź, Lublin 1998, s. 313.

¹⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. 1989 nr 31 poz. 166.

¹⁵⁶ Tamże.

1989/1990r. kaplice więzienne funkcjonowały tylko w trzech jednostkach penitencjarnych: we Wronkach, Iławie i Chełmie¹⁵⁷.

Postanowienia zawarte w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 5 listopada 1998r. w *sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych*¹⁵⁸ oraz w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w *sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*¹⁵⁹ sprawiły, iż praktykowanie religii i korzystanie z posług duszpasterskich zaczęto traktować jako uprawnienie więźniów. Zabezpieczenie praw wolności sumienia i religii uwzględniono także w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997r., dzięki której możliwe stało się przyjęcie dalszych aktów prawnych rangi ustawowej, odnoszących się do wolności religijnej osób pozbawionych wolności¹⁶⁰.

Zmieniające się na przestrzeni dziejów przepisy regulujące wolność religijną więźniów, uwarunkowane były rozwojem społeczno-gospodarczym oraz kulturowym. Swobodne praktykowanie religii zaburzane było w czasach wojen, okupacji, zaborów czy systemu totalitarnego. Stabilizację natomiast umożliwiły jednoznaczne przepisy ustawowe, mówiące o uprawnieniach religijnych osadzonych¹⁶¹.

Opierając się na informacjach zamieszczonych powyżej, można zauważyć, iż analiza historii duszpasterstwa więziennego w Polsce obrazuje zmieniające się tendencje. Przełom w poszanowaniu praw religijnych osadzonych nastąpił dopiero w 1989r. Przyniósł on stabilizację praw osobom

¹⁵⁷ Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów...*, dz. cyt., s. 109.

¹⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 listopada 1998r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych, Dz.U. 1998 nr 139 poz. 904.

¹⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 157 poz. 1546.

¹⁶⁰ W. Osiatyński, *Kilka uwag na temat trybu uchwalania Konstytucji III Rzeczypospolitej*, w: *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 98–99.

¹⁶¹ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 48.

pozbawionym wolności. Umożliwił poczucie odrębności, niezależności i wolności religijnej¹⁶².

2.2.2. Struktura organizacyjna

Właściwa analiza pisteologicznego aspektu procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności, wymaga odpowiednio ukształtowanych i dobranych struktur organizacyjnych duszpasterstwa więziennego. Forma ta odpowiada za właściwą ochronę wartości i praw religijnych w środowisku penitencjarnym. Dlatego też warto przytoczyć słowa Władysława Miziołka przedstawiającego ogólną definicję duszpasterstwa. Jego zdaniem jest to „czynność kapłana, mająca na celu doprowadzenie człowieka niewierzącego do wiary i do życia wiary. Życie wiary znajduje swój wyraz w uczestnictwie w liturgii i przyjmowaniu Eucharystii. Zaś konsekwencją wiary jest moralność chrześcijańska, czyli postępowanie według zasad Ewangelii”¹⁶³.

Potrzeba pomocy duchowej różnym grupom społecznym, doprowadziła do kategoryzacji podejmowanych działań. W związku z tym został utworzony podział duszpasterstwa szeroko rozumianego na zwyczajne i nadzwyczajne. Duszpasterstwo zwyczajne skierowane zostało przede wszystkim do różnego rodzaju wspólnot działających na terenach parafii. Nadzwyczajne natomiast, przeznaczone dla mniejszych grup, uformowanych na podstawie wieku uczestników czy też pozycji zawodowej. Z uwagi na szeroki zakres duszpasterstwa nadzwyczajnego, podjęto próbę podzielenia go na specjalne i specjalistyczne¹⁶⁴.

Posługa religijna skierowana do osób pozbawionych wolności, będąca formalnie częścią duszpasterstwa specjalnego, określana jest mianem duszpasterstwa więziennego. Swoim zakresem obejmuje zarówno osoby,

¹⁶² Tamże.

¹⁶³ W. Miziołek, *Teologiczne podstawy duszpasterstwa więziennego*, „Materiały Naczelnego Kapelana Więziennictwa” 1990, nr 2, s. 4-10.

¹⁶⁴ R. Kamiński, B. Drożdż, *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin 1998, s. 13; Z. Wójtowicz, *Duszpasterstwo specjalne*, w: *W służbie Ewangelii i Człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992 – 2002*, red. J. Mariański, Lublin 2005, s. 663.

wobec których zastosowano środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, jak i tych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności, orzeczoną prawomocnym wyrokiem sądu¹⁶⁵.

Podmiotem biernym pracy duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych są zarówno przebywający tam osadzeni odbywający karę, jak również kadra więzienna, oczekująca wsparcia duchowego ze strony kapłana. Czynnym podmiotem duszpasterstwa więziennego jest przede wszystkim kapelan więzienny¹⁶⁶.

Organizacja duszpasterstwa więziennego Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce została określona w odezwie z dnia 25 lipca 2000r., skierowanej przez Nuncjusza Apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do wszystkich biskupów diecezjalnych w kraju. W piśmie tym poinformowano, iż Stolica Apostolska nie narzuca specjalnych struktur działalności duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych np. osobnego ordynariatu. Wskazano natomiast, że to biskup danej diecezji jest odpowiedzialny za całokształt duszpasterstwa, z uwzględnieniem posługi kapłanów w więzieniach¹⁶⁷.

Środowisko kapelańskie, przygotowując projekt formalnego statutu duszpasterstwa więziennego, posłużyło się określeniem „Naczelny Kapelan Więziennictwa”. Dało to wyraz przekonania, iż posługa i działalność kapłanów w jednostkach penitencjarnych nie odnosi się jedynie do osób pozbawionych wolności, ale również do funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej¹⁶⁸.

Powyższy projekt zakładał przede wszystkim fundamentalne przesłanie Kościoła rzymskokatolickiego, jakim jest zbawienie człowieka. Jego funkcjonowanie określono zgodnie z ustaleniami statutowymi. Natomiast kierownikiem duszpasterstwa więziennego został Naczelny Kapelan Więziennictwa Rzeczypospolitej Polskiej powołany przez Konferencję

¹⁶⁵ D. J. Pol, *Więzienna szansa*, Warszawa 2008, s. 81.

¹⁶⁶ P. Wojtas, *Poszukując wskazówek na przyszłość. Duszpasterstwo więzienne*, w: *Więziennictwo na początku XXI wieku*, red. T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik, Warszawa 2007, s. 58.

¹⁶⁷ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 188.

¹⁶⁸ J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drożdż, Lublin 1998, s. 316.

Episkopatu Polski, a mianowany na to stanowisko przez Ministra Sprawiedliwości¹⁶⁹.

Zgodnie z założeniami projektowymi, głównym zadaniem Naczelnego Kapelana Więziennictwa, stało się koordynowanie i nadzorowanie wykonywanych obowiązków przez kapelanów, zarówno diecezjalnych, jak i więziennych. Do jego obowiązków należy również reprezentowanie duszpasterstwa podczas spotkań ekumenicznych i międzynarodowych, przygotowanie rekolekcji skierowanych dla kapłanów, szkoleń i zjazdów. Ponadto, Naczelnny Kapelan zobligowany został również do kierowania pracą osób świeckich, biorących udział w duszpasterstwie więziennym oraz do zarządzania pracami Biura Duszpasterstwa Więziennego¹⁷⁰.

Projekt statutu zakładał również, aby biskup danej diecezji mianował tzw. kapelana diecezjalnego, odpowiedzialnego za koordynowanie pracy kapelanów posługujących w jednostkach penitencjarnych na terenie diecezji oraz pośredniczenie między nimi, a Kapelanem Naczelny. Zadaniem kapelana diecezjalnego jest również wizytowanie zakładów karnych i aresztów śledczych, informowanie naczelnego kapelana, biskupa diecezjalnego oraz Centralny Zarząd Służby Więziennej w Warszawie o problemach lokalnego duszpasterstwa¹⁷¹. Wprowadzenie w życie statutu, przyczyniło się do obowiązku wyznaczenia kapelanów diecezjalnych w każdej diecezji. W Archidiecezji Warmińskiej, funkcję tę pełni ks. prałat mgr lic. Jan Szymko, będący również kapelanem więziennym w Areszcie Śledczym w Olsztynie.

Struktura organizacyjna duszpasterstwa więziennego wynika ściśle z określonych aktów prawnych, zarówno kościelnych, jak i świeckich. W celu określenia hierarchicznego schematu duszpasterstwa więziennego, utworzono w Polsce z dniem 1 października 1997r. w CZSW, Radę

¹⁶⁹ P. Wojtas, *Projekt statutu kapelana więziennego*, w: *Kapelani wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej. Rekolekcje i Ogólnopolskie Seminarium Kapelanów Więziennych*, Zalesie 1992, s. 49.

¹⁷⁰ T. Głowik, *Raport o duszpasterstwie więziennym. Materiały Centralnego Zarządu Służby Więziennej*, Warszawa 2008, s. 6.

¹⁷¹ P. Wojtas, *Projekt statutu...*, dz. cyt., s. 48.

Duszpasterstwa Więziennego. Stanowi ona organ doradczy i opiniodawczy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w zakresie działalności duszpasterskiej oraz realizacji wolności sumienia i wyznania, osób pozbawionych wolności odbywających karę w jednostkach penitencjarnych¹⁷².

Radę Duszpasterstwa Więziennego tworzą naczelnicy kapelani: Kościoła Rzymskokatolickiego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego oraz Kościoła Prawosławnego. Funkcję Naczelnego Kapelana Więziennictwa Kościoła Rzymskokatolickiego sprawuje ks. Adam Jabłoński, Biuro Naczelnego Kapelana Więziennictwa prowadzi o. Jan Dezyderiusz Pol, a posługę Naczelnego Kapelana Więziennictwa Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego pełni ks. dr Andrzej Lewczak¹⁷³.

Organem merytorycznie odpowiedzialnym za koordynację działań duszpasterskich w Służbie Więziennej jest Biuro Penitencjarne. Sprawuje ono opiekę nad prowadzonymi oddziaływaniami penitencjarnymi związanymi z programami resocjalizacyjnymi, terapią uzależnień, działalnością kulturalno-oświatową, pomocą postpenitencjarną oraz opieką religijną. Do najważniejszych zadań biura należy m.in. „współdziałanie z przedstawicielami Kościołów i związków wyznaniowych w zakresie wykonywania praktyk i posług religijnych oraz nadzór nad realizacją prawa osadzonych do korzystania z wolności religijnej”¹⁷⁴. W praktyce działanie biura ogranicza się do prowadzenia zestawień i statystyk związanych z posługą duszpasterską, nie angażując się w sprawy szkoleniowo-konferencyjne.

¹⁷² Rada Duszpasterstwa Więziennego powstała na wzór francuski. Kadra penitencjarna we Francji, utworzyła takie rady na szczeblu centralnym i regionalnym. Ich zadaniem jest sprawowanie pieczy nad działaniami duszpasterskimi prowadzonymi na określonym terenie. W podstawowych jednostkach penitencjarnych mają powstać podobne rady, po to by nadzorować realizowane w nich oddziaływania duszpasterskie. J. Nikołajew, *Miejsce duszpasterstwa więziennego we francuskim systemie penitencjarnym*, w: „Studia z prawa wyznaniowego”, 2008, t. 11, s. 249.

¹⁷³ Rada Duszpasterstwa Więziennego w: <https://www.sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wieziennego>, (dostęp: 25.01.2019r.).

¹⁷⁴ Zarządzenie nr 11/2007 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19 lipca 2007r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej, Dz. Urz. CZSW nr 2 poz. 5.

Analizując strukturę organizacyjną duszpasterstwa więziennego, należy zwrócić uwagę na zintegrowaną formę działalności, jaką przedstawia ks. Józef Tabaka – kapelan więzienny w Zakładzie Karnym w Kamińsku. Kapłan ten, sprawując opiekę religijną w miejscowym więzieniu, rozpoczął w 1992r. prowadzenie tzw. Szkoły Życia, przeznaczonej dla recydywistów penitencjarnych (osób odbywających karę pozbawienia wolności, co najmniej po raz drugi). Szkoła ta posiada wyznaczony regulamin oraz własną strukturę. Stąd też, powołana Rada Starszych, składająca się z sześciu osób, wyznacza spośród skazanych zarząd, pełniący funkcję przez dwa lata. Celem założonej szkoły jest nauczanie skazanych brania odpowiedzialności za popełnione czyny. Wobec osadzonych, którzy nie przestrzegają obowiązującego regulaminu oraz wykraczają poza ogólnie przyjęte zasady panujące w więzieniu, stosuje się środki dyscyplinarne, a nawet usunięcie ze szkoły. Odpowiednie zachowanie skazanych jest nagradzane m. in. zakupem przedmiotów z funduszu szkoły, a także udzieleniem przywilejów określonych w katalogu nagród i ulg opisanych w art. 138 kkw. Założona przez księdza Tabakę Szkoła Życia, składa się z pięciu grup terapeutycznych o charakterze antyalkoholowym. W zajęciach prowadzonych przez kapelana więziennego uczęszcza pięćdziesięciu osadzonych – słuchaczy. Nauka, określana mianem terapii, oparta jest na założeniach nauki Kościoła rzymskokatolickiego¹⁷⁵.

2.2.3. Założenia metodyczne

Pojawiające się, nie tylko w Polsce, ale również na całym świecie, grono zwolenników tzw. resocjalizacji naprawczej uważa, że wymierzanie sprawiedliwości nie powinno ograniczać się jedynie do wymierzania kary za popełnione przestępstwo, lecz, o ile sytuacja na to pozwala, podejmować próbę naprawy. Dlatego też, należałoby zadbać o właściwie funkcjonujące w więzieniu elementy probacji. Przeredagować obowiązujące akty prawne,

¹⁷⁵ Absolwenci Szkoły Życia, otrzymują świadectwo – certyfikat zakończonego nauczania, prowadzonego w ramach duszpasterstwa więziennego w Zakładzie Karnym w Kamińsku. J. Tabaka, *Zmiana świadomości przez uczestnictwo w zajęciach Szkoły Życia*, Warszawa 1998, s. 454-458.

odwołujące się do godności człowieka w taki sposób, aby wesprzeć indywidualne podejście do resocjalizacji osadzonych. Warto podkreślić zatem, iż fundamentalnym zadaniem wykonywania kary pozbawienia wolności jest przywrócenie społeczeństwu osób ponownie przystosowanych do pełnienia określonych ról, wzmacniając ich osobowość¹⁷⁶.

Zdaniem Kajetana Dubiel, obecnie funkcjonujące więziennictwo odzwierciedla laboratorium, w którym powinno następować wychowanie oraz przemiana wewnętrzna człowieka, nie stanowiąc tym samym środowiska odwetu i represji¹⁷⁷. Traktuje się również, iż najważniejszym celem pedagogiki penitencjarnej, jest określenie właściwych metod oddziaływania resocjalizacyjnego na osoby pozbawione wolności. W związku z tym, nie można zignorować powagi oddziaływania w dziedzinie resocjalizacji religijnej, a co za tym idzie, działalności duszpasterstwa więziennego¹⁷⁸.

Zdaniem Leszka Lubickiego, pozbawienie wolności samo w sobie, nie może ograniczać praw religijnych osoby izolowanej¹⁷⁹. Należy oddziaływać na skazanego w celu odbudowy jego podmiotowości, formować w nim życie duchowe i sakramentalne, a także budować i wzmacniać fundamenty moralne¹⁸⁰.

W celu właściwej analizy metodologicznych kontekstów oddziaływań religijnych w resocjalizacji, należy wyznaczać konkretne rozwiązania oraz poszukiwać propozycji, które można byłoby urzeczywistniać w oddziaływaniu resocjalizacyjnym i wychowawczym. Takimi założeniami są: zasady i metody resocjalizacji oraz programy profilaktyczne i resocjalizacyjne w aspekcie religijnym¹⁸¹.

¹⁷⁶ S. Bębas, *Działalność i nauczanie Jana Pawła II inspiracją dla poszanowania praw osoby ludzkiej w zakładach karnych*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 131.

¹⁷⁷ K. Dubiel, *Religia i kultura duchowa w procesie resocjalizacji*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin, 2010, s. 37.

¹⁷⁸ H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994, s. 9.

¹⁷⁹ L. Lubicki, *Kapelani – Służba Więzienna. Wzajemne cele i zadania*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 59.

¹⁸⁰ A. Misiaszek, *Duszpasterstwo osób społecznie nieprzystosowanych*, Olsztyn 2009, s. 109-127.

¹⁸¹ S. Bębas, *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Toruń 2015, s. 134.

2.2.3.1. Zasady resocjalizacji

Realizowanie procesu resocjalizacji w kontekście religijnym, wskazuje na czynności zmierzające do wywoływania potrzeb duchowych, odkrycia *sacrum*. Odnosi się ściśle do budzenia emocjonalności wobec transcendencji, uznanie dla wartości wyznawanych przez drugiego człowieka oraz zrozumienie idei wolności religijnej. Działania wychowawcze i resocjalizacyjne, które podtrzymują i pobudzają rozwój religijny, decydują o wychowaniu w danej religii. Odpowiednie wartości pozyskane z wiary i praktykowanej religii, stanowią kluczową i nieodzowną pomoc w resocjalizacji przestępców¹⁸².

Zasada wszechstronnego rozwoju własnej osobowości i reedukacji, wynika z obowiązującej powszechnie sfery wychowania. Właściwy sposób podejścia do problemów osadzonych, ich obecności w życiu społecznym oraz wspólnotowym, powinien być wzorowany na zasadach resocjalizacji postrzeganych w aspekcie religijnym¹⁸³.

Aktualna literatura przedmiotu wyróżnia 7 obowiązujących i oddziałujących w aspekcie religijnym zasad resocjalizacji. Pierwsza z nich, nazwana *zasadą normalizacji*, odnosi się do osób niedostosowanych społecznie oraz nieprawidłowo w nim funkcjonujących. Prowadzone badania wskazują, iż powrót niedostosowanych społecznie do normalnego życia jest niezwykle trudny. Wynika to m.in. z problemów osobowościowych, sytuacji rodzinnych, a także trudności natury psychicznej. Z drugiej strony, problemem jest atmosfera społeczna panująca wśród takich osób. Nieprzystosowanym społecznie, trudno jest się odnaleźć w otoczeniu, które ich nie akceptuje. Wynikiem takich zachowań jest powrót do grup przestępczych, gdzie osoby niedostosowane społecznie znajdują akceptację i zrozumienie. Dlatego też, rolą wspólnot religijnych działających w duszpasterstwie, jest przyjmowanie

¹⁸² Cz. Kustra, *Posługa egzorcysty–wychowawcy w terapii młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2010, nr 1, s. 17-31.

¹⁸³ K. Sosna, *Katecheza specjalna w służbie wychowania resocjalizacyjnego. Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny – propozycje na przyszłość*, Kraków 2008, s. 86-87.

osób niedostosowanych społecznie oraz otaczanie ich należyłą opieką po to, aby mogli poczuć się zaakceptowane¹⁸⁴.

Drugą normą jest *zasada personalizacji*. Jej głównym zadaniem jest uwzględnianie, ochrona i wspomaganie warunków bytowych. Polega również na dbaniu o godność i rozwój integralny w codziennym życiu, a także monitorowaniu możliwości moralnych i fizycznych osoby niedostosowanej społecznie. Realizacja zasady personalizacji zachodzi na trzech płaszczyznach. Pierwsza, stanowi odniesienie do siebie i daje wyraz poczucia własnej wartości i godności, akceptując siebie takim, jakim się jest. Druga płaszczyzna odnosi się do relacji z innymi ludźmi, polegającej na otwarciu się na innych i akceptację. Trzecia, odnosząca się do Boga, ma na celu właściwe kształtowanie obrazu Stwórcy. Opisuje Go, jako miłosiernego i kochającego każdego człowieka, nawet tego, który został odrzucony przez społeczeństwo¹⁸⁵.

Zasada integracji polega na podkreśleniu podmiotowości jednostki społecznej, poddanej procesowi resocjalizacji, a także znalezieniu jej właściwego miejsca we wspólnocie społecznej. Integracja religijna wyrażana jest poprzez życie religijne i sakramentalne oraz opiekę duszpasterską prowadzoną w jednostkach penitencjarnych¹⁸⁶.

Kolejną normą jest *zasada miłości wychowawczej*. Polega na trosce o całościowy rozwój wychowanka, o jego dobro intelektualne, duchowe oraz materialne. Zasada ta łączy płaszczyznę materialną z nadprzyrodzoną w harmonijną całość, tworząc jedność uznanych norm z ich codziennym praktykowaniem. Głównym założeniem jest relacja zwrotna, na miłość okazywaną podopiecznym¹⁸⁷.

Regułą podkreślającą godność człowieka, przypominającą, iż jest on stworzony na „obraz i podobieństwo Boga” jest *zasada podmiotowości*. Norma ta podkreśla niepowtarzalność i wyjątkowość człowieka. Zauważa jego

¹⁸⁴ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 137.

¹⁸⁵ Tamże.

¹⁸⁶ Tamże, s. 136.

¹⁸⁷ Tamże, s. 137.

otwartość na transcendencję oraz wskazuje na niezwykle rolę powierzoną w świecie¹⁸⁸.

Zasada nawiązująca do realizmu i roztropności pedagogicznej, a tym samym korelująca z religią i dobrocią, określana jest *rozumnością*. Zakłada ona, iż wychowanie jest sprawą rozumu, przekonania i uczuć, a nie szeroko występującym zjawiskiem, narzuconym przez osoby lub instytucje. Realizując tę zasadę, należy właściwie dobrać metodę oddziaływania do usposobienia podopiecznego. Dlatego ważne jest właściwe przygotowanie kadry penitencjarnej. Każdy wychowawca powinien zadbać o własne kompetencje zawodowe, w celu sprawnego prowadzenia procesu wychowania. Najważniejszą wartością w tej zasadzie jest postępowanie zgodnie z tzw. zdrowym rozsądkiem podopiecznych w każdej sytuacji życiowej¹⁸⁹.

Ostatnią regułą jest *zasada religijności*. Jako zasada pedagogiczna odnosi się do wnętrza wychowanka, określając formy, treść oraz środki służące wychowaniu. Dyrektywa ta łączy się z zasadą rozumności po to, aby uniknąć powierzchownej i naiwnej pobożności wychowanka. W celu ukształtowania dojrzałej osobowości podopiecznego, należy nauczyć go zdolności podejmowania odpowiednich decyzji i wyborów. Aby zasada religijności mogła być zrealizowana, wymagany jest duchowy rozwój wychowawcy. Świadectwo jego życia powinno stanowić autorytet wśród wychowanków¹⁹⁰.

Jak już zostało wspomniane powyżej, proces nazywany resocjalizacją, odnosi się do wychowania. Dlatego też wymagane jest odniesienie do sfery duchowej człowieka. Krzysztof Sosna zauważa, że oddziaływania resocjalizacyjne skierowane są jedynie ku sferze psychologiczno-pedagogicznej. W związku z tym, warto wzmocnić je o wymiar religijny, będący wsparciem dla potrzebującego pomocy człowieka. Należy podjąć się wychowania w wierze osoby z niedostosowaniem społecznym oraz

¹⁸⁸ R. Cichocki, *Podmiotowość w społeczeństwie*, Poznań 2003, s. 9-12.

¹⁸⁹ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 138.

¹⁹⁰ M. Kosewski, *Ludzie w sytuacjach pokusy i upokorzenia*, Warszawa 1985, s. 13.

doprowadzić ją do dojrzałości, nie tylko na płaszczyźnie psychologiczno–pedagogicznej, ale również religijnej¹⁹¹.

Postrzegając człowieka w kontekście religijnym, można stwierdzić, że nawrócenie jest tożsame z resocjalizacją. Wyrażająca się w nawróceniu chęć respektowania norm moralnych, przejawia się również pragnieniem przestrzegania przyjętego porządku prawnego. Dlatego też przestrzeganie zasad moralnych można uznać, jako wartość wyższą, niż postępowanie zgodnie z normami prawnokarnymi¹⁹².

Zdaniem Dariusza Buksika, formowanie postawy religijnej może wzbudzić człowieka zagubionego do przemiany własnego życia oraz głębokiej refleksji nad nim. Właściwe wychowanie w sferze wiary i religii powinno polegać na szacunku do drugiego człowieka, miłości do otaczającego świata oraz dokonywania wyborów opartych na wartościach czerpanych z Dekalogu¹⁹³.

Oddziaływanie sfery religijnej w procesie resocjalizacji, zdaniem Branislava Kluska ma istotny wpływ na sferę osobowości zewnętrznej i wewnętrznej człowieka. Pierwsza polega na kontakcie ze społeczeństwem oraz jego systemem aksjologicznym. Wewnętrzna natomiast odnosi się do norm i wartości oraz systemu aksjomatycznego¹⁹⁴.

System wierzeń, norm i wartości, wynikających z praktykowania określonej religii, odgrywa wielką rolę we wspomaganiu wtórnego włączenia człowieka do życia w danej grupie społecznej. Potrzebna jest modyfikacja w myśleniu człowieka oraz uformowanie przekonań i poglądów po to, aby możliwe było prawidłowe ukształtowanie nowych, pozytywnych relacji społecznych. Konkludując można stwierdzić, iż proces resocjalizacji

¹⁹¹ K. Sosna, *Resocjalizacyjny wymiar...*, dz. cyt., s. 85.

¹⁹² J. Orzeszyna, *Pojednanie*, w: Jan Paweł II. *Encyklopedia nauczania moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Radom 2005, s. 395.

¹⁹³ D. Buksik, *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 18.

¹⁹⁴ B. Kluska, *Metanoia jako warunek wewnętrzny resocjalizacji*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010 s. 20.

przebiegający na płaszczyźnie osobistej przemiany człowieka, może mieć charakter religijny¹⁹⁵.

2.2.3.2. Metody resocjalizacji

Jednym z założeń pedagogiki resocjalizacyjnej jest wychowanie zarówno w aspekcie ludzkim, jak i przedmiotowym. Zachodzi ono poprzez zespół relacji wytwarzających się pomiędzy wychowankiem a wychowawcą, a także między nimi samymi. Skuteczność wychowania resocjalizacyjnego uwarunkowana jest m.in.: od świadomości i celowości podejmowanych działań, planowania oraz odpowiednio dobranych sposobów metodycznych, polegających na refleksji nad zastosowaną strategią, formą, metodą czy techniką wychowania¹⁹⁶.

Według Danuty Sikorskiej, wychowawca, oddziałując na wychowanków, może się posłużyć nie tylko własnym autorytetem czy przykładem różnych sytuacji społecznych. W procesie resocjalizacji wykorzystać może również religię, która zdaniem autorki odgrywa znaczącą rolę w życiu człowieka, stanowiąc tym samym drogowskaz w jego codziennym postępowaniu¹⁹⁷.

W celu osiągnięcia przez wychowawcę założonych rezultatów w wychowaniu resocjalizacyjnym, należy posługiwać się dostępnymi w literaturze metodami¹⁹⁸. Wśród dostępnych oraz stosowanych metod resocjalizacji w aspekcie religijnych wyszczególniono poniższe sposoby¹⁹⁹.

Pierwszą z metod określa się mianem *wzorów osobowych*. Polega ona na prezentowaniu podopiecznemu określonych zachowań człowieka, a także wynikających z nich zdarzeń, poprzez które stają się wzorem

¹⁹⁵ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 143.

¹⁹⁶ M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa 2008, s. 439-469.

¹⁹⁷ D. Sikorska, *Postrzeganie religii jako metody resocjalizacji przez młodzież niedostosowaną społecznie*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 211-215.

¹⁹⁸ H. Machel, *Więzenie jako instytucja...*, dz. cyt., s. 65.

¹⁹⁹ M. Kalinowski, *Formy, metody...*, dz. cyt., s. 242.

osobowym²⁰⁰. Resocjalizacja religijna proponuje wzorce oparte na Biblii oraz historii Kościoła. Dla wiarygodniejszego przedstawienia postaci związanych z życiem Kościoła, można również czerpać ze wzorów świętych, żyjących bliżej czasów teraźniejszości, np. św. Maksymilian Maria Kolbe, św. Albert Chmielowski czy św. Jan Paweł II.

Kolejna metoda określona została mianem *wyrażania sugestii*. Ma ona na celu stymulację podopiecznego do czynnego działania, jak również pomocy w radzeniu sobie z problemami dotyczącymi spraw moralnych i etycznych²⁰¹.

Metoda *przekonywania* natomiast, skierowana została na płaszczyznę kształtowania i zmiany postaw. Jej istotę stanowi siła argumentacji, która odgrywa w resocjalizacji fundamentalną rolę, polegającą na oddziaływaniu wychowawczym poprzez doświadczenie religijne. Jej efekt zależy przede wszystkim od autorytetu wychowawcy oraz jego przekonań²⁰².

Następna metoda nazywana *doradztwem wychowawczym*, ma na celu ukierunkowanie i pobudzenie aktywności podopiecznego. Ważnym jest, aby wzbudzić w wychowanku potrzebę przemiany oraz wskazać mu jej pozytywne aspekty. Duszpasterstwo nazywa działania oparte na tej metodzie, jako kierownictwo duchowe²⁰³.

Kolejnym środkiem oddziaływania resocjalizacyjnego jest metoda *wpływu osobistego*. Oparta została na inspirowaniu podopiecznego do wzorowania się na postawie i zachowaniu wychowawcy. Wiąże się to z pozytywnym prezentowaniem walorów osobistych przez wychowawcę po to, aby stanowić dla wychowanków wzór i autorytet²⁰⁴.

Kierowanie samowychowaniem jest kolejną metodą resocjalizacji w dokonywanej analizie. Odnosi się ona do zapewnienia towarzystwa wychowankowi przez wychowawcę. Proces pracy wychowanka nad sobą jest na tyle złożony, że wymaga określenia szczegółowych form. Dlatego też

²⁰⁰ Tamże.

²⁰¹ Tamże.

²⁰² Tamże.

²⁰³ Tamże.

²⁰⁴ Tamże.

wyróżnia się: technikę przybliżenia, mającą na celu pokazanie ideałów pracy nad własną osobą, system stymulacji w celu motywowania wychowanka oraz metodę przyswajania, polegającą na uczeniu się technik pracy nad sobą²⁰⁵.

Metoda *wpływu społecznego i sytuacyjnego*, swoje założenia opiera na stosunkach osoby z grupą społeczną, traktując je jako źródło nagród i kar. Wyróżnia się tu metodę kształtowania norm postępowania oraz przekształcania struktury wewnętrznej zespołu, w celu wzmocnienia w grupie pozycji osób wywierających pozytywny wpływ na ogół. Ponadto, w ramach tej metody, zalicza się również modyfikację celów zespołu, po to, aby uatrakcyjnić daną grupę oraz nadać jej właściwy kierunek działania, poprzez zmianę poglądów i przekonań osób do niej przynależących²⁰⁶.

Opisane powyżej metody resocjalizacji w aspekcie religijnym, realizowane są w duszpasterstwie poprzez kapelanów więziennych oraz katechetów pracujących w placówkach resocjalizacyjnych skierowanych także dla nieletnich. Z uwagi na narastający problem ilości osób niedostosowanych społecznie, istnieje konieczność podjęcia czynności mających na celu kompleksowego przygotowania wychowawców w sferze merytorycznej. Dlatego ważnym aspektem jest współpraca instytucji państwowych, w których prowadzona jest resocjalizacja, z instytucjami kościelnymi, po to, aby wspólnie poszukiwać metod i form wychowania religijnego w ponownym uspołecznianiu²⁰⁷.

2.2.3.3. Programy profilaktyczne i resocjalizacyjne w aspekcie religijnym

Posługa religijna sprawowana w jednostkach penitencjarnych, przyczynia się niewątpliwie do osiągnięcia świadomej wiary oraz uzyskania dojrzałej duchowości, zarówno w społeczności więziennej, jak i kadry penitencjarnej, współpracującej wychowawczo z osadzonymi. Praca kapelana

²⁰⁵ T. E. Dąbrowska, B. Wojciechowska-Charlak, *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin 2005, s. 39-41.

²⁰⁶ Tamże.

²⁰⁷ K. Sosna, *Resocjalizacyjny wymiar...*, dz. cyt., s. 85.

więziennego w zakładach karnych i aresztach śledczych, umożliwia wzmocnienie wiary w osadzonych deklarujących wyznawanie i praktykowanie danej religii. W ten sposób interakcja duszpasterstwa powoduje ich wewnętrzną przemianę oraz pomaga osiągnąć właściwy cel wykonywania kary²⁰⁸.

Za przykład właściwego oddziaływania religii i wiary na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności, można uznać panujący od XVII wieku system celkowy odbywania kary, stosowany w Stanach Zjednoczonych. Jego głównym założeniem, było poddawanie więźniów całkowitej izolacji, poprzez umieszczanie ich w jednoosobowych celach mieszkalnych. Osadzeni mieli do dyspozycji jedynie Biblię, której studiowanie miało spowodować nawrócenie i przemianę moralną²⁰⁹.

W analizie działalności religijnej na terenie jednostek penitencjarnych, można powołać się na H. Machela, który wyróżnił trzy podstawowe kategorie oddziaływań:

- realizacja posługi religijnej wobec skazanych (odprawianie nabożeństw i udzielanie sakramentów);
- wzbudzanie wiary (homilia w czasie Mszy świętej, zespoły katechetyczne, rekolekcje, rozmowy indywidualne, katechezy okolicznościowe, pogadanki religijne, odwiedziny w celach, pielgrzymki itp.);
- świadczenie czynnej miłości „Caritas” (doradzanie, pocieszanie, śpiewanie kolęd, łamanie się opłatkiem, a nawet udzielanie pomocy materialnej)²¹⁰.

Realizowane w zakładach karnych i aresztach śledczych programy religijne w resocjalizacji, dają możliwość osadzonym właściwe wykorzystanie wolnego czasu oraz skierowanie zgromadzonej energii na zachowania pożądane przez przełożonych. Ponadto, przyczyniają się do wyeliminowania bezczynności, która często przeradza się w formę agresji. Wdrożenie

²⁰⁸ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 147.

²⁰⁹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2002, s. 157.

²¹⁰ H. Machel, *Więzienie jako instytucja...*, dz. cyt., s. 282.

programów religijnych do więziennictwa, czyni system penitencjarny bardziej ukierunkowany ku drugiemu człowiekowi²¹¹. Przemiana wewnętrzna osadzonych, powinna czerpać źródło z duchowości i wiary. Istotne jest to, aby programy o charakterze religijnym, były realizowane w jednostkach penitencjarnych równolegle z programami o tematyce edukacyjnej, czy różnymi formami kursów zawodowych²¹².

Jednym z najbardziej znanych programów, realizowanych w około 1800 więzieniach w USA, jest „Operating Starting Line”. Jego głównym celem jest zapewnienie osobom przebywającym w izolacji dostępu do Biblii. Dostarczane do więzień egzemplarze finansowane są ze środków pozyskanych od chrześcijańskich duszpasterzy i wolontariuszy. Spotkania formacyjne oparte na „Operating Starting Line” rozpoczęto w Północnej Karolinie w 2002 roku. Udział w programie wzięło wówczas 31 000 osadzonych, przy współpracy 100 kapelanów więziennych. Osoby biorące udział w mityngach medytowały wspólnie Pismo Święte oraz praktykowały modlitwę na podstawie fragmentów biblijnych. Idea programu, w sposób szczególny podkreślała ekumeniczny charakter posługi kapłańskiej, polegającej m.in.: na wsparciu duchowym osób pozbawionych wolności oraz podkreśleniu ich godności ludzkiej, jak również przygotowaniu do przyjęcia sakramentów. Ekumeniczny wymiar posługi duszpasterskiej, przyczynia się do wspólnej realizacji poprawy etyczno-moralnej więźniów, nie ograniczając się do praktykowanego wyznania. Istotą programu „Operating Starting Line” jest również to, iż podejmowane działania naprawcze, realizowane w środowisku więziennym, kontynuowane są również po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności przez uczestnika programu²¹³.

Program „Inner Change”, czyli „Inna Szansa” jest inną propozycją resocjalizacyjną realizowaną w USA, opartą na chrześcijańskich wartościach, mającą na celu zmniejszenie powrotu do popełniania przestępstw. Główną strategią tego programu jest nauka właściwego funkcjonowania

²¹¹ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 148.

²¹² J. Thomas, B. H. Zaitzow, *Coming of Conversion? The Role of Religion in Prison Coping*, „The Prison Journal” 2006, Vol. 86, No. 2, s. 242.

²¹³ Tamże, s. 250-251.

w społeczeństwie, zarówno prywatnym, jak i zawodowym. Uczestnicy warsztatów uczą się praktycznych zdolności, takich, jak właściwe przygotowanie się do testów prawa jazdy czy ważnych egzaminów, pisanie życiorysu oraz podania o pracę, a także sposobu prezentowania się podczas rozmowy kwalifikacyjnej. Osadzeni tworzą 200 osobowe grupy, mające kreować w przyszłości wspólnoty partykularnego Kościoła. Członkom programu „Inna Szansa” zabrania się oglądania prywatnej telewizji, a zwłaszcza treści pornograficznych i przemocy. Nie mogą również zażywać leków psychotropowych, narkotyków i alkoholu. Z uwagi na ograniczoną ilość miejsc w programie, nie każdy może wziąć w nim udział. Zakwalifikowane osoby są odseparowane od reszty więźniów. Cele mieszkalne uczestników, wyposażone są w literaturę chrześcijańską, na ścianach znajdują się malowidła przedstawiające sceny biblijne, a w telewizji zaprogramowane są wyłącznie kanały religijne²¹⁴.

Kolejnym programem resocjalizacyjnym w aspekcie religijnym jest „Association for Protection and Aid Convicts” – APAC. Jego twórcą jest brazylijski pisarz, dziennikarz i prawnik Mario Ottoboni. W 1972 roku w więzieniu Sao Jose dos Campos w Brazylii rozpoczął terapię opartą na APAC z grupą 15 osadzonych. Z czasem program rozprzestrzenił się m.in. do USA oraz krajów Europy Zachodniej. Główne założenie tej formy terapii opiera się na powrocie do życia religijnego. Na kanwie Biblii przekazuje się właściwe zasady moralne, uczy relacji interpersonalne i różnych form pracy. Filozofię APAC stanowi dziesięć przykazań: I. Miłość jako droga życia, II. Dialog ze zrozumieniem, III. Dyscyplina z miłością, IV. Praca jako element zasadniczy, V. Braterstwo i szacunek jako cele, VI. Odpowiedzialność za własną rehabilitację, VII. Pokora i cierpliwość, aby przezwyciężyć, VIII. Rozumienie, aby oświecić umysł, IX. Rodzina jako wsparcie, X. Bóg jako źródło wszystkiego²¹⁵.

²¹⁴ T. Townsend, *Faith behind bars*, w: <http://pewforum.org.news/display.php?NewsID=12911>, (dostęp: 02.01.2019r.).

²¹⁵ M. Ottobini, *Kill the Criminal, Save the Person: The APAC Methodology*, Washington 2000, s. 90-117.

Analizując programy religijne w penitencjarystyce, należy wspomnieć program resocjalizacyjny wynikający z nauczania Jana Pawła II, wdrożony w 2010 roku przez Sylwestra Bębas. Jego głównym celem jest przygotowanie materiału dydaktycznego, przeznaczonego do formowania i wychowywania więźniów. Izolacja więzienna doprowadza do deprywacji takich potrzeb jak: poczucie własnej wartości, miłość, przyjaźń, samorealizacja oraz bezpieczeństwo. Powoduje to w psychice osadzonego odczucie zagrożenia własnej osoby²¹⁶. Dlatego celem programu jest ukazanie osobom pozbawionym wolności: dobra, sprawiedliwości, prawdy, piękna, solidarności i miłości, które w swoim nauczaniu kierował do każdego człowieka Jan Paweł II. Realizowanie powyższego programu, polega w szczególności na analizie najistotniejszych fragmentów z przemówień i orędzi, jakie Jan Paweł II skierował do więźniów. Osoby realizujące ten program, mogą posługiwać się metodami aktywizującymi oraz skłaniać osadzonych do dyskusji. Za nadrzędny cel, stawia się osiągnięcie przez więźniów pełni rozwoju osobistego oraz ukształtowanie właściwych postaw i przekonań²¹⁷.

Oddziaływania resocjalizacyjne w aspekcie religijnym mają na uwadze również aktywność kulturalno-oświatową, w której istotną rolę odgrywają prace o tematyce religijnej. Dlatego też Aleksandra Nowosad podkreśla potrzebę spojrzenia na osoby pozbawione wolności, które swoimi zdolnościami w dziedzinie poezji, rękodzieła, malarstwa czy rzeźbiarstwa zajmują się wytworami o charakterze sakralnym. W tym kontekście zauważa w twórczości więźniów o tematyce religijnej dwie ważne cechy: przebywanie w bliskości sacrum oraz oczyszczenie z grzechu. Jej zdaniem, wielu osadzonych, poprzez takie działanie odnajduje możliwość naprawienia wyrządzonych krzywd, nasycając swoje życie wartościami, których wcześniej nie doświadczali²¹⁸.

²¹⁶ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 1131.

²¹⁷ S. Bębas, *Program resocjalizacyjny...*, dz. cyt., s. 54.

²¹⁸ A. Nowosad, *Tematyka religijna w twórczości własnej osób pozbawionych wolności*, w: *Nauczanie Papieża Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2006, s. 120.

2.2.4. Posługa i działalność kapelana więziennego

Kapelanem, zgodnie z kanonem 564 KPK, określa się kapłana, któremu powierzono przynajmniej częściowo stałą troskę pasterską o jakąś wspólnotę lub specjalny zespół wiernych, wykonywaną zgodnie z postanowieniami prawa powszechnego lub partykularnego²¹⁹. Kanon 566 KPK stanowi natomiast, iż z racji pełnionego urzędu, duszpasterzowi więziennemu przysługuje władza spowiadania, namaszczenia chorych, udzielania wiatyku, a przede wszystkim głoszenia Słowa Bożego. Ponadto, kapłani pracujący w jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej, posiadają władzę zwalniania w tych miejscach z cenzur wiążących mocą samego prawa, ale niezarezerwowanych i niezadeklarowanych²²⁰.

Odnosząc się do innych związków wyznaniowych, należy uznać, że kapelanami więziennymi są po prostu duchowni. Sięgając do art. 12 ustawy *O gwarancji sumienia i wyznania*, należy wyjaśnić, iż za duchownych przyjmuje się osoby ustanowione według norm prawa wewnętrznego Kościoła, czy też innego związku wyznaniowego o uporządkowanej sytuacji prawnej²²¹.

Fundamentalnym obszarem posługi duszpasterskiej kapelanów w zakładach karnych i aresztach śledczych są osoby pozbawione wolności. Duszpasterstwo więzienne obejmuje jednak szerszy zakres działalności, poprzez posługę i pomoc rodzinom więźniów, jak również kadrze penitencjarnej i jej najbliższym. Misją działalności kapelana więziennego jest

²¹⁹ M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, s. 84; E. Wilemska, *Kapelan*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 650. Pojęcie kapelan – cappellanus, wywodzi się od łacińskiego cappella, czyli kaplica lub oratorium, T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Tom II. Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, Olsztyn 1986, s. 289.

²²⁰ Podkreśla się również rolę korekcyjno–oddziałyującą kapelanów więziennych, pomimo podstawowej roli pastoralnej, polegającej na głoszeniu Słowa Bożego, sprawowaniu sakramentów czy prowadzeniu życia religijnego w jednostkach penitencjarnych.

²²¹ D. Walencik, *Duchowni*, w: *Leksykon obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 960-961.

przede wszystkim wykonywanie posług religijnych na terenie jednostek penitencjarnych. Istotą są również kontakty interpersonalne z osadzonymi, oparte na świadectwie chrześcijańskiego życia. Postawa kapelana, jego zachowanie i przykład świętości mają na celu uświadomienie skazanym potrzebę zmian, a także życia zgodnego z zasadami chrześcijańskiej moralności i potrzeby nawrócenia²²².

Posługa kapelanów więziennych w jednostkach penitencjarnych, podlega z punktu widzenia formalno-prawnego, podwójnej jurysdykcji. Z jednej strony podlegają określonym władzom religijnym²²³, z drugiej natomiast, właściwemu kierownikowi jednostki penitencjarnej, czyli dyrektorowi, który pełniąc rolę pracodawcy, określa dogodną formę współpracy i zatrudnienia²²⁴.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r., określa wyraźnie, iż posługę duszpasterską w więzieniach mogą sprawować kapelani więzienni skierowani przez odpowiednią władzę duchową²²⁵. Podstawa prawna, regulująca pozycję kapelana więziennego, daje możliwość odróżnienia jego funkcji od osób świeckich, również zaangażowanych w duszpasterstwo więzienne. Dyrektorzy jednostek penitencjarnych, traktują kapłanów, jako podmioty umów o pracę lub umów o charakterze cywilno-prawnym²²⁶.

Osoba skierowana do wykonywania obowiązków duszpasterskich wśród skazanych, powinna być wszechstronnie przygotowana, zarówno merytorycznie, jak i duchowo. Wynika to przede wszystkim ze specyfiki miejsca oraz przepisów w nim obowiązujących, problemów dotyczących psychiki osób pozbawionych wolności, jak również nieformalnych zasad

²²² J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 206.

²²³ Kapłan, pełniący posługę kapelana więziennego podlega w Kościele Katolickim, jak i również w wielu Kościołach chrześcijańskich, władzy biskupa ordynariusza danej diecezji, na której sprawuje opiekę. W związkach wyznaniowych, rolę przełożonego pełni wyznaczona do tej funkcji osoba. Tamże.

²²⁴ Tamże.

²²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 157 poz. 1546.

²²⁶ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 207.

panujących w jednostce penitencjarnej²²⁷. Za Andrzejem Zoll można stwierdzić, że „pracy duszpasterskiej nie może wykonywać przypadkowa osoba, która udaje się do zakładu karnego. Dlatego powinniśmy się też zastanowić nad kształceniem księży, duszpasterzy, którzy będą pracować w zakładzie karnym”²²⁸.

Wspomniane powyżej Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003r. w *sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*, w sposób niezbyt szczegółowy reguluje fundamentalne założenia dotyczące współpracy między kierownikiem jednostki penitencjarnej a kapelanem. Kwestią niesprecyzowaną jest forma zatrudnienia duszpasterzy. Zawierana umowa uwarunkowana jest przede wszystkim możliwościami finansowymi i kadrowymi danej jednostki penitencjarnej²²⁹.

Rozporządzenie nie określa szczegółowo obowiązków, o których nieprzestrzeganiu kierownik jednostki mógłby powiadomić odpowiednie władze religijne. Zgodnie z §4 rozporządzenia, kapelani powinni być zaznajomieni z przepisami odnoszącymi się w „szczegółności” do wykonywania kary pozbawienia wolności, respektowanym w więzieniu porządkiem wewnętrznym, czy z zasadami poruszania się po terenie. Powyższy akt normatywny nie odnosi się także do konsekwencji, jakie powinny być wyciągnięte przez władze religijne, w przypadku naruszenia porządku przez kapelana²³⁰. W rzeczywistości sytuacja sprowadza się do tego, iż wymaga się od kapelanów, aby znali jedynie podstawowe przepisy obowiązujące w jednostce penitencjarnej, odnoszące się do bezpieczeństwa i porządku. Szczegółowej wiedzy w tym zakresie należy wymagać od funkcjonariuszy Służby Więziennej, pełniących służbę na poszczególnych

²²⁷ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 233.

²²⁸ A. Zoll, *Głos w dyskusji*, w: *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, red. J. Zagórski, Warszawa 2004, s. 28.

²²⁹ W. J. Głuch, *Struktura duszpasterstwa więziennego*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 116.

²³⁰ Tamże.

stanowiskach, którzy to powinni sprawować nadzór nad wszelkimi kontaktami osób pozbawionych wolności²³¹.

2.2.5. Życie sakramentalne osadzonych

Wyrazem przywiązania człowieka do Boga oraz utożsamiania się z praktykowaną wiarą i religią, jest uczestnictwo wierzących w sakramentach świętych Kościoła. Ta forma relacji stanowi sposób komunikacji i rodzaj zjednoczenia bosko-ludzkiego²³². Z punktu widzenia nauki Kościoła rzymskokatolickiego, życie sakramentalne stanowi szczególną wartość oraz daje szansę zbawienia. Życie sakramentalne osób wierzących możliwe jest poprzez działanie w strukturach Kościoła. Przyjęcie ofiarowanej w sakramentach łaski stanowi dar, który mogą otrzymać również osoby będące z dala od wiary i Boga. Tego typu grupę społeczną stanowią osoby pozbawione wolności, których codzienne życie religijne i sakramentalne, podporządkowane jest obowiązującej strukturze więziennej²³³. Zdaniem J. Nikołajewa, ograniczenia wynikające z przestrzegania porządku wewnętrznego w jednostkach penitencjarnych, nie stanowią znacznych przeszkód, aby więźniowie nie pozostawali w bliskości sakramentalnej z Kościołem²³⁴.

Znaczące dla rozwoju życia sakramentalnego były postanowienia soborów, w szczególności Soboru Watykańskiego II. *Konstytucja Lumen Gentium* podkreśla, iż: „Kościół jest w Chrystusie niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego” oraz „widzialnym sakramentem owej zbawczej jedności”, a także „powszechnym sakramentem zbawienia”²³⁵. Oznacza to, iż Kościół

²³¹ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 211.

²³² B. Testa, *Sakramenty Kościoła*, Poznań 1998, s. 120.

²³³ H. Machel, *Więzienie jako instytucja...*, dz. cyt., s. 28.

²³⁴ J. Nikołajew, *Więzień jako istota religijna*, w: „*Ius et fides*” – księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin prof. J. Świtki, red. T. Guz, M. Kuć, Lublin 2006, s. 15.

²³⁵ Tamże.

rzymskokatolicki przejawia się jako prasakrament, czyli podstawowy sakrament, który uwidacznia się poprzez siedem gestów – znaków²³⁶.

Wielowymiarowość życia więziennego, opartego na specyficznej kulturze organizacyjnej, daje osobom izolowanym, możliwość realizowania praw odnoszących się do wolności i swobód obywatelskich, zagwarantowanych w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*. Udział skazanych w życiu sakramentalnym przedstawia przejaw ich aktywnego zaangażowania na rzecz przemiany dotychczasowego postępowania²³⁷. Prawidłowe funkcjonowanie życia sakramentalnego osób odbywających karę w izolacji więziennej, umożliwiło wprowadzenie dwóch aktów prawnych, do których należą: *ustawa o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Polsce z 17 maja 1989r.*²³⁸, jak również *ustawa o gwarancji wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989r.*²³⁹.

Uzupełnienie uregulowań prawnych dotyczących świadczenia posług religijnych w jednostkach penitencjarnych umożliwiały w szczególności przepisy kkw z 1997r.²⁴⁰. Obowiązującym aktualnie aktem prawnym jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie *szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*²⁴¹.

Przywołane powyżej akty prawne, dały osadzonym pełne prawo do czynnego udziału w życiu sakramentalnym w środowisku więziennym. Umożliwiły tym samym swobodne korzystanie z posług duszpasterstwa

²³⁶ Tamże.

²³⁷ M. Kuć, *Kultura organizacyjna jednostki penitencjarnej*, w: „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2005, nr 47-48, s. 108-116.

²³⁸ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989, nr 29 poz. 154, z późn. zm.

²³⁹ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz. U. 2000, nr 26 poz. 319.

²⁴⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, nr 90, poz. 557, z późn. zm.

²⁴¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. nr 157, poz. 1546.

więziennego, posiadanie w celach mieszkalnych przedmiotów kultu religijnego, a także wypożyczanie i czytanie literatury o tematyce religijnej.

2.3. Zaangażowanie świeckich w resocjalizację religijną

Obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej ustawodawstwo karne wykonawcze, zakłada m.in.: zasadę współudziału społeczeństwa w resocjalizacji osób pozbawionych wolności oraz pomoc w przystosowaniu ich do readaptacji społecznej po zakończeniu kary²⁴². Dlatego istotną rolę we wzmacnianiu efektywności działań resocjalizacyjnych, prowadzonych przez organy państwowe, pełnią podmioty takie jak: fundacje, stowarzyszenia, organizacje, a także kościoły i inne związki wyznaniowe. Ich zadaniem jest przede wszystkim praca na rzecz zmniejszania przestępczości oraz doprowadzenie do ponownego uspołecznienia skazanych²⁴³. Pomoc uprawnionych podmiotów polega także na wsparciu materialnym, medycznym oraz prawnym. Natomiast po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności, opiera się szczególnie na pomocy w znalezieniu pracy. Powyższe oddziaływania prowadzone na rzecz skazanych odbywają się przede wszystkim na płaszczyznach: resocjalizacyjnej, kulturalnej, społecznej, sportowej oraz religijnej²⁴⁴.

W szeroko rozumianym procesie resocjalizacji, istotną rolę w wewnętrznej przemianie człowieka, odgrywa działalność duszpasterska realizowana w więzieniach. Nie skupia się ona jedynie na posłudze kapelana

²⁴² Wynika to z uzasadnienia rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego z 6 czerwca 1997r. Zagadnienia odnoszące się do uczestniczenia społeczeństwa w wykonywaniu kary oraz pomocy osadzonemu, stanowią nowatorską zmianą w reformowanym prawie karnym wykonawczym, oczekiwaną przez europejskie standardy traktowania więźniów. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego*, w: *Nowe kodeksy karne z 1997r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 539.

²⁴³ Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem, Dz. U. 2003, nr 211 poz. 2051, §2. 1.

²⁴⁴ I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, *Uzasadnienie rządowego projektu...*, dz. cyt., s. 539

więziennego, ale również na zaangażowaniu i pracy przedstawicieli związków wyznaniowych, wspólnot modlitewnych czy organizacji kościelnych. Objawia się to w szczególności poprzez budowanie i wzmacnianie właściwych postaw moralnych oraz wartości wśród osadzonych²⁴⁵.

W celu właściwej współpracy osób świeckich z kapelanami więziennymi, wydano „Regulamin Świeckiego Ewangelizatora”. Zawarto w nim praktyczne wskazówki skierowane do osób wyrażających chęć pomocy w duszpasterstwie. Regulamin ten został opracowany w środowisku wolontariuszy, stąd też nie ma charakteru aktu prawnego. Stanowi jedynie zbiór zaleceń, składających się z dwóch grup przepisów. Odnosi się przede wszystkim do zasad obowiązujących w danej jednostce penitencjarnej. Każdy wolontariusz zobowiązany jest do zapoznania się i respektowania porządku wewnętrznego w więzieniu, polegającego na m.in.: poddaniu się kontroli pobieżnej podczas wstępu na teren, przestrzeganiu ograniczonego czasu na odwiedziny czy też możliwości dostarczania przedmiotów, na które uzyskano zgodę. Powyższy regulamin określa również konieczność przebywania w miejscach przeznaczonych wyłącznie do spotkań religijnych²⁴⁶.

Należy przywołać istotną uwagę sformułowaną przez J. Nikołajewa, który stwierdził, iż „we właściwym wykonywaniu posług religijnych wobec osób pozbawionych wolności, przeszkadza brak przepisów ułatwiających zaangażowanie osób świeckich, wspomagających zorganizowane duszpasterstwo więzienne”²⁴⁷. Autor zarzuca, iż wolontariusze zobligowani są do respektowania takich samych praw, jak inne osoby, które również odwiedzają więźniów. W tym kontekście przywołuje inne systemy penitencjarne, o charakterze bardziej liberalnym, które wpłynęłyby

²⁴⁵ M. Kuć, *Rola społeczeństwa w resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, w: *Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne. Resocjalizacja*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 120.

²⁴⁶ J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 318.

²⁴⁷ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 226.

na pełniejsze zaspokojenie potrzeb religijnych oraz poprawę moralną więźniów²⁴⁸.

Badania odnoszące się do działalności duszpasterskiej w więzieniach, przeprowadzone przez Sergiusza Piekaczewa, nasuwają wniosek, iż działalność świeckich wolontariuszy skupia się najczęściej na posłudze związanej z tworzeniem grup modlitewnych i ewangelizacji. Niemniej jednak, zadania koncentrują się również na organizacji spotkań postpenitencjarnych, rozmowach indywidualnych, kontaktach z rodziną, pracach społecznych, a także pomocy materialnej więźniom i ich rodzinom²⁴⁹.

2.3.1. Wspólnoty modlitewne

Duszpasterstwo więzienne prowadzone przez kapelanów w jednostkach penitencjarnych, jak zostało to już wskazane, wspomagane jest poprzez zaangażowanie i udział osób świeckich, nazywanych wolontariuszami. Inicjatorem tego typu współpracy jest ks. Jan Sikorski, który na Międzynarodowym Zjeździe Katolickich Kapelanów Więziennych w Wiedniu w 1987r., po raz pierwszy spotkał się z pomocą wolontariatu w więzieniach. Przedsięwzięcie te okazało się przełomem, polegającym nie tylko na ewangelizacji i katechizacji osób pozbawionych wolności, ale również socjalizacji i pomocy w readaptacji społecznej²⁵⁰.

Świeccy wolontariusze, odwiedzający zakłady karne i areszty śledcze, skupieni są szczególnie wokół katolickich wspólnot parafialnych. Reprezentują grupy o charakterze modlitewno-formacyjnym, m.in.: wspólnoty neokatechumenalne, członków oaz, a także kleryków i siostr zakonnych²⁵¹.

Według Jacka Kaliszczyka, wśród stowarzyszeń i ruchów religijnych, oddziałujących na ewangelizację w jednostkach penitencjarnych, można wyróżnić dwa rodzaje. Pierwsze - mające na celu pomoc osadzonemu poprzez ubogacenie własnej duchowości np.: *Droga Neokatechumenalna*, *Ruch*

²⁴⁸ Tamże.

²⁴⁹ S. Piekaczew, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce po 1981 roku w świetle badań socjologicznych*, Warszawa 2002, s. 103.

²⁵⁰ J. Sikorski, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 319.

²⁵¹ Tamże.

*Odnowy w Duchu Świętym, Wspólnota Krwi Chrystusa, Legion Maryi czy Towarzystwo Pomocy imienia Brata Alberta Chmielowskiego. Drugie - polegające na pomocy więźniom np. Sodalicja Dobrego Łotra czy Bractwo Więzienne*²⁵².

Najdłużej funkcjonującą organizacją charytatywną w Polsce, działającą na rzecz duszpasterstwa więziennego, zbudowaną i zarządzaną przez osoby świeckie, jest *Towarzystwo Pomocy im. Brata Alberta Chmielowskiego*. Stanowi ona niezależną katolicką inicjatywę dobroczynną, mającą za zadanie niesienie pomocy ubogim oraz bezdomnym, w tym byłym więźniom. Nadrzędnym celem organizacji jest pomoc w resocjalizacji osadzonych, troska o zapewnienie im godnych warunków bytowych oraz przygotowanie do wtórnej socjalizacji i powrotu do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie²⁵³.

Równie znaną organizacją osób świeckich, uzupełniającą i wspomagającą duszpasterstwo więzienne w jednostkach penitencjarnych, jest oazowy *Ruch Światło-Życie*. Wolontariusze, przynależący do tego przedsięwzięcia, mają za zadanie niesienie pomocy kapelanom w prowadzeniu modlitw, a w szczególności w prawidłowej interpretacji i analizie fragmentów Pisma Świętego. Zdaniem Stanisława Leśniewskiego „zaangażowanie osób związanych z oazowym *Ruchem Światło-Życie* w posługi religijne, odbierane jest przez młodych więźniów szczególnie chętnie, a dla pozostałych osadzonych stanowi często możliwość poznania nieznanych im do tej pory sposobów kontaktowania się Bogiem poprzez modlitwę”²⁵⁴. Pozytywny wpływ *Ruchu Światło-Życie* na formację duchową w społeczności więziennej ma niewątpliwie postawa i świadectwo

²⁵² J. Kaliszczuk, *Recepcja posługi duszpasterskiej przez recydywistów. Empiryczne studium socjologiczne na przykładzie Zakładu Karnego w Białej Podlaskiej*, Warszawa 1998, s. 89, 150-151.

²⁵³ P. Wojtas, *Projekt statutu kapelana więziennego. Kapelani wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej. Rekolekcje i Ogólnopolskie Seminarium Kapelanów Więziennych*, Zalesie 1992, s. 50.

²⁵⁴ S. Leśniewski, *Duszpasterstwo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej*, w: *Duszpasterstwo więzienne w III Rzeczypospolitej*, red. J. Woźniak, Kraków 2002, s. 170.

wolontariuszy. Z reguły są nimi młodzi i dobrze wykształceni ludzie, pozytywnie nastawieni na kontakty i dialog z innymi²⁵⁵.

Organizacją ludzi świeckich, wspomagającą duszpasterstwo więzienne prowadzone w jednostkach penitencjarnych jest również założona w 1989r. *Fundacja Pomocy Więźniom „Barka”*. Jej główną inicjatywą jest wspieranie wzajemnej pomocy osadzoným. Pierwszy ośrodek *Barki* założono we Władysławowie (koło Poznania) w 1989r.²⁵⁶.

Podobną działalnością charakteryzuje się również *Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie „Droga”* z Białegostoku, niosące pomoc w aktywności duszpasterskiej w więzieniach. W swoim działaniu pomaga nie tylko osobom pozbawionym wolności, ale również tym, którzy znaleźli się w skomplikowanej sytuacji życiowej²⁵⁷.

Kolejną grupą osób świeckich, posługujących również w jednostkach penitencjarnych jest *Wspólnota Modlitwy i Ewangelizacji św. Dobrego Łotra*. Inicjatywa została założona 2 lutego 2007r. w Radomiu przez studentów zaangażowanych w duszpasterstwo akademickie. Charyzmatem tej wspólnoty jest głoszenie Dobrej Nowiny o Zbawieniu oferowanym każdemu człowiekowi, niezależnie od wieku, środowiska i sytuacji, w jakiej się znajduje. Patron tej wspólnoty jest czytelnym przykładem tego, że Bóg nigdy nie zrezygnuje z człowieka, nawet jeśli ten jest bardzo poraniony przez grzech. W roku 2009, Konferencja Episkopatu Polski, ustanowiła dzień 26 marca, jako Liturgiczne Wspomnienie Dobrego Łotra i Dzień Modlitw za Więźniów²⁵⁸.

2.3.2. Bractwo Więzienne

Dynamicznie rozwijającą się instytucją w duszpasterstwie więziennym, tworzoną przez osoby świeckie jest założone przez ks. J. Sikorskiego *Bractwo*

²⁵⁵ Tamże.

²⁵⁶ D. J. Pol, *Więzienna szansa...* dz. cyt., s. 98.

²⁵⁷ Tamże.

²⁵⁸ K. Piotrowska, *Wspólnota Modlitwy i Ewangelizacji św. Dobrego Łotra ma 10 lat*, w: <https://kosciol.wiara.pl/doc/3684788.Wspolnota-Modlitwy-i-Ewangelizacji-sw-Dobrego-Lotra-ma-10-lat>, (dostęp: 20.01.2019).

Więzienne. Stanowi ono ogólnokrajowe stowarzyszenie, gromadzące wolontariuszy regularnie odwiedzających osadzonych w jednostkach penitencjarnych w Polsce²⁵⁹. Członkowie bractwa niosą pomoc opierającą się przede wszystkim na katechizacji więźniów, a także przygotowaniu ich do przyjęcia sakramentów świętych. Ponadto, mają za zadanie wspierać kapelanów więziennych w pełnieniu posług religijnych²⁶⁰.

Stowarzyszenie Ewangelicznej Pomocy Więźniom Bractwo Więzienne zarejestrowano 3 marca 1993 roku, na zasadach opartych o przepisy ustawy z 7 kwietnia 1989r. – *Prawo o stowarzyszeniach*²⁶¹. Od 1993 roku bractwo stało się członkiem międzynarodowej organizacji ekumenicznej *Prison Fellowship* (PFI), a od 1994 roku członkiem *Rady Ruchów Katolickich w Polsce*²⁶². Wybrana forma osobowości prawnej, nie pozwala na uznanie stowarzyszenia jako „organizację kościelną”, ani też „organizację katolicką”, do których nawiązuje art. 34 i 35 *Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego*. Dlatego też bractwo stanowi stowarzyszenie katolików, do którego stosuje się *Prawo o stowarzyszeniach*²⁶³.

Zgodnie ze statutem, głównym zadaniem *Bractwa Więziennego* jest pomoc w pracy duszpasterskiej oraz ewangelizacja osób pozbawionych wolności. Pomimo tego, iż stowarzyszenie opiera się na zasadach wiary katolickiej, oferowana pomoc skierowana jest do osadzonych, niezależnie od przynależności do wyznania²⁶⁴.

Fundamentalne cele działalności *Bractwa Więziennego* określono poprzez:

- katechizację,

²⁵⁹ G. Osiński, *Bractwo Więzienne w Polsce – jego rola resocjalizacyjna (na przykładzie miasta stołecznego Warszawa)*, Warszawa 2003, s. 16.

²⁶⁰ J. Nikołajew, *Opieka religijna realizowana w więzieniu w ujęciu historycznym*, w: *Nauczanie papieża Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2006, s. 22.

²⁶¹ Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. o prawach stowarzyszeń, Dz. U. 2001, nr 79 poz. 875.

²⁶² G. Osiński, *Bractwo Więzienne w Polsce...*, dz. cyt., s. 16.

²⁶³ M. Ordon, *Stowarzyszenia i organizacje religijne*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 362-363.

²⁶⁴ G. Osiński, *Bractwo Więzienne w Polsce...*, dz. cyt., s. 24.

- przygotowanie więźniów do sakramentów i do udziału we Mszy świętej,
- organizowanie rekolekcji, spotkań modlitewnych, kółek biblijnych,
- prowadzenie bibliotek religijnych i przygotowywanie programów audiowizualnych,
- pomoc więźniom w pojednaniu z rodziną,
- pomoc charytatywną więźniom i ich rodzinom,
- pomoc byłym więźniom m.in. w poszukiwaniu pracy czy mieszkania,
- szkolenie wolontariuszy-ewangelizatorów do pracy w zakładach karnych,
- budowa i prowadzenie schronisk dla byłych więźniów,
- działalność kulturalno-wychowawcza dla pogłębienia wartości chrześcijańskich,
- działalność wydawnicza,
- organizacja pielgrzymek.

W prowadzonej działalności duszpasterskiej, szczególny nacisk kładzie się na ewangelizację więźniów, poprzez wspomnianą powyżej katechizację, organizację spotkań formacyjno-modlitewnych oraz przygotowanie osadzonych do czynnego udziału w życiu sakramentalnym, zgodnie z nauką Kościoła katolickiego. Ponadto, stowarzyszenie prowadzi działania charytatywne, odnoszące się do samych osadzonych, jak i ich rodzin. Forma ta skupia się w znacznej mierze na zbieraniu środków finansowych i materialnych, w celu działalności statutowej np. organizowaniu aktywności o charakterze kulturalno-szkoleniowej, wydawniczej oraz naukowej²⁶⁵.

Zgodnie ze statutem stowarzyszenia, członkiem *Bractwa Więziennego*, może być osoba fizyczna, posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych. Wyjątkową grupę stanowią funkcjonariusze Służby Więziennej, którzy decyzją władz bractwa, zostali wykluczeni z możliwości członkostwa w stowarzyszeniu²⁶⁶. Jednakże, powołując się na J. Nikołajewa, twierdzenie,

²⁶⁵ Statut Stowarzyszenia Ewangelicznej Pomocy Więźniom „Bractwo Więzienne” w: <https://bractwowiezienne.bydgoszcz.pl/statut/>, (dostęp: 17.10.2019).

²⁶⁶ Tamże.

iż „mogłoby to szkodzić zarówno interesom więźniów, jak i samych pracowników więziennictwa” jest niezrozumiałe, a nawet krzywdzące dla funkcjonariuszy²⁶⁷. Autor podkreśla, iż wielu pracowników więziennictwa czynnie angażuje się w życie religijne, a ich codzienne doświadczenie i wiedza, stanowią nieodzowny atrybut ułatwiający kontaktowanie się z osadzonymi²⁶⁸.

Na terenie jednostek penitencjarnych okręgu olsztyńskiego Służby Więziennej, pomoc w opiece religijnej osadzonym sprawuje m.in. *Bractwo Więzienne Eliazs*, powstałe 5 stycznia 2017r. Stowarzyszenie to swoją działalnością obejmuje również osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie²⁶⁹.

Pomimo tego, iż §5 Statutu *Stowarzyszenia Ewangelicznej Pomocy Więźniom „Bractwo Więzienne”* nawiązuje wprawdzie do pomocy w pracy duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych, nie opisuje jednak roli

²⁶⁷ J. Nikołajew, *Wolność sumienia...*, dz. cyt., s. 223.

²⁶⁸ Tamże.

²⁶⁹ Celem działalności stowarzyszenia Bractwo Więzienne Eliazs w Olsztynie jest m.in.: 1) wspieranie ludzi, poprzez zapewnianie im możliwości samodzielnego radzenia sobie w codziennym życiu, tak by brali własne sprawy w swoje ręce, współpracowali i organizowali się, 2) tworzenie, promocja i realizacja programów mających na celu pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej skazanym oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób (w tym osób skazanych), 3) organizacja zajęć edukacyjnych oraz rekreacyjnych dla dzieci i młodzieży pochodzących z rodzin osób skazanych i tymczasowo aresztowanych, w szczególności z rodzin wieloprotokolowych, 4) działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, 5) działalność charytatywna, 6) podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, 7) promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób po odbyciu kary pozbawienia wolności lub zwolnionych z aresztu pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, 8) działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym: rozwój przedsiębiorczości, rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności, wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej, promocję zatrudnienia osób skazanych i aktywizację zawodową wśród osób pozostających bez pracy po odbyciu wyroku skazującego lub osób zagrożonych utratą pracy w związku z pozostawieniem w areszcie lub odbywających wyrok pozbawienia wolności, 9) działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych oraz działalność na rzecz integracji osób skazanych lub tymczasowo aresztowanych, 10) działania w sferze rozwoju kultury, sztuki, oświaty i wychowania w zakresie ułatwienia realizacji programów przystosowujących osoby skazane i tymczasowo aresztowane do zmienionych warunków, 11) upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, 12) działalność na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Stowarzyszenie Bractwo Więzienne Eliazs w Olsztynie, w: <https://rejestr.io/krs/652713/stowarzyszenie-bractwo-wiezienne-eliazs-w-olsztynie>, (dostęp: 02.01.2019).

kapelanów więziennych w działalności bractwa, a także nie odnosi się do relacji z administracją więzienną. W rzeczywistości przekłada się to na fakt, iż *Bractwo Więzienne* traktowane jest jako organizacja, która nie należy do ogólnie przyjętych struktur duszpasterstwa więziennego²⁷⁰.

2.4. Wpływ wiary religijnej na kształtowanie osobowości więźniów

Istotnym obszarem podejmowanym w badaniach empirycznych, jest kwestia religijności oraz wykonywanych praktyk religijnych w placówkach resocjalizacyjnych, takich jak zakłady karne i areszty śledcze²⁷¹.

Analiza badań nad religijnością skłania do przyjęcia dwóch koncepcji jej definiowania: substancjalnej i funkcjonalnej. Pierwsza, ukazuje religijność jako wiarę w rzeczywistość nazwaną jako „święta”, inną niż ta codzienna. Tę transcendentną rzeczywistość określa się pojęciem Bóg czy też „siłą wyższą”. Charakterystykę religii w ujęciu substancjalnym, określa się przede wszystkim jako podporządkowanie spraw ludzkich tej nadprzyrodzonej rzeczywistości. Odwołanie się w tym przypadku do Stwórcy, znacznie uszczegóławia funkcję religijności i oddziałuje na badanie jej kształtowania przez Kościół²⁷². Ukazanie religijności w aspekcie substancjalnym, odnosi się do jej treściowego wymiaru. Statyczny charakter definiowania substancjalnego, opisujący Boga, wierzenia czy praktyki, nie odnosi się do określenia wpływu religii na jednostkę, tylko do ustalenia jej istoty²⁷³.

Funkcjonalna koncepcja definiowania religijności określa działanie religii na człowieka, jej funkcje oraz konsekwencje aktywności. Sama religia w tym kontekście przejawia się jako czynny element ludzkiego życia.

²⁷⁰ G. Osiński, *Bractwo Więzienne...*, dz. cyt., s. 27.

²⁷¹ S. Kuczkowski, *Niektóre problemy psychopatologii w zakresie doświadczeń, postaw i zachowań religijnych*, w: *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 18.

²⁷² J. Mariański, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*, Kraków 2004, s. 31.

²⁷³ K. Dobbelaere, *Socjologiczna analiza definicji religii*, w: *Socjologia religii. Antologia tekstów*, red. W. Piwowski, Kraków 2003, s. 138 – 140; W. Piwowski, *Socjologia religii*, Lublin 2000, s. 48 – 50; K. I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, New York–London 1997, s. 25-27.

Funkcjonalne definiowanie religijności odwołuje się również do prawd wiary, symboli, praktyk i doświadczeń. Punkt odniesienia przeniesiony jest z sił nadprzyrodzonych na realia radzenia sobie z codziennymi problemami²⁷⁴.

Analizując religijność, nie odnosi się jej do problemów realności świata transcendentnego czy też jego charakterystyki. Nie dywaguje się również nad kwestią prawdziwości religii. Badania nad religijnością skupiają się zatem na jej wymiarze ludzkim, na próbie nawiązania kontaktu człowieka z Bogiem²⁷⁵.

Zdaniem Krystyny Ostrowskiej „religijność, jako empiryczny wskaźnik uwzględniania przez człowieka rzeczywistości transcendentnej w swojej jednostkowej egzystencji, jest jednym z podsystemów osobowości, które tworzą ustosunkowania wobec religii”²⁷⁶. Autorka podkreśla, iż religijność można rozpatrywać w kategoriach intensywności, siły i jakości, odkrywając tym samym odniesienie do sfery wiary, istnienia Boga, relacji do człowieka, czy też zobowiązań człowieka wobec Stwórcy²⁷⁷.

2.4.1. Stosunek osadzonych do religii

Powrót katechizacji i ewangelizacji prowadzonej zarówno przez kapelanów, jak i osoby świeckie, stał się możliwy od początku lat osiemdziesiątych, kiedy to nastąpiły przemiany polityczno-społeczne w Polsce²⁷⁸. Praktyka powszechnego zwyczaju sprawowania posługi duszpasterskiej w jednostkach penitencjarnych, pojawiła się dopiero po roku 1989²⁷⁹.

²⁷⁴ N. Luhmann, *Funkcje religii*, Kraków 1998, s. 11-15.

²⁷⁵ A. Bronk, *Nauka o religii*, w: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiolologicznej* red. H. Zimoń, Lublin 2001, s. 23 – 52; R. Stark, W. S. Bainbridge, *Teoria religii*, Kraków 2007, s. 37-38.

²⁷⁶ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998, s. 197, 207.

²⁷⁷ S. Bębas, *Rola religii...*, dz. cyt., s. 159.

²⁷⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 1981r. nr 33/81/CZZK w sprawie wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego, niepublikowane.

²⁷⁹ Z. Bugajski, *Księga Jubileuszowa Więziennictwa Polskiego*, Warszawa 1929, s. 53.

W chwili obecnej, opieka religijna sprawowana jest we wszystkich zakładach karnych i aresztach śledczych. Należy zaznaczyć, iż teoretycy mówią wprost o potrzebie przeznaczenia o wiele więcej czasu osadzonemu, niż wiernym w normalnym duszpasterstwie. Uwarunkowane jest to tym, że osoby przebywające w izolacji więziennej mają problemy z przestrzeganiem zasad społecznego współżycia, naznaczeni są niejako skutkiem złamania obowiązującego prawa, a w konsekwencji mają świadomość, że ich sytuacja jest konsekwencją popełnionego przestępstwa²⁸⁰.

Badania naukowe prowadzone wśród społeczności więziennej, przedstawiają tezę, iż postawa religijna człowieka oraz przyjmowane przez niego wartości, stanowią konstruktywny fundament w procesie formowania zdrowej osobowości²⁸¹. Natomiast ludzie wykazujący niewielką intensywność doświadczenia religijnego, przejawiają niedojrzałość emocjonalną, brak odporności psychicznej oraz wzmożoną pobudliwość²⁸².

Opierając się na koncepcjach psychologii religii, warto zauważyć, że elementy religijności przejawiają się: „w przekonaniach na temat istnienia, natury i obecności Istoty nadprzyrodzonej w świecie i w życiu konkretnego człowieka; w przeżywanych stanach emocjonalnych, które powstają w następstwie zachowań kulturowych oraz w dążeniu do postępowania zgodnie z zasadami wyznawanej wiary i wartościami religijnymi”²⁸³. Codzienna egzystencja, zgodnie z wyznaczonymi zasadami wiary, ubogaca człowieka oraz dowartościowuje go, poprzez formowanie światopoglądu i przekonań, odnośnie samego siebie i otaczającego świata. Wpływa również na kształtowanie systemu wartości, prawidłowe wykształcenie sfery moralno-etycznej oraz tożsamości osobowej więźnia²⁸⁴.

Praktykowanie w codziennym życiu nauki Kościoła katolickiego, prawidłowo wpływa na osobowy rozwój człowieka. Odwołanie do osobistej

²⁸⁰ M. Gordon, *Stosunek religii i religijność osób pozbawionych wolności*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 115.

²⁸¹ S. Głaz, *Doświadczenie religijne a osobowość*, Kraków 2003, s. 269.

²⁸² Tamże, s. 261.

²⁸³ M. Gordon, *Stosunek religii...*, dz. cyt., s. 116.

²⁸⁴ Tamże.

relacji ze Stwórcą ma indywidualny charakter, stanowiący dla wierzących sens życia i wzorzec zachowania. Opierając się na tezach Magisterium Kościoła katolickiego należy przede wszystkim przyjąć Boga jako dobrego, sprawiedliwego, miłującego i wszechmocnego Ojca. Wiara w Niego zaspokaja w sercu każdego człowieka – zwłaszcza więźnia, potrzebę miłości, godności, przynależności, a także szacunku i wolności²⁸⁵.

W celu uzyskania odpowiedzi na pytanie, jaki stosunek prezentują osadzeni do religii, warto posłużyć się wynikami badań przeprowadzonymi przez Marię Gordon na próbie osiemdziesięciu osób pozbawionych wolności. Przygotowany do tego celu kwestionariusz ankiety, skonstruowano na zasadzie zdań niedokończonych, których autorką była K. Ostrowska. Metoda ta zakładała uzyskanie od respondentów odpowiedzi bardziej osobistych i zgodnych z prawdą²⁸⁶.

Brak merytorycznej wiedzy, zgodnej z nauczaniem Kościoła i odnoszącej się do fundamentalnych pojęć religijnych sprawiła, że uzyskane w przedmiotowym badaniu informacje są różnorodne i nieuporządkowane. Odpowiedzi przedstawione w poniższej tabeli, stanowią obraz postrzegania Boga, wiary i religii przez osoby pozbawione wolności, zgodnie z częścią danych pozyskanych z przeprowadzonych badań ankietowych, autorstwa M. Gordon.

Tabela 1. Rozumienie religii i religijności przez badanych

Pytanie ankietowe	Odpowiedź osadzonego
Bóg jest	Ojcem, wielki, jeden, wszechmogący, duchem, miłością, człowiekiem.
Bóg daje ...	życie, wiarę, nadzieję, miłość, dobro, zdrowie, siłę.
Bóg jest dla mnie ...	Ojcem, Panem, światłem, miłością, wzorem, wielką zagadką.

²⁸⁵ K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk 1998, s. 16.

²⁸⁶ Tamże, s. 66.

Religijny to znaczy ...	wierzący w Boga, postępujący według przykazań, dobry, uczciwy, obchodzący święta, bogaty duchowo, nie wiem, nie rozumiem.
Modlitwa jest dla mnie	rozmową z Bogiem, podziękowaniem, prośbą, uciekaniem od rzeczywistości, radością, potrzebą.
Modłę się, gdy ...	potrzebuję pomocy, jest mi smutno, boję się, jest mi źle, mam kłopoty.
10 przykazań to ...	Dekalog, zasady od Boga, kodeks postępowania w życiu, modlitwa, obowiązek.
Życie wieczne ...	nagroda za cierpienie na ziemi, życie wieczne nie istnieje, jest obiecane każdemu, kto wierzy w Boga.
Przebaczyć to znaczy ...	być wyrozumiałym, darować, miłosiernym, dać szansę, pogodzić się, dobrze żyć, zapomnieć
Zadośćuczynienie to ...	wynagrodzenie krzywd, dobry uczynek, naprawa swoich złych uczynków, odwdzięczenie się za coś, nie rozumiem.

Źródło: M. Gordon, *Stosunek religii i religijność osób pozbawionych wolności*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć Lublin 2007, s. 116.

Analiza przeprowadzonych przez autorkę badań wskazuje, iż respondenci w swoich rodzinnych domach nie doświadczali w znacznej mierze wzorców religijnych. Jako wyraźną formę utożsamiania się z wiarą, ankietowani wskazali uroczyste obchodzenie świąt religijnych. Jeżeli chodzi o czynny udział w życiu Kościoła oraz uczestnictwie w nabożeństwach

i liturgiach, to zdecydowanie matki przejawiają większą aktywność niż ojcowie osadzonych²⁸⁷.

Krótką analizą przedstawionej powyżej tabeli, skłania do tego, aby odnieść się do słów Pawła Socha. Jego zdaniem najważniejszym bodźcem modelującym system wartości młodego człowieka, również wartości religijnych, jest obecność wzorców w codziennym życiu. Odbywa się to nie tylko na płaszczyźnie społecznej i religijnej, ale w szczególności rodzinnej. To środowisko rodzinne stanowi miejsce, w którym kształtująca się osobowość ludzka, otrzymuje w sposób bezpośredni wiedzę na temat rzeczywistości religijnej²⁸⁸.

Badania przeprowadzone przez M. Gordon, wykazują, iż doświadczenie respondentów w zakresie rodzinnego budowania wartości religijnych jest bardzo ubogie²⁸⁹. Potwierdzeniem powyższych wyników są słowa A. Szymanowskiej, która twierdzi, że osoby powracające wiele razy do popełniania przestępstw, wychowywały się w domach o znacznym nasileniu patologii społecznej, doświadczając zaniedbań oraz nieprawidłowych wzorców do naśladowania²⁹⁰. Z wypowiedzi ankietowanych wynika, iż ich wyobrażenie Boga, postrzeganie religijności i definicji religijnych oraz wdrożenie zasad wiary do codziennego życia jest niezwykle ubogie oraz pozbawione głębszej refleksji²⁹¹.

Stosunek osób pozbawionych wolności do Boga, wiary w Niego i religii ma charakter osobowy. Osadzeni postrzegają Stwórcę, jako miłującego, dobrego, sprawiedliwego, będącego źródłem nadziei i wsparcia. W swoim postępowaniu nie dostrzegają natomiast tego, że praktykowanie religii i życie według zasad wiary może przyczynić się do rozwoju ich osobowości oraz pozwoli formować ich światopogląd,

²⁸⁷ Tamże.

²⁸⁸ P. Socha, *Duchowy rozwój człowieka*, Kraków 2000, s. 197.

²⁸⁹ M. Gordon, *Stosunek religii...*, dz. cyt., s. 118.

²⁹⁰ A. Szymanowska, *Więzienie – i co dalej*, Warszawa 2003, s. 25.

²⁹¹ M. Gordon, *Stosunek religii...*, dz. cyt., s. 123.

kształtować system moralno–etyczny, a także poprawi kontakty interpersonalne z innymi ludźmi²⁹².

2.4.2. Efekt oddziaływania duszpasterskiego na postawy religijne osadzonych

Oddziaływania resocjalizacyjne prowadzone w jednostkach penitencjarnych na rzecz poprawy zachowania osób pozbawionych wolności realizowane są w tonie nieustannej refleksji i dialogu. Ma to na celu ukazanie osadzonemu, możliwości kreatywnego myślenia i działania. Efekty realizacji założonych celów życia w wierze, polegających na wzrastaniu „ku wartościom”, prezentuje Rocco Buttiglione. Uważa on, że: „odkrycie wartości jest bowiem zawsze związane z odkryciem odpowiedzialności. Wartość wnosi roszczenie do zaistnienia, ale jej konkretne istnienie realizuje się w naszym zaangażowaniu, a nawet jest pewnym sposobem naszego bycia [...]. Sumienie jest miejscem, w którym zadajemy sobie pytanie o naszą relację do wartości, a jednocześnie pytamy o nas samych. Spotkanie z wartością otwiera bowiem przed nami możliwość życia w prawdzie, otwiera przed nami bramy autentycznej egzystencji”²⁹³. Paweł Wojtas natomiast stwierdził, iż: „jeżeli chce się naprawić człowieka, trzeba mu wykazać, dlaczego istnieje sens jego wewnętrznej przemiany [...], a wydaje się, że wiele instytucji społecznych pracuje nad przemianą człowieka, ale tak naprawdę do końca nie dostarcza najgłębszej motywacji, dlatego warto się naprawić”²⁹⁴.

Oddziaływanie duszpasterskie, któremu poddawany jest osadzony, oparte jest przede wszystkim na zaufaniu, szczerości, a także wiedzy o nim samym. Jak podkreśla Kazimierz Tyberski, „duszpasterstwo więzienne często stanowi jedyne miejsce, gdzie osadzony może nawiązać trwałą i pełną

²⁹² Tamże, s. 124.

²⁹³ R. Buttiglione, *Etyka wobec historii*, Lublin 2005, s. 19.

²⁹⁴ P. Wojtas, *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, w: *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych. Materiały z konferencji*, red. J. Zagórski, Warszawa 2004, s. 30-31.

wartości przyjaźni. Relacje te, uchodzące za trwałe i dojrzałe, mimo upływu lat – wyrwały kilku więźniów z kręgu ich samotności. Ośmieliły, a tym samym otworzyły na świat i nowych ludzi”²⁹⁵.

Spośród ogółu osadzonych, należy wyróżnić takich, którzy z nieufnością odbierają informacje i treści skierowane do nich przez kadrę penitencjarną. Dlatego ważna jest postawa kapelana więziennego, stanowiącego dla nich autorytet do naśladowania. Świadczenie życia duszpasterza, przekłada się natomiast na kształtowanie zachowań, które powinny prowadzić do „wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w tym zwłaszcza poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od przestępstwa”²⁹⁶.

Efekty oddziaływania duszpasterskiego na postawy religijne osadzonych można dostrzec dzięki postawie kapelanów i osób świeckich, którzy swoim codziennym zachowaniem dają świadectwo skazanym, a także ubogacają ich świat wewnętrzny w nowe, nieznane dotąd wartości²⁹⁷. Duszpasterze więzienni pełnią rolę katalizatorów tłumiących niejednokrotnie rozbrzmiałe stosunki i zwyczaje panujące w społecznościach więziennych, w związku z czym, ich obecność łagodzi zgromadzoną agresję i niechęć²⁹⁸.

Główne efekty oddziaływania duszpasterskiego na postawy osadzonych można określić m.in. poprzez wypracowanie u więźniów dojrzałej postawy życiowej oraz wsparciu w odnajdowaniu sensu własnego życia, nakłanianiu do przemiany postępowania i życia według wzorców określonych przez

²⁹⁵ K. Tyberski, *Więźniowie i wsparcie społeczne*, w: *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*, red. M. Kalinowski, Lublin 2005, s. 244.

²⁹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, nr 90, poz. 557, z późn. zm., art. 67§1.

²⁹⁷ M. Kuć, *Udział społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności. Wybrane problemy*, w: *Problemy Prawnicze. Zeszyty Naukowe*, red. F. Prusak, Warszawa 2005, s. 42-43.

²⁹⁸ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne...*, dz. cyt., s. 113.

religijne symbole przemian, a także budowaniu relacji interpersonalnej z ludźmi, opartej na odwołaniu do ufności Bogu²⁹⁹.

Odziaływania duszpasterstwa więziennego nie stanowią jedynie gwarancji praw osadzonych do swobody religijnej. Odgrywają przede wszystkim istotne znaczenie w procesie resocjalizacji. Realizowane w więzieniach formy aktywności religijnej „należy traktować, jako wymowny czynnik mający wpływ na skuteczność całego procesu wykonywania kary i w takim znaczeniu powinny być obecne w penitencjarnej rzeczywistości”³⁰⁰.

²⁹⁹ M. Kuć, *Duszpasterstwo więzienne a indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 140.

³⁰⁰ Tamże, s. 141.

ROZDZIAŁ 3

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Obserwacja i analiza różnego typu zjawisk i wydarzeń, pozwalała na uzyskanie i usystematyzowanie informacji, które są potrzebne w codziennym życiu. Pierwsze cechy wiedzy naukowej, pojawiły się, kiedy ludzie zaczęli gromadzić ją świadomie i według ściśle określonych reguł. Zaplanowany i świadomy przebieg czynności badawczych i ich wartości poznawcze pozwoliły na stworzenie teorii i praktyki, którą zajmuje się w nauce metodologia. Według Jerzego Apanowicza metodologia to „zestaw dyrektyw badawczych wynikających z przyjętych założeń teoretycznych i praktycznych, które należy wykonać opracowując pracę naukową”³⁰¹.

Niniejsza dysertacja, ma charakter w dużej części empiryczny, dlatego po teoretycznej części, istotne miejsce zajmują założenia metodologiczne. W poniższym rozdziale zostanie opisany przedmiot oraz cel podjętych badań, problemy badawcze i hipotezy, wybrane narzędzia badawcze oraz środowisko, a także sposób organizacji podjętych badań.

3.1. Przedmiot i cel badań

Doświadczenie wiary w Boga opiera się na transcendentnym zjawisku, wykraczającym poza dostrzegalną empirycznie rzeczywistość. Dlatego przeżywanie wiary stanowi coś więcej niż osobiste deklaracje, wyznaczone zachowania czy posiadana wiedza³⁰². Wiara jako element poszukiwań

³⁰¹ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 7.

³⁰² W. Jedynak, *Wybrane aspekty przemian religijności i moralności młodzieży polskiej*, w: *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, H., Kotarski, W. Jedynak, Rzeszów 2014, s. 13.

badawczych jest zjawiskiem wielowymiarowym i trudnym do zweryfikowania. Subiektywizm jej postrzegania utrudnia prawidłowe przeprowadzenie badań. W celu właściwego określenia przedmiotu niniejszej dysertacji, należy przyjąć stanowisko W. Jedynaka, który uważa, że z wiary wypływa religijność. W związku z tym, autor pracy postanowił właśnie taką definicję przyjąć w kontekście dalszych działań badawczych³⁰³.

Odnosząc się do słów Zdzisława Golana, religijność stanowi: „podmiotowe, indywidualne ustosunkowanie się człowieka wobec Boga i nadprzyrodzoności wyrażające się w sferze pojęć i przekonań, uczuć oraz zachowań jednostki”³⁰⁴. W definicji tej można zauważyć, iż religijność polega na powiązaniu wewnętrznych procesów psychicznych z przeżywaniem relacji do Boga, uważanego jako rzeczywistość istniejącą poza widzialnym światem. Religijność postrzegana jest na podstawie czynników takich jak: uczucia i świadomość religijna, moralność, więzi ze wspólnotą, praktyki religijne, podejmowane decyzje o charakterze religijnym czy doświadczenia religijne³⁰⁵.

W analizie postępowania badawczego, należy pamiętać o wyznaczeniu właściwego przedmiotu i celu badań. Jasną definicję przedmiotu badań podaje Luba Sołoma. Według niej są to „obiekty czy zjawiska, w odniesieniu do których chcemy prowadzić badania lub te, o których w odpowiedzi na podstawowe pytanie badawcze chcemy formułować stwierdzenia”³⁰⁶. Podobną definicję, jednakże wyznaczającą kolejny już etap prac badawczych, podaje Albert Wojciech Maszke. Jego zdaniem, przedmiotem badań naukowych określa się „obiekty, rzeczy oraz zjawiska i procesy, którym one podlegają i w odniesieniu, do których konstruujemy pytania badawcze”³⁰⁷.

Próbie zdefiniowania pojęcia przedmiotu badań podjęła także Marta Guziuk. Uważa ona, iż za jego pomocą wyznacza się „stosunki międzyludzkie, a więc wszelkie zjawiska zachodzące w zbiorowościach

³⁰³ Tamże.

³⁰⁴ Z. Golan, *Pojęcie religijności*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Gład, Kraków 2006, s. 72.

³⁰⁵ Cz. Wałęsa, *Wyjaśnianie religijności człowieka (analiza psychologiczna)*, w: *Studia z psychologii w Kul*, red. P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski, Lublin 2003, t. 11, s. 22.

³⁰⁶ L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 2002, s. 38.

³⁰⁷ A.W. Maszke, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2004, s. 44.

ludzkich, interakcje występujące w obrębie grup społecznych, które mają znaczenie dla procesów edukacyjnych i wychowawczych”³⁰⁸.

Przedmiotem niniejszej dysertacji jest wiara w Boga ukazana poprzez religijność osób pozbawionych wolności, przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie. Poddana badaniom została forma i częstotliwość uczestnictwa we Mszy świętej i nabożeństwach, czas i miejsce modlitwy, systematyczność uczestnictwa w sakramentach, a także znaczenie kierownictwa duchowego prowadzonego w ramach duszpasterstwa więziennego.

Dostępne w literaturze informacje, dotyczące wiary w Boga i religijności osadzonych, nie stanowią podstawy do jednoznacznego jej zweryfikowania. Nie przeprowadzono do tej pory badań, które obejmowałyby swoim zakresem przedmiotu niniejszej rozprawy. Stąd też dostrzega się potrzebę publikacji, która przedstawi badania dotyczące wiary więźniów w Boga, ukazanej poprzez religijność w procesie resocjalizacji. Badania takie zostały przeprowadzone jako pierwsze na przełomie roku 2017/2018. Uzyskane wyniki przyczynić się mogą do głębszego zrozumienia potrzeb religijnych osób pozbawionych wolności. Stanowią one źródło dalszych rozważań naukowych, a także pozwolą usystematyzować dotychczasowy stan wiedzy.

Równie ważnym etapem analizy badawczej jest wyznaczenie celu. Badania ankietowe mają za zadanie pozyskanie wiedzy oraz jej rozwój służący nabywaniu nieznanych dotąd doświadczeń. Ich analiza charakteryzuje się podstawowym celem – przybliżeniem poznania całościowego wizerunku stanu rzeczy w danej dziedzinie³⁰⁹. W związku z tym, cel powinien być określony dokładnie i zwięźle po to, aby odbiorcy bez problemu mogli określić, czy jest możliwy do osiągnięcia, a wykorzystana w badaniach metoda umożliwiła autorowi badań urzeczywistnić podjęty cel³¹⁰.

³⁰⁸ M. Guziuk, *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych*, Olsztyn 2004, s. 33.

³⁰⁹ J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Warszawa 2005, s. 19.

³¹⁰ A. Jadach-Sapielo, *Konspekt pracy doktorskiej – wskazówki metodologiczne*, w: *Doktoranci o przygotowaniu konspektu pracy doktorskiej*, red. M. Strzyżewska, Warszawa 2007, s. 16.

Cele badań w metodologii nauk społecznych zdaniem Krzysztofa Konarzewskiego posiadają charakter zarówno teoretyczny, jak i praktyczny. O ile pierwsze mają za zadanie tworzenie teorii naukowej, pomagającej zrozumieć związki pomiędzy zjawiskami, drugie dostarczają bodźców do rozwoju określonej dziedziny społecznej³¹¹.

Podstawowym celem niniejszej pracy jest uzyskanie stanu faktycznego zaangażowania więźniów w życie religijne ukazujące ich wiarę w Boga w kontekście procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie, poprzez weryfikację wyników badań własnych, uzyskanych przy pomocy kwestionariusza ankiety.

Cele szczegółowe to: a) ukazanie oczekiwań respondentów odnośnie funkcjonowania duszpasterstwa więziennego w jednostkach penitencjarnych, b) wskazanie wniosków i postulatów na przyszłość, które zostaną zaprezentowane w rozdziale piątym niniejszej pracy. Przedstawione sugestie mają funkcję propozycji usprawnienia możliwości praktykowania religii oraz pogłębiania wiary w środowisku więziennym.

3.2. Problemy badawcze i hipotezy

Podjęta powyżej próba zdefiniowania przedmiotu oraz celu badań, umożliwia ukazanie przez badającego zakresu i obszaru jego niewiedzy, czyli sformułowania problemów badawczych. Prawidłowe ich scharakteryzowanie daje możliwość przeprowadzenia badań naukowych w taki sposób, aby były one merytorycznie poprawne i rzetelne³¹². Teorię tą potwierdza również Stanisław Palka, który uważa określenie problemów badawczych za czynność konieczną, już na pierwszym etapie badań naukowych³¹³.

Stefan Nowak problemem badawczym (naukowym) określa „pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczać badanie”³¹⁴. Natomiast zdaniem J. Apanowicza „problemem badawczym (naukowym) jest

³¹¹ K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe? Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000, s. 12-13.

³¹² S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2011, s. 26.

³¹³ S. Palka, *Metodologia. Badania. Praktyka Pedagogiczna*, Gdańsk 2006, s. 11.

³¹⁴ S. Nowak, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 27.

stan subiektywnego odzwierciedlenia niedostatków w danej dyscyplinie (specjalności) naukowej. Niedostatki mogą występować jako braki odpowiedzi naukowych na stawiane pytania wynikające logicznie z aktualnego stanu wiedzy, względnie błędy w odpowiedziach”³¹⁵. Zdaniem Mieczysława Łobockiego problem badawczy określa się jako: „takie pytanie, które w miarę predyspozycji określa cel zamierzonych badań i równocześnie ujawnia braki w dotychczasowej wiedzy na interesujący nas temat”³¹⁶. A także jako: „pytanie, na które odpowiedzi szukamy na drodze badań naukowych, czyli poprzez dociekanie i wysiłek”³¹⁷.

Ważną cechą problemu badawczego, która została zauważona przez Chava Frankfort-Nachmias’a i Davida Nachmias’a jest określenie problemu badawczego w sposób dokładny, precyzyjny i jasny, po to „aby był empirycznie uzasadniony”³¹⁸. Dlatego też Władysław Zaczyński uważa, iż można mówić o problemie badawczym wtedy, gdy „człowiek zetknie się z jakąś trudnością i uświadomi sobie jej charakter”³¹⁹. Określenia definicji problemu badawczego podjęli się również Tadeusz Pilch oraz Teresa Baumann. Opisuując pojęcie problemu, podkreślili istotną rolę opisanego problemu badawczego w postaci pytania, które to wyznacza obszar naszej niewiedzy³²⁰.

Dokładne sformułowanie problemów badawczych jest czynnością złożoną i trudną, o czym świadczą wskazane powyżej definicje. Aby zadawane pytanie odpowiadało standardom naukowym, musi spełniać szereg podstawowych zasad. Najistotniejsze z nich wyszczególnił M. Łobocki. Podkreślił on potrzebę znajomości literatury przedmiotu. Zauważył również, iż prowadzone badania powinny być skonfrontowane z dotychczasowymi osiągnięciami naukowymi, po to, aby „nowe” badania nie okazały

³¹⁵ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna...*, dz. cyt., s. 44.

³¹⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2003, s. 21.

³¹⁷ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007, s. 110.

³¹⁸ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 61.

³¹⁹ W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995, s. 30.

³²⁰ T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 23.

się powieleniem już istniejących. Zdaniem M. Łobockiego problemy powinny być formułowane precyzyjnie w kontekście aspektów językowych i logicznych³²¹.

Formułując problem badawczy należy kierować się przyjętymi założeniami, takimi jak:

- problemy, które zostaną określone muszą wyczerpać obszar niewiedzy wyznaczony w temacie badań;
- określenie zależności pomiędzy dwiema lub więcej zmiennymi;
- problemy badawcze powinny być wyrażone w języku naukowym;
- sporządzenie problemu w formie pytania, w sposób jasny i rzetelny;
- wygenerowany problem, powinien odnosić się do zmiennych mierzalnych³²².

Odwołując się do różnych podziałów problemów badawczych, należy ustosunkować się także do koncepcji przedstawionej przez Janusza Sztumskiego. Wyszczególnił on trzy klasyfikacje problemów. Jako kryterium obrał przedmiot, role jakie odgrywają problemy badawcze w naukach pedagogicznych, a także zakres ich stosowania. Jego podział problemów badawczych wyróżnia się na:

- ogólne i szczegółowe;
- teoretyczne i praktyczne;
- podstawowe i cząstkowe³²³.

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej definicje i klasyfikacje problemu badawczego, należy stwierdzić, iż głównym problemem niniejszej dysertacji jest pytanie: w jakim stopniu wiara w Boga ukazana poprzez religijność wpływa na proces resocjalizacji osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Olsztynie?

³²¹ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 23.

³²² M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 126.

³²³ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2010, s. 51.

Odnosząc się do powyższego problemu głównego, zostały postawione następujące problemy szczegółowe:

- Jak osoby pozbawione wolności określają swój stosunek do wiary?
- Jakie czynniki wpływają na stosunek osób pozbawionych wolności do wiary?
- Wpływ Mszy świętej na proces resocjalizacji osadzonych?
- Jaka jest częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania przez respondentów?
- Jakie czynniki wpływają na pogłębienie wiary osób pozbawionych wolności?
- Jak często osoby pozbawione wolności się modlą?
- W jakim stopniu kontakty z rodziną umacniają ankietowanych w wierze?
- Jaka jest rola kapelana więziennego w procesie resocjalizacji?
- Jakie są uwagi ankietowanych odnośnie funkcjonowania duszpasterstwa więziennego?
- W jakim stopniu, zdaniem badanej grupy, kapłani wypełniają obowiązki, jako duszpasterze osób pozbawionych wolności?
- Jakie problemy napotykają osoby pozbawione wolności w kontaktach z duchownymi?

Przedstawione powyżej problemy badawcze, stanowią podstawę do określenia właściwych hipotez w oparciu o nabytą wiedzę empiryczną w niniejszej pracy. Hipotezą określa się „przypuszczenie naukowe przyjęte w celu objaśnienia jakiegoś zjawiska. Jest ono poddane sprawdzeniu, a w przypadku wyniku pozytywnego, może stać się wiarygodnym prawem nauki”³²⁴.

Odwołując się do słów Ryszarda Podgórskiego, należy stwierdzić, iż: „pojęcie hipotezy wiąże się najczęściej z czymś, co stanowi określony typ założenia, czy też przypuszczenia, iż dane zjawisko przebiega tak,

³²⁴W. Dudkiewicz, *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Kielce 2000, s. 55.

a nie inaczej, lub że będzie przebiegać w określony sposób, albo że między zjawiskami występują zależności”³²⁵. Wacław Pytkowski natomiast, nazywa hipotezę: „przypuszczeniem wynikającym z dotychczasowego stanu naszych badań i dotyczące stanu naszej wiedzy”³²⁶. Zdaniem Wincentego Okonia, są one „niesprawdzonymi twierdzeniami, których sprawdzenie odbywa się przez wyprowadzanie z nich wniosków empirycznych”³²⁷. Według K. Konarzewskiego: „hipoteza to nie jest domysł lub przypuszczenie badacza, lecz wniosek logiczny z teorii, który odnosi się do dającego się zaobserwować stanu rzeczy. Gdy nie ma teorii, nie ma i hipotezy. Rolą zaś hipotezy nie jest bynajmniej ukierunkowanie procesu myślenia, lecz umożliwienie weryfikacji teorii”³²⁸.

W niniejszej rozprawie sformułowana została następująca hipoteza główna: wiara w Boga ukazana poprzez religijność pozytywnie oddziałuje na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie.

Nawiązując do przedstawionych powyżej problemów badawczych, przyjęte zostały szczegółowe hipotezy:

- Większość badanej populacji określa siebie jako osoby wierzące. Czas spędzony w izolacji więziennej stanowi czynnik różnicujący tą autodeklarację.
- Podstawowymi determinantami wątpliwości osadzonych związanych z wiarą, jest poczucie niesprawiedliwości społecznej.
- Blisko połowa ankietowanych regularnie uczestniczy we Mszy świętej.
- Znacząca większość osadzonych przystępuje do sakramentu pokuty i pojednania.
- Podstawą wiary ankietowanych jest tradycja rodzinna.
- Znikoma część badanej grupy, nie modli się.

³²⁵ R. Podgórski, *Metodologia badań socjologicznych*, Bydgoszcz 2007, s. 127.

³²⁶ W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1981, s. 153.

³²⁷ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 97.

³²⁸ K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania...*, dz. cyt., s. 43.

- Czynnikiem umacniającym w wierze ankietowanych są kontakty z rodziną.
- Znaczna większość więźniów uważa, że rola kapelana więziennego ogranicza się wyłącznie do sprawowania sakramentów.
- Większość ankietowanych uczestniczy w działaniach duszpasterskich organizowanych przez kapelanów więziennych.
- Osadzeni posiadający wykształcenie podstawowe, w mniejszym stopniu rozumieją język, jakim przekazywane są prawdy wiary.
- Nieznaczny procent więźniów uczestniczy w życiu religijnym poza jednostką penitencjarną na tzw. „przepustkach”.

W celu dokładnego zrozumienia istoty i złożoności problemów badawczych, koniecznym jest ustalenie zmiennych oraz wskaźników. Zdaniem S. Nowaka: „zmienne określają, pod jakim względem rozpatrujemy pewne przedmioty oraz charakteryzują reguły klasyfikacji porządkowania przedmiotów i zjawisk rozpatrywanych pod danym względem”³²⁹. M. Łobocki natomiast opisuje zmienne jako: „uszczegółowienie problemów badanych zjawisk ze względu na postawione im cechy”³³⁰ oraz jako: „próbę uszczegółowienia głównego przedmiotu badań, czyli problemów badawczych, jakie zamierza się rozwijać oraz hipotez roboczych, jakie pragnie się potwierdzić lub odrzucić”³³¹. W założeniach metodologicznych opisywanych przez Stanisława Juszczyka, zmienne w badaniach rozważane są jako próba uszczegółowienia istniejących problemów badawczych oraz hipotez roboczych. Za zmienne traktuje się cechy, przejawy określające badane zjawisko, symptomy oraz czynniki stanowiące ich przyczynę lub skutek³³².

Metodologia badań pedagogicznych rozróżnia dwa rodzaje zmiennych, określanych jako zależne i niezależne. Odwołując się do definicji

³²⁹ S. Nowak, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 153.

³³⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 32.

³³¹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, dz. cyt., s. 137.

³³² S. Juszczyk, *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2005, s. 58-59.

Jerzego Brzezińskiego, należy przyjąć, iż: „zmienna zależna to ta, która jest przedmiotem naszego badania, której związku z innymi zmiennymi chcemy określić. Natomiast zmienne, od których ona zależy, które na nią oddziałują noszą nazwę zmiennych niezależnych”³³³. W związku z powyższym, w niniejszej pracy zastosowano jako zmienne niezależne: wiek, wykształcenie, spędzony czas w izolacji więziennej, czynniki wpływające na kształtowanie się wiary, ocenę pracy duszpasterzy więziennych. Zmienną zależną określono natomiast jako: stosunek do wiary i religijności, częstotliwość praktyk religijnych, korzystanie z poszczególnych sakramentów.

Kolejnym poziomem badań powinno stać się wyjaśnienie powyższych zmiennych za pomocą operacjonalizacji, czyli nadaniu sensu empirycznego. Zdaniem Zofii Krzysztoszek, działanie te ma na celu dobranie zmiennym odpowiednich wskaźników, które są „pewną cechą, zdarzeniem lub zjawiskiem, na podstawie którego wnioskujemy z całą pewnością lub z określonym prawdopodobieństwem wyższym od przeciętnego”³³⁴.

Podsumowując warto podkreślić, iż w niniejszej rozprawie naukowej, wykorzystano następujące wskaźniki:

- autodeklaracja stosunku ankietowanych do wiary;
- źródło rozwoju wiary;
- czynniki wpływające na problemu z religijnością;
- częstotliwość uczestnictwa we Mszy świętej.
- częstotliwość modlitwy;
- rodzaj modlitwy;
- częstotliwość korzystania z sakramentu pokuty i pojednania;
- zrozumienie treści i języka religijnego;
- ocena pracy duszpasterskiej kapelana więziennego;
- ocena wypełniania obowiązków przez duszpasterza więziennego.

³³³ J. Brzeziński, *Elementy metodologii badań pedagogicznych*, Warszawa 1997, s. 24.

³³⁴ Z. Krzysztoszek, *Uwarunkowania, założenia i metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1997, s. 71.

3.3. Narzędzie badawcze

Warunkiem prawidłowej analizy problemów badawczych niniejszej dysertacji, jest odpowiednie dobranie metod, technik i narzędzi badawczych³³⁵. M. Łobocki postrzega metody i techniki jako pojęcia niemalże jednakowe, różniące się jedynie zakresem znaczeniowym. Autor ten uważa, że „metody są raczej ogólnie zalecanymi sposobami rozwiązywania nurtujących badacza problemów. Techniki natomiast odnoszą się do bardziej uszczegółowionych sposobów postępowania badawczego i faktycznie stosowanych w danej nauce”³³⁶. S. Nowak natomiast podkreśla, że metoda to „typowy i powtarzalny sposób zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służący do uzyskiwania maksymalnie uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytania”³³⁷.

Ryszard Kamiński określa metodę badawczą jako: „świadomy i systematycznie stosowany sposób skutecznego i racjonalnego działania. Metoda naukowa zawiera zatem jakiś plan działania, na który składają się określone sposoby rozumowania, środki umożliwiające skuteczne poznanie przedmiotu właściwego dla danej nauki. Stosowanie metody naukowej wyklucza przypadkowość w badaniach oraz ułatwia celowy i ekonomiczny dobór poszczególnych czynności, koniecznych do racjonalnego zdobywania, uzasadniania i systematyzowania prawd naukowych”³³⁸.

Zdaniem T. Pilcha, poszczególne metody badawcze określa się jako: eksperyment pedagogiczny, monografię pedagogiczną, metodę indywidualnych przypadków, a także metodę sondażu diagnostycznego. Pierwsza metoda polega na włączeniu przez badacza istotnego czynnika do rzeczywistości społecznej, a następnie porównaniu stanu sprzed i po zastosowanym doświadczeniu. Druga metoda, nazywana monografią pedagogiczną, przeznaczona została do badania instytucji związanych

³³⁵ S. Antczak, M. Cieślarczyk, *Jak napisać pracę dyplomową*, Siedlce 2004, s. 71.

³³⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 27.

³³⁷ S. Nowak, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2008, s. 157.

³³⁸ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, Lublin 2002, t. 1, s. 21-22.

z wychowaniem (przedszkola, szkoły, internaty). Stosowanie tej metody ma na celu sprawdzanie i zapoznanie się ze specyfiką działania danej instytucji, a także zweryfikowanie jej efektywności i wdrożenie zmian. Metodą indywidualnych przypadków nazywa się badanie jednostek, poddawanych określonym działaniom wychowawczym, w celu podjęcia działań naprawczych. Ostatnią metodą badań, wskazaną przez T. Pilcha, jest metoda sondażu diagnostycznego. Jej zadaniem jest określanie opinii oraz poglądów zbiorowości. Natomiast, jako cel ustalono dobór reprezentatywnej próby, wynikiem czego możliwe jest pozyskanie wiedzy na temat podjęty przez badacza³³⁹.

Słuszność metody sondażu diagnostycznego w prowadzeniu badań naukowych, podkreślona została również przez M. Łobockiego. Autor określił jej przydatność, gdy „pragniemy dowiedzieć się o opiniach respondentów na temat interesujących nas spraw oraz o tym jak oni je oceniają i w ogóle, co o nich wiedzą lub co chcieliby wiedzieć na ich temat. Przydatna może się także okazać w badaniach postaw, motywów i zainteresowań ankietowych czy zasobu posiadanych przez nich wiadomości o badanym zjawisku, procesie lub zdarzeniu”³⁴⁰.

Nawiązując do T. Pilcha, należy zwrócić uwagę na wymienione przez niego warunki doboru metody badawczej, właściwej do postawionego problemu. Jego zdaniem, metoda ta powinna:

- być adekwatna do podjętego uprzednio zadania badawczego;
- dążyć do wyjaśnienia problemu badawczego w najprostszy sposób;
- określać indywidualne etapy badań;
- charakteryzować ramy czasowe badań;
- dawać możliwość wyznaczenia hipotez badawczych³⁴¹.

Przytoczone powyżej rodzaje metod, doprowadziły autora niniejszej dysertacji do posłużenia się więcej niż jedną. Z reguły jest tak, iż korzystając

³³⁹ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 116.

³⁴⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 244.

³⁴¹ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 66.

z metody wiodącej, niezbędnej na każdym etapie badań, uczeni posilkują się także metodami uzupełniającymi³⁴². W prezentowanej rozprawie, metodą wiodącą jest metoda sondażu diagnostycznego. Jako uzupełnienie natomiast zastosowano analizę dokumentów, obserwację oraz studium literatury opisującej podejmowany temat.

Nadrzędną metodą wykorzystaną przez autora niniejszej pracy, jest wspomniany powyżej sondaż diagnostyczny. Polega on w szczególności na zadawaniu pytań respondentom. Forma pisemna tego oddziaływania określana jest mianem ankiety. Dlatego też autor rozprawy, kierując się uprzednio wybraną metodą, wybrał jako podstawowe narzędzie badawcze kwestionariusz ankiety, przez co możliwe stało się kompleksowe rozpoznanie podejmowanego problemu badawczego.

Podejmując się właściwego zdefiniowania pojęcia ankieta, warto przytoczyć słowa Krzysztofa Rubacha. Jego zdaniem stanowi ona „metodę zbierania danych ilościowych, polegającą na zorganizowanym zadawaniu pytań osobom badanym, zamieszczonych w kwestionariuszu. Pytanie wraz z wariantami odpowiedzi stanowi pozycję kwestionariusza”³⁴³.

Termin ankieta określony został również w słowniku języka polskiego, jako „kwestionariusz zawierający pytania dotyczące określonego tematu, jak i zbieranie informacji na określony temat za pomocą pytań skierowanych (ustnie, pisemnie lub za pośrednictwem radia i telewizji) do pewnej grupy osób”³⁴⁴. Zdefiniowania ankiety podjęła się również L. Sołoma, określając ją jako „standaryzowaną technikę otrzymywania informacji w procesie wzajemnego komunikowania się, w której porozumiewanie odbywa się w formie pisemnej, a więc bez pośrednictwa osoby badającej (ankietera)”³⁴⁵.

Powołując się na słowa Marii Nawojczyk warto zauważyć, iż mówiąc o metodzie badawczej mamy na myśli wykonywaną czynność. Narzędzie badawcze natomiast stanowi instrument, za pomocą którego czynność

³⁴² J. Apanowicz, *Metodologia ogólna...*, dz. cyt., s. 103-104.

³⁴³ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 173.

³⁴⁴ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1999, s. 33.

³⁴⁵ L. Sołoma, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 103.

badawcza może być zrealizowana. Autor ten dodaje również, że poszczególne narzędzia badawcze muszą spełniać dwa fundamentalne warunki: muszą być rzetelne i trafne³⁴⁶.

W celu prawidłowo skonstruowanego narzędzia badawczego, jakim jest kwestionariusz ankiety, należy zgodnie z definicją M. Łobockiego odnieść się do następujących etapów:

- określenie zamiaru badań;
- zredagowanie zagadnień rozmieszczonych w porządku logicznym;
- przeprowadzenie badań pilotażowych, mających na celu zweryfikowanie poprawności ułożonych pytań, a także zrozumienie ich przez respondentów;
- skonstruowanie instrukcji, zawierającej dane o ośrodku przeprowadzającym badania, ich celu, formy odpowiedzi, a także gwarancji anonimowości;
- przygotowanie ostatecznego wariantu narzędzia badawczego³⁴⁷.

Kwestionariusz ankiety znajdujący się w niniejszej dysertacji, podzielono na następujące części: instrukcję, metryczkę oraz część merytoryczną³⁴⁸.

Instrukcja stanowiąca wstęp wyjaśniający, zawiera tytuł podejmowanego problemu, informacje o osobie lub instytucji przeprowadzającej badanie, pouczenie o sposobie odpowiadania na zawarte w kwestionariuszu pytania, gwarancję anonimowości respondentów, a także podziękowanie za poświęcony czas i trud włożony w wypełnienie ankiety.

Część merytoryczna kwestionariusza ankiety zawiera 19 pytań. Zostały one skoncentrowane wokół problematyki wiary i religijności, które to oddziałują na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Ważnym było, aby pozyskać od respondentów obszerne i wyczerpujące odpowiedzi

³⁴⁶ M. Nawojczyk, *Przewodnik po statystyce dla socjologów*, Kraków 2002, s. 58-59.

³⁴⁷ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, dz. cyt., s. 273.

³⁴⁸ E. Babic, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008, s. 278-281.

na problemy podejmowane w rozprawie. Konstruując część merytoryczną posłużono się następującą formą pytań:

- zamknięte – polegające na możliwości wyboru tylko jednej odpowiedzi, ograniczając się wyłącznie do odpowiedzi założonej przez badacza („tak”, „nie”, „nie wiem”);
- półotwarte – różniące się od zamkniętych tym, że dodano również odpowiedź „inne”, gdzie respondent miał możliwość zaprezentowania dowolnego poglądu;
- otwarte – pozostawiające osobie badanej pełną swobodę odpowiedzi;
- dysjunktywne – dające możliwość respondentowi na wybranie tylko jednej odpowiedzi spośród kilku wyszczególnionych;
- koniunktywne – umożliwiające szeroką autoprezentację poglądów, wyróżniającą się wyborem więcej niż jednej odpowiedzi³⁴⁹.

Podsumowaniem kwestionariusza ankiety jest metryczka, składająca się z pięciu pytań. Dotyczyły one podstawowych danych demograficznych i społecznych, takich jak: wykształcenie, wiek, spędzony czas w więzieniu, długość kary oraz który raz ankietowany odbywa karę pozbawienia wolności.

Przedstawiona również przez autora metoda studium literatury, opisująca podejmowany temat, ma za zadanie w przejrzysty i czytelny sposób określić rzeczywisty stan wiedzy, bądź jej brak, w odniesieniu do problemów badawczych zawartych w dysertacji.

Drugą metodą, wspierającą powyższą jest analiza dokumentów. Zdaniem Mariusza Granosika: „każda instytucja, w jakimkolwiek stopniu sformalizowana, wymaga obiektywnego i konkretnego sposobu zapamiętywania wykonywanych działań – rolę tę mogą pełnić dokumenty”. Analiza zgromadzonych dokumentów polega na uporządkowaniu oraz

³⁴⁹ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2010, s. 93-99.

interpretacji tekstów, w odniesieniu do podejmowanego w badaniach problemu czy hipotez³⁵⁰.

Ostatnią metodą uzupełniającą zastosowaną w niniejszej pracy jest obserwacja. Wykorzystana została zarówno na etapie przygotowywania niezbędnych materiałów badawczych do rozprawy naukowej, jak również w jej trakcie. Celem tej metody jest rejestracja wydarzeń oraz uporządkowanie ich we wzajemnych związkach³⁵¹. Zastosowana metoda obserwacji, umożliwiła podjęcie refleksji nad poruszonym problemem badaczowi, który na co dzień pełni służbę jako funkcjonariusz Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której przeprowadzono badania.

3.4. Środowisko i organizacja badań

W celu właściwego przeprowadzenia badań naukowych, konieczne jest określenie grupy badawczej, za pośrednictwem której uzyskane zostaną odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszach ankiet. Jak wskazuje Mieczysław Majewski „badania empiryczne prowadzone w jednym miejscu, bywają powtórzone gdzie indziej. W ten sposób gromadzi się bogaty i zróżnicowany materiał, poddawany z kolei analizie ilościowej i jakościowej. Stąd też, jeżeli badania te mają spełnić swój cel, powinny być przez prowadzącego dalekosiężnie zaplanowane”³⁵². Należy jednak pamiętać, iż prowadząc badania naukowe, niemożliwym jest przebadanie całej interesującej populacji, a także dokonanie wszelkich możliwych obserwacji. Dlatego też konieczny jest wybór próby, czyli części zbiorowości poddawanej pomiarom³⁵³.

Badania przedstawione w niniejszej pracy przeprowadzone zostały wśród więźniów osadzonych zarówno w Areszcie Śledczym w Olsztynie, jak i w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie. W areszcie przebywają mężczyźni, wobec których zastosowano środek zapobiegawczy

³⁵⁰ M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Kraków 2006, s. 79.

³⁵¹ J. Zieliński, *Praca naukowa*, Jelenia Góra 2006, s. 5.

³⁵² M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i w praktyce*, Kraków 1998, s. 140-141.

³⁵³ S. Antczak, M. Cieślarczyk, *Jak napisać pracę dyplomową*, Siedlce 2004, s. 83.

w postaci tymczasowego aresztowania, pozostający do dyspozycji Prokuratury Rejonowej Olsztyn – Południe, Prokuratury Rejonowej Olsztyn - Północ, Sądu Rejonowego w Olsztynie oraz Sądu Garnizonowego w Olsztynie, jak również skazani i ukarani wzywani do udziału w czynnościach procesowych przez wyżej wymienione organy. W areszcie mogą przebywać także kobiety i mężczyźni, skierowani do ośrodka diagnostycznego, jak również tymczasowo aresztowani chorzy na cukrzycę insulinozależną. Pojemność Aresztu Śledczego w Olsztynie, zgodnie z przypadającą normą 3m² (określoną w kkw) na jednego osadzonego, wynosi 189 miejsc. Areszt jest zakładem karnym typu zamkniętego.

Natomiast w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie przebywają osadzeni, którzy karę pozbawienia wolności odbywają po raz pierwszy oraz recydywiści penitencjarni, posiadający podgrupę klasyfikacyjną: półotwartą i otwartą. Pojemność oddziału zewnętrznego, zgodnie z obowiązującą normą 3m² (określoną w kkw) na jednego osadzonego, wynosi 356 miejsc.

Zamieszczone powyżej informacje, dotyczące środowiska badań, należy uzupełnić o fakt, iż zarówno areszt, jak i oddział zewnętrzny stanowią jedną jednostkę organizacyjną nazwaną Aresztem Śledczym w Olsztynie. Obie podlegają jurysdykcji tego samego dyrektora, którym podczas badań był por. Gawel Gałdziński oraz tej samej administracji, która zarządza organizacyjnie całą jednostką penitencjarną.

Wnikliwe oraz wiarygodne przeprowadzenie badań naukowych wymaga wskazania docelowej grupy badawczej, właściwej do udzielenia odpowiedzi na sporządzone w kwestionariuszu pytania. Zdaniem K. Rubacha, taką populację określa się jako „teoretyczny zbiór obiektów, będący przedmiotem badania, lub z którego wyłania się próbkę do badań”, a próbkę badawczą traktuje się jako „pobrany z populacji zbiór obiektów objętych badaniem”³⁵⁴. Prowadząc badania o charakterze socjologicznym, niemożliwe jest, aby dotrzeć do całej grupy populacji określonej przez badacza. Dlatego

³⁵⁴ K. Rubacha, *Metodologia badań...*, dz. cyt., s. 158.

też powołując się na Earla Babbie należy „dobrać próbę spośród danych, które w idealnych badaniach mogłyby zostać zebrane i przeanalizowane”³⁵⁵.

W przeprowadzonych przez autora badaniach, populację stanowią osadzeni:

- tymczasowo aresztowani, ukarani i skazani przebywający w Areszcie Śledczym w Olsztynie przy al. M. J. Piłsudskiego 3;
- ukarani i skazani przebywający w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie przy ul. Opolskiej 42.

W związku z brakiem możliwości przebadania całej populacji za pomocą metody omówionej w punkcie 3.3., wykorzystana została próba badawcza, polegająca na losowym doborze respondentów. Wynikało to w szczególności z prowadzonych przez kadrę więzienną czynności profilaktycznych, obserwacji i oceny dojrzałości emocjonalnej i moralnej osadzonych.

Zanim przystąpiono do przeprowadzenia właściwych badań, w sierpniu 2017 roku, wykonano na próbie 42 osób badania pilotażowe. Na ich podstawie badacz sformułował następujące wnioski:

- wytypowane środowisko badawcze spełnia pod względem merytorycznym oczekiwania autora badań;
- pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety są jasne i zrozumiałe dla respondentów;
- wypełnienie kwestionariusza ankiety przez osadzonych nie kolidowało z prawidłowym funkcjonowaniem regulaminu organizacyjno-porządkowego w pawilonach mieszkalnych;
- poprawne skonstruowanie kwestionariusza ankiety, jako głównego narzędzia badawczego w dysertacji.

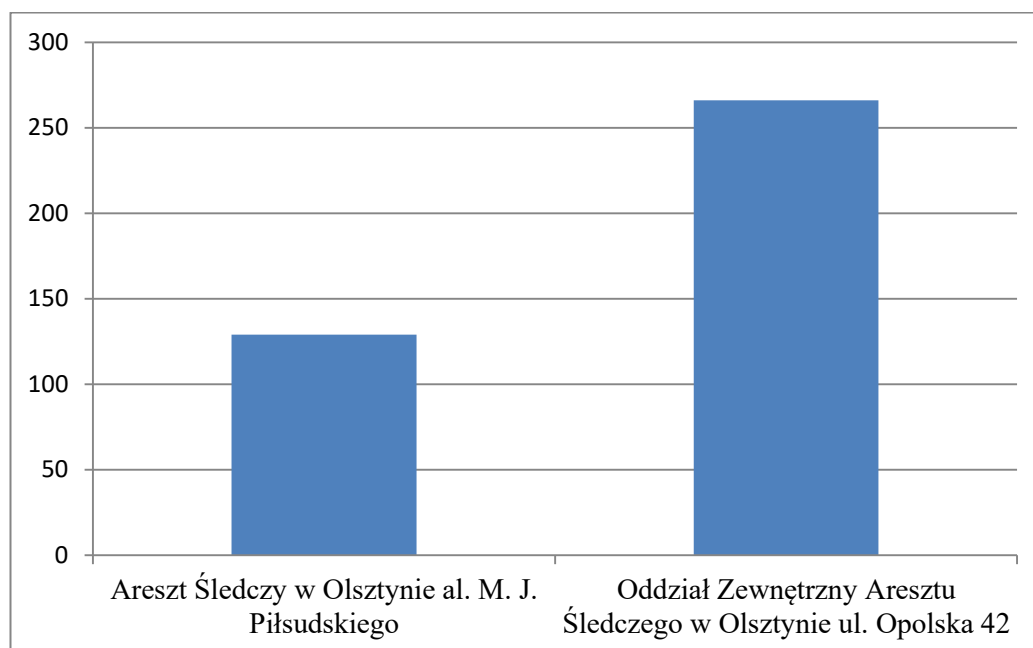
Analiza zebranych wniosków z przeprowadzonych badań pilotażowych wykazała, iż autor badań zdecydował o użyciu narzędzia badawczego do wykonania badań zasadniczych w takiej samej formie. Uzyskane wyniki pilotażowe dołączono do rezultatów badań właściwych.

³⁵⁵ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2009, s. 132.

Badania zasadnicze zostały przeprowadzone od września 2017 roku do marca 2018 roku, na grupie osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie oraz w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie. Przeprowadzając przedmiotowe badania wśród więźniów, starano się także zapewnić respondentom niezbędne warunki zarówno materialne (biurko), jak i biurowe (długopis), po to, aby wzbudzić w nich poczucie wiarygodnego źródła informacji i poszanowania. Badania odbywały się w godzinach optymalnej aktywności umysłowej respondentów oraz wolnych od prac i obowiązków wynikających z regulaminu organizacyjno-porządkowego. Nastrój panujący podczas przeprowadzonych badań był właściwy oraz pozbawiony napięć psychicznych. Biorący udział w wypełnianiu ankiet, zostali zaznajomieni z celem niniejszej inicjatywy, a także poinformowani o anonimowości.

Zrealizowane badania dotyczące pisteologicznego aspektu resocjalizacji osób pozbawionych wolności w Areszcie Śledczym w Olsztynie, objęły czterystu dwudziestu respondentów. Z uwagi na nierzetelne i prześmiewcze podejście do wypełniania kwestionariusza ankiety oraz wyrażania niecenzuralnych opinii w pytaniach otwartych, dwadzieścia pięć ankiet zostało odrzuconych. W związku z tym, próba badawcza objęła trzystu dziewięćdziesięciu pięciu osadzonych. Poniższy wykres przedstawia rozkład badanej populacji, uwzględniając osadzenie w jednostce penitencjarnej.

Wykres 1. Badania populacji z podziałem na osadzenie w jednostce penitencjarnej

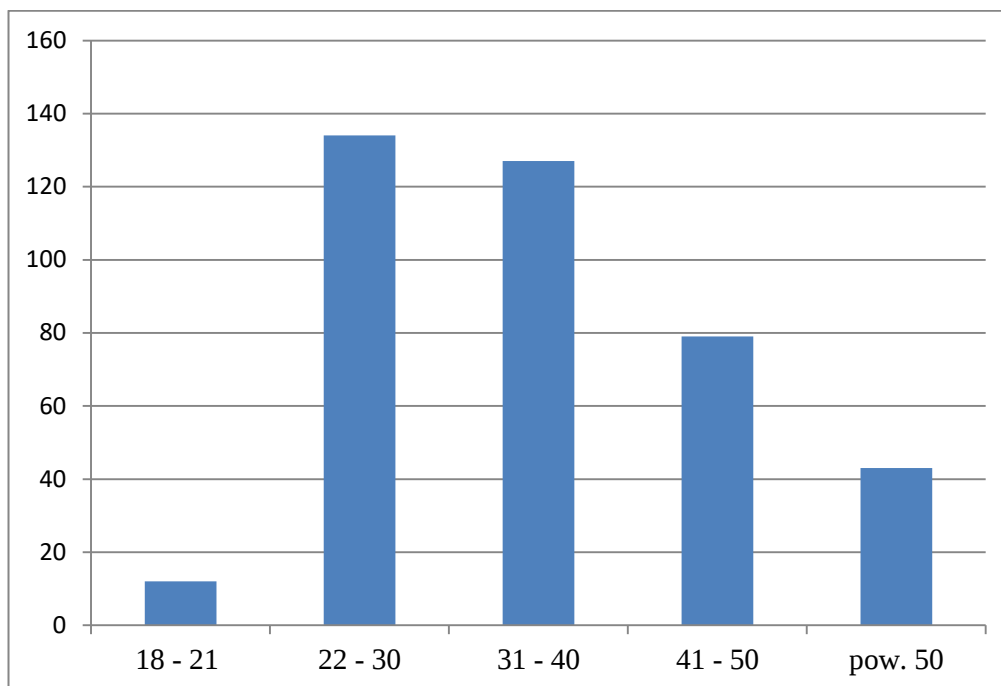

Źródło: Badania własne

Przedstawione powyżej dane statystyczne wskazują, że udział w badaniu za pomocą kwestionariusza ankiety wzięło trzystu dziewięćdziesięciu pięciu respondentów, z czego 67,3% badanych przebywa w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie, a 32,7% w Areszcie Śledczym w Olsztynie.

W celu scharakteryzowania postaci biorących udział w przedmiotowym badaniu, należało dokonać podziału, uwzględniając wiek respondentów. Został on sklasyfikowany według pięciu grup: osiemnaście-dwadzieścia jeden lat, dwadzieścia dwa-trzydzieści lat, trzydzieści jeden-czterdzieści lat, czterdzieści jeden–pięćdziesiąt lat oraz powyżej pięćdziesięciu lat.

Wykres 2. Podział respondentów ze względu na wiek

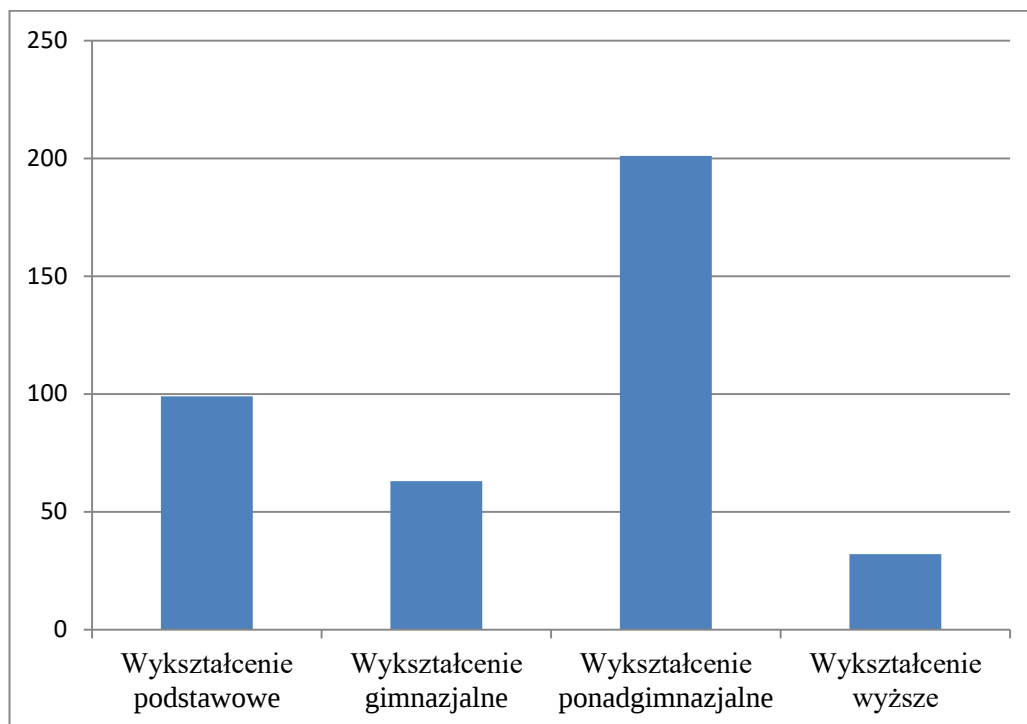

Źródło: Badania własne

Powyższy wykres przedstawia, iż najliczniejszą grupę osób stanowili osadzeni w przedziale wiekowym od dwudziestu dwóch do trzydziestu lat – 34%, następną pod względem liczebności byli respondenci w wieku od trzydziestu jeden do czterdziestu lat – 32,1%, kolejną od czterdziestu jeden do pięćdziesięciu lat – 20%, powyżej pięćdziesięciu lat – 10,9% oraz ostatnia najmniej liczna grupa wiekowa od osiemnastu do dwudziestu jeden lat – zaledwie 3%.

Drugim kryterium określenia badanej grupy, wykorzystanym przez badacza w kwestionariuszu ankiety było wykształcenie. Spośród wyszczególnionych rodzajów, takich jak: podstawowe, gimnazjalne, ponadgimnazjalne oraz wyższe, respondenci mieli możliwość wybrania tylko jednego. Sytuacja dotycząca kwalifikacji zawodowych przedstawia poniższy wykres.

Wykres 3. Wykształcenie osób objętych badaniem ankietowym

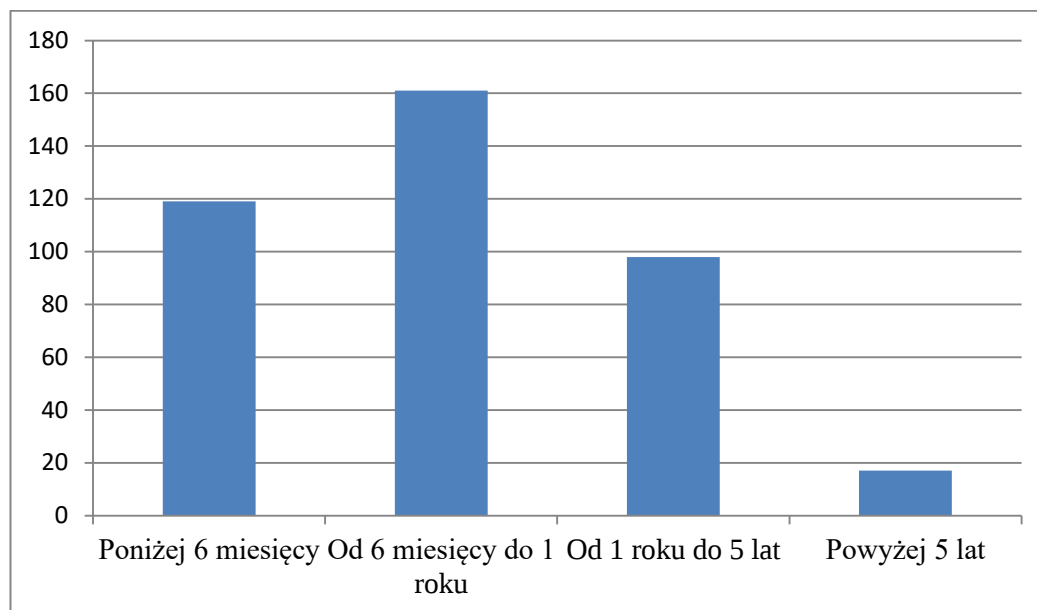

Źródło: Badania własne

Zgromadzone w powyższym wykresie dane wskazują, iż najliczniejsza grupa osób posiada wykształcenie ponadgimnazjalne – 50,89%. Drugie pod względem liczebności wykształcenie określone zostało jako podstawowe – 25,06%. Trzecim poziomem wykształcenia jest gimnazjalne – 16%, natomiast najmniejszą grupę stanowią osadzeni z wykształceniem wyższym – tylko 8,10%.

Istotnym czynnikiem dla autora badań był również czas spędzony przez respondentów w izolacji więziennej. Konstruując kwestionariusz ankiety, badacz posłużył się w tym przypadku pytaniem otwartym, dającym możliwość swobody odpowiedzi. Deklarowany czas pobytów osadzonych w jednostkach penitencjarnych przedstawia poniższy wykres.

Wykres 4. Dotychczasowy okres spędzony w izolacji więziennej

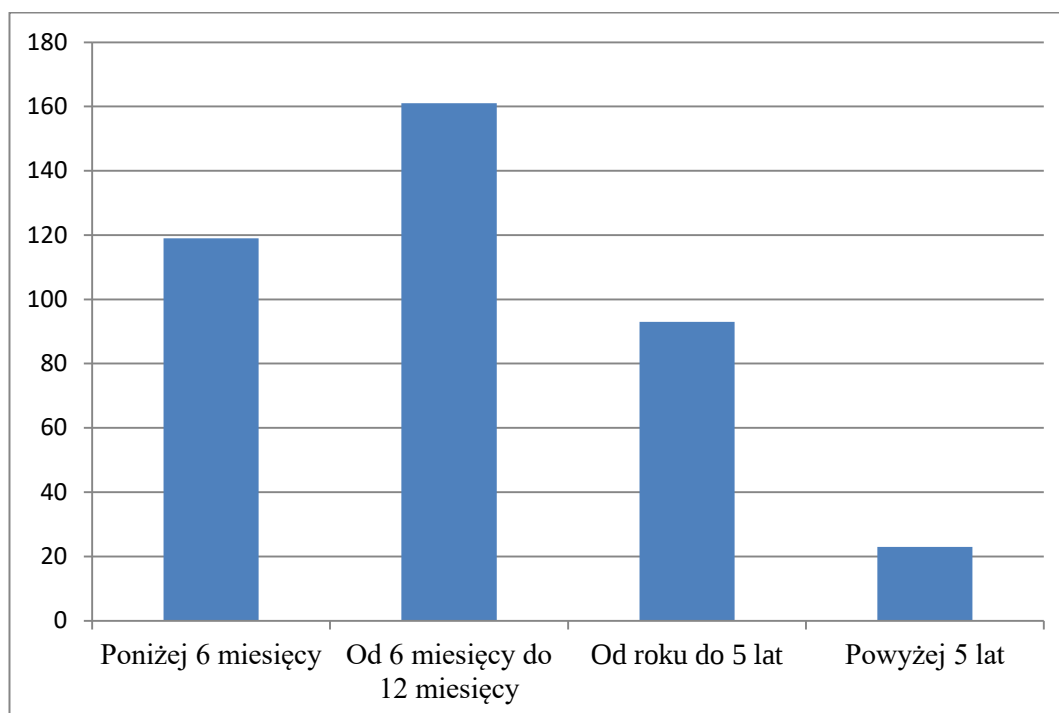
Źródło: Badania własne

Zadeklarowany przez respondentów czas, który do chwili wypełniania kwestionariusza spędzili w izolacji penitencjarnej waha się od mniej niż sześciu miesięcy do powyżej pięciu lat. Największa grupa badanych opowiedziała się, iż przebywa w izolacji więziennej od sześciu miesięcy do roku, co stanowi 40,8% ogółu ankietowanych. Druga, co do wielkości grupa osadzonych, będących w więzieniu mniej niż sześć miesięcy – 30,1%. Kolejną grupą deklarującą swój pobyt od roku do pięciu lat – określono jako 24,8%. Ostatnie i najmniejsze grono, stanowili więźniowie odbywającą karę pozbawienia wolności powyżej pięciu lat.

Rzetelność prawidłowej analizy ankiety, wymaga od badacza skonstruowania pytań w taki sposób, aby uzyskać jak najwięcej informacji, nie tylko odnośnie podejmowanego problemu, ale również o samym respondencie. Stąd też, zgodnie z koncepcją badacza, umieszczono w kwestionariuszu pytania odnośnie wymiaru odbywanej kary, a także powrotności ankietowanego do izolacji więziennej.

Najliczniejszą grupę stanowią osoby z wyrokami nieprzekraczającymi roku pozbawienia wolności. Do długości kary poniżej sześciu miesięcy opowiedziało się 30,1%, do kary od sześciu miesięcy do dwunastu miesięcy – 40,8%. Prawomocne wyroki od roku do pięciu lat – 23,5%. Natomiast najmniejsze grono osadzonych poddanych badaniu, odbywa karę pozbawienia wolności powyżej pięciu lat, co stanowi 5,8%. Opisaną sytuację ilustruje poniższy wykres.

Wykres 5. Długość kary pozbawienia wolności

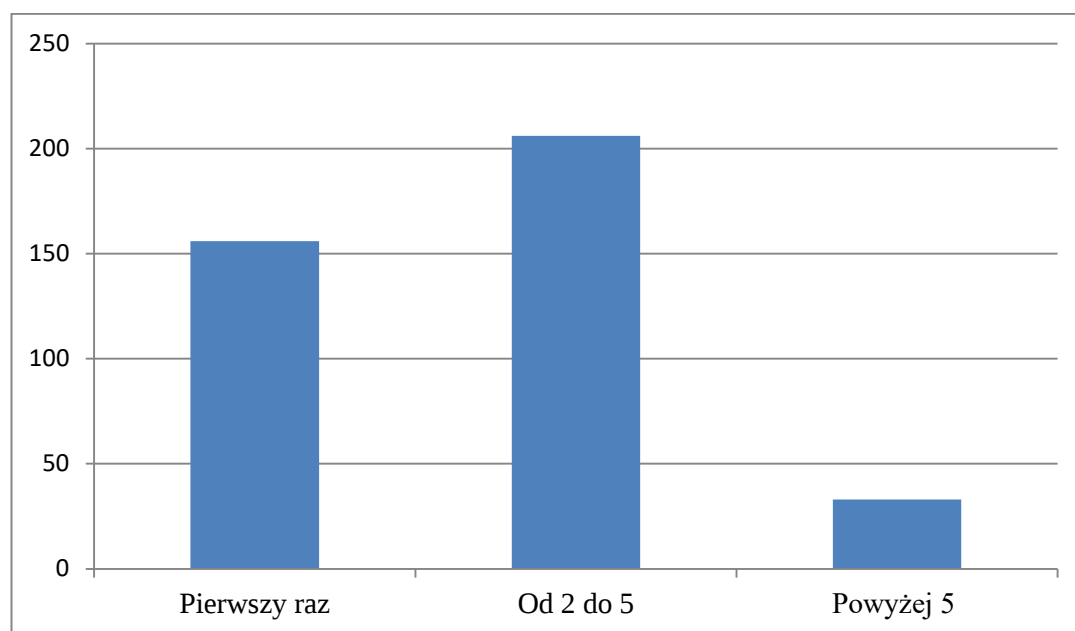

Źródło: Badania własne

Powtarzalność popełniania przestępstw i powrót do izolacji penitencjarnej, doprowadza do zjawiska określanego w środowisku więziennym pojęciem „recydywista penitencjarny”. Częste odbywanie kary pozbawienia wolności w warunkach izolacji, niewątpliwie nie sprzyja prawidłowemu rozwojowi osobowości danego człowieka, a wręcz przeciwnie, deprawuje ją. Z drugiej strony może doprowadzać takie osoby do podejmowania innych refleksji odnośnie wiary i religii, niż osoby

przebywające w więzieniu pierwszy raz. Niemniej jednak, opinie zarówno jednych, jak i drugich, są niezbędne do próby rozstrzygnięcia problemu zawartego w niniejszej dysertacji. Powrót do karalności przedstawia poniższy wykres.

Wykres 6. Powrotność do izolacji więziennej

Źródło: Badania własne

Dane statystyczne przedstawione za pomocą powyższego wykresu wykazują, iż powrotność do przestępczości, a tym samym do osadzenia w jednostkach penitencjarnych jest duża – stanowi 52,1%. Osób odbywających po raz pierwszy karę pozbawienia wolności jest o pięćdziesiąt mniej, dając tym samym 39,5%. Najmniejsza grupa respondentów, opowiadająca się za tym, iż w izolacji więziennej znajduje się więcej niż piąty raz, stanowi jedynie 8,4%.

W powyższym rozdziale rozprawy zaprezentowano metodologię badań własnych. Opisany został przedmiot oraz cel podjętych badań, omówione zostały problemy i hipotezy badawcze, przedstawiono narzędzie badawcze, a także scharakteryzowano środowisko i sposób organizacji podjętych badań. Uzyskany w ten sposób materiał badawczy zostanie poddany szczegółowej analizie w kolejnym rozdziale rozprawy doktorskiej.

ROZDZIAŁ 4

ANALIZA I INTERPRETACJA BADAŃ WŁASNYCH

Przeprowadzone badania empiryczne stały się źródłem informacji dotyczących wiary w Boga, ukazanej poprzez religijność, wpływającej na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności w Areszcie Śledczym w Olsztynie. W poniższym rozdziale dokonana zostanie analiza i interpretacja wyników przeprowadzonych badań ankietowych. Na podstawie zgromadzonych odpowiedzi respondentów, przedstawiona zostanie identyfikacja osadzonych z Kościołem, ich stosunek do wiary oraz determinanty kształtujące postawy religijne. Następnie autor badań dokona analizy czynników wpływających na rozwój wiary, takich jak: życie sakramentalne, modlitwa oraz kontakty z rodziną. Ponadto opisana zostanie rola duszpasterstwa więziennego, z perspektywy osób pozbawionych wolności oraz jego wpływ na codzienne życie osadzonych.

4.1. Identyfikacja z Kościołem

Z encykliki papieża Franciszka *Lumen fidei* wypływa przekaz, iż wiara w Kościół nie stanowi ubóstwiania osobowych wymiarów wspólnoty ludzi wierzących. Jest to wiara w żywą obecność Chrystusa i całego dzieła zbawienia w życiu Kościoła³⁵⁶. W dokumencie tym wiara ma także wymiar eklezjalny: „życie z wiary staje się życiem kościelnym. [...] Wiara z konieczności ma formę kościelną, wyznawana jest z wnętrza ciała Chrystusa, jako konkretna komunია wierzących”³⁵⁷. Wiara, prowadząc

³⁵⁶ Franciszek, *Encyklika „Lumen Fidei”*, Kraków 2013, 15.

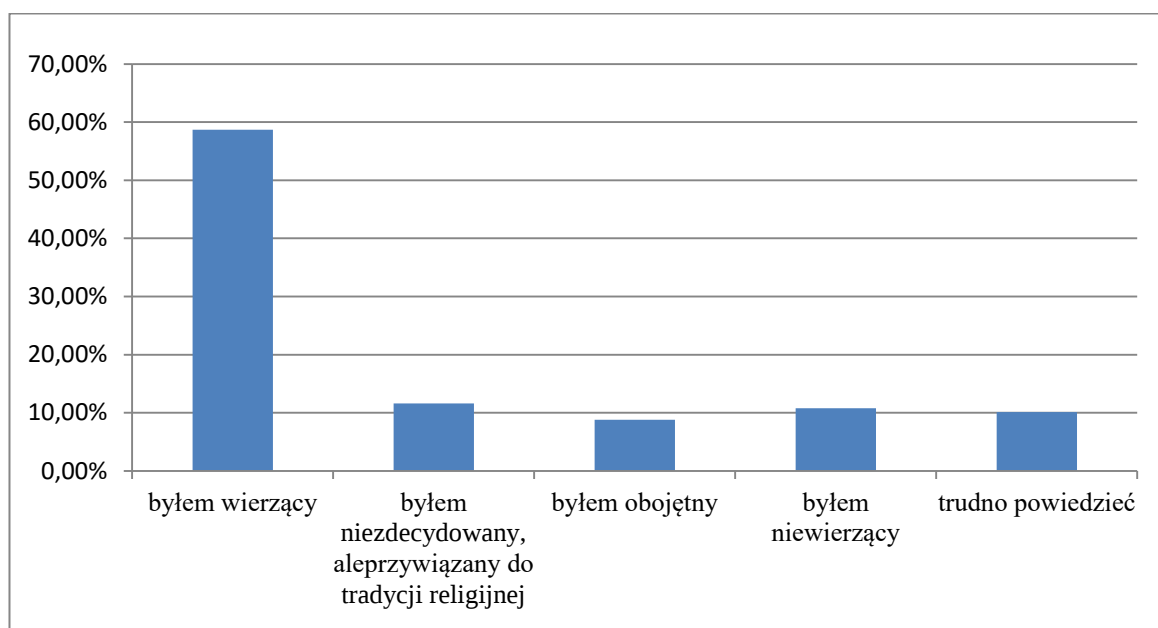
³⁵⁷ Tamże.

do wspólnoty z Jezusem, prowadzi do włączenia się w Chrystusowy Kościół, będący środowiskiem życia religijnego i moralnego³⁵⁸. Stanowi fundament aksjologii w życiu człowieka, także pozbawionego wolności. To właśnie przez życie wspólnotowe w Kościele oraz wiarę w Boga, dokonuje się przemiana wewnętrzna osadzonych, wpływająca na formowanie ich postaw moralnych, zachowań oraz czynów.

4.1.1. Stosunek osadzonych do wiary

Odbywanie kary pozbawienia wolności, przebywanie w izolacji więziennej oraz brak możliwości swobodnego korzystania z posług religijnych przez osadzonych, niewątpliwie wpływa na postawę więźniów do wyznawanej wiary. Zamierzeniem badań podjętych przez autora, była diagnoza stosunku osadzonych do wiary przed izolacją więzienną, jak również w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Ankietowani zostali zapytani na początku kwestionariusza o ich stosunek do wiary. Poniższy wykres przedstawia otrzymane wyniki.

Wykres 7. Stosunek osadzonych do wiary przed izolacją więzienną

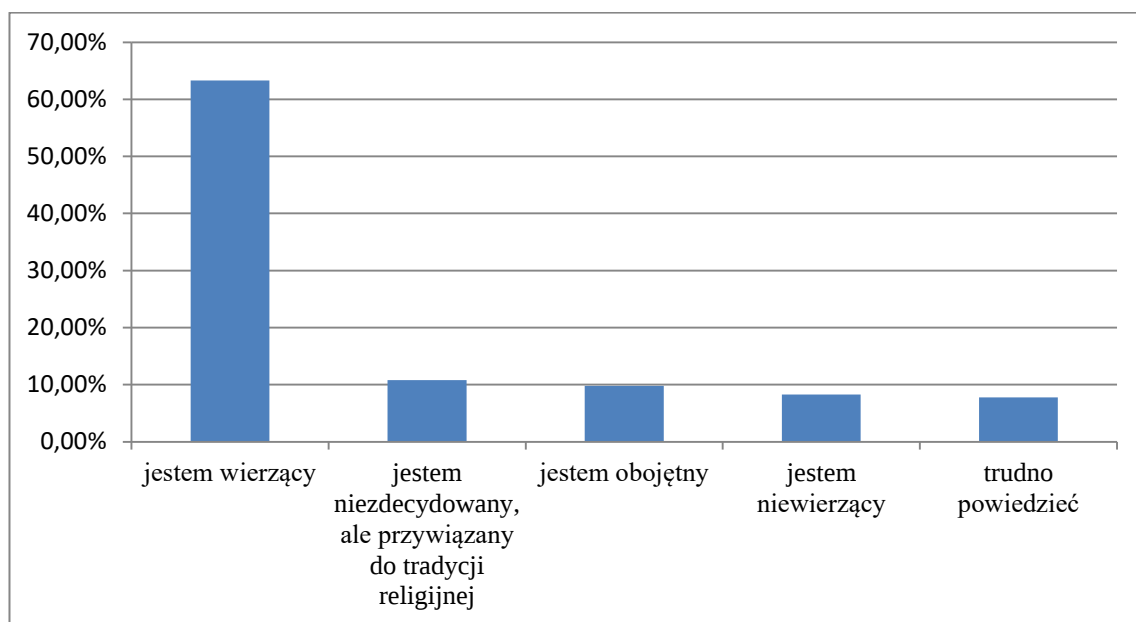
Źródło: Badania własne

³⁵⁸ A. Drożdż, *Wiara. Nadzieja. Miłość*, Tarnów 1993, s. 31-32.

Na podstawie danych zamieszczonych w powyższym wykresie, zauważyć można, że przeszło połowa ankietowanych – 58,7% wskazała, iż przed rozpoczęciem izolacji więziennej była wierząca. Czterdziestu sześciu osadzonych opowiedziało się za tym, iż byli niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej, co daje – 11,6%. Jako niewierzący oraz ci, którym trudno było się określić opowiedziało się porównywalnie nieco ponad dziesięć procent – 10,8% i 10,1%. Najmniejszą grupę respondentów stanowili osadzeni, wyrażający obojętny stosunek do wiary – 8,8%.

W celu dokładnej analizy stosunku osadzonych do wiary, należało również poddać badaniu ich obecną postawę wobec wiary, o czym świadczy poniższy wykres.

Wykres 8. Stosunek osadzonych do wiary w trakcie izolacji więziennej

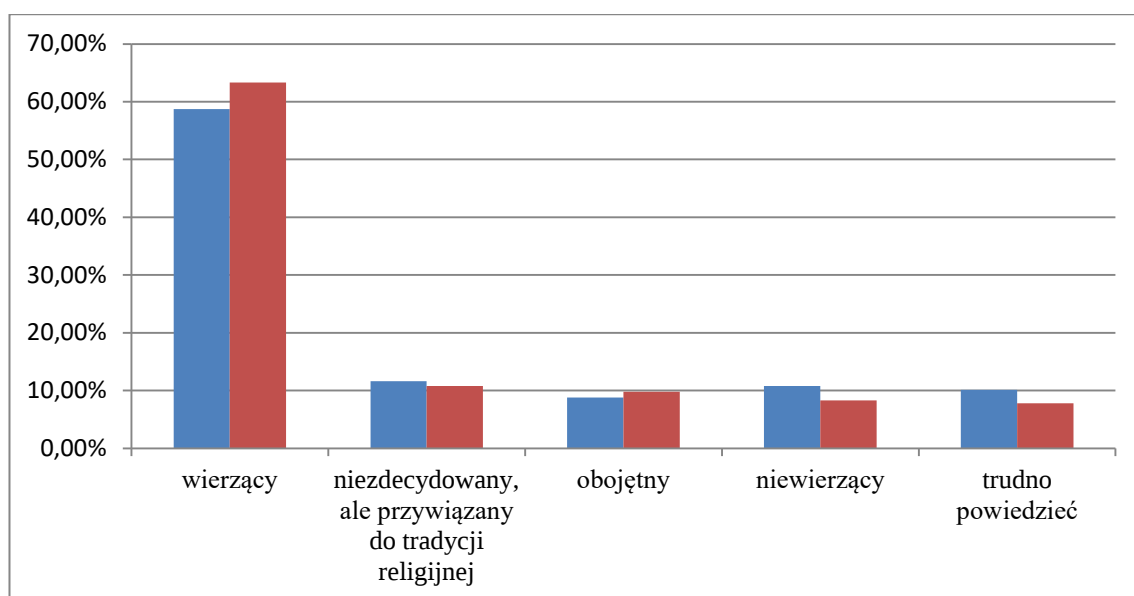
Źródło: Badania własne

Powyższe dane statystyczne przedstawiają, iż przeszło sześćdziesiąt procent ankietowanych – 63,3%, określa się, jako osoby wierzące. Niewiele ponad dziesięć procent – 10,8% opowiedziało się, że są osobami niezdecydowanymi, ale przywiązanymi do tradycji religijnej. Niecałe dziesięć procent – 9,80% zadeklarowało swoją obojętność. Jako niewierzący

opowiedziało się 8,3%, natomiast 7,8% ankietowanych nie potrafiło określić swojego stosunku do wiary.

Przedstawione powyżej wykresy, przedstawiające stosunek respondentów, zarówno przed odbywaniem kary pozbawienia wolności, jak i w jej trakcie, pozwoliły na analizę porównawczą deklarowanych postaw wobec wiary. Otrzymane zestawienie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 9. Stosunek osadzonych do wiary, przed izolacją więzienną

Źródło: Badania własne

Porównanie stosunku do wiary osadzonych, zarówno przed izolacją więzienną, jak i w jej trakcie, obrazuje tendencję wzrostu deklarowanej wiary. Z uzyskanych informacji wynika, iż ilość osób wierzących wzrosła o prawie pięć procent. O niecały procent spadła ilość osób niezdecydowanych, ale przywiązanych do tradycji religijnej. Respondenci deklarujący swoją niewiarę oraz ci, którym wyrażenie swojego stosunku do wiary sprawiało trudność pomniejszyli się o dwa procent. Natomiast o jeden procent ankietowanych wzrosła ilość osób, wyrażających swoją obojętność wobec wiary.

Przedstawiony powyżej stosunek respondentów do wiary, poszerzony został dodatkowym parametrem. Uzyskane w ankietach na ten temat

informacje poddano korelacji z wiekiem osadzonych. Szczegółowe zestawienie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. Stosunek osadzonych do wiary przed izolacją więzienną, z podziałem na wiek

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		powyżej 50		Ogółem	
Jaki był Pana stosunek do wiary przed odbywaniem kary pozbawienia wolności?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Byłem wierzący	2	0,5	84	21,3	68	17,2	41	10,4	36	9,1	231	58,5
	Byłem niezdecydowany ale przywiązany do tradycji religijnej	0	0,0	3	0,8	9	2,3	27	6,8	7	1,8	46	11,6
	Byłem obojętny	8	2,0	13	3,3	10	2,5	4	1,0	0	0,0	35	8,9
	Byłem niewierzący	1	0,3	9	2,3	28	7,1	5	1,3	0	0,0	43	10,9
	Trudno powiedzieć	1	0,3	25	6,3	12	3,0	2	0,5	0	0,0	40	10,1
	Ogółem	12	3,0	134	33,9	127	32,2	79	20,0	43	10,9	395	100,0

Źródło: Badania własne

Szczegółowa analiza przedstawionych powyżej danych statystycznych wskazuje, że ponad połowa respondentów – 58,5%, zadeklarowała wiarę w Boga przed osadzeniem w jednostce penitencjarnej. Najwyższy wskaźnik

wykazują osoby w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 21,3% oraz osoby w przedziale wiekowym trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 17,2%. Najmniejszą grupą badanych, deklarującą wiarę w Boga przed odbywaniem kary pozbawienia wolności byli osadzeni w wieku osiemnaście – dwadzieścia dwa lata. Stanowili oni jedynie – 0,5% ogółu badanych.

Drugą - pod względem liczebności - grupą byli osadzeni, którzy przed izolacją więzienną byli niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej – 11,6%. Spośród tej populacji, największy wskaźnik, wynoszący ponad połowę badanych stanowili osadzeni w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, co daje – 6,8% całkowitej próby badawczej. Zarówno respondenci w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści, jak i ci powyżej pięćdziesiątego roku życia stanowili około – 10%. Najmniejszy wskaźnik zanotowano u osadzonych w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, który wynosił niespełna jeden procent. W kategorii wiekowej osiemnaście – dwadzieścia jeden, odpowiedź tego typu nie padła w ogóle.

Dalsza analiza wskaźników procentowych pozwala stwierdzić, iż kolejną, najczęściej wybieraną odpowiedzią na pytanie „Jaki był Pana stosunek do wiary przed odbywaniem kary pozbawienia wolności?”, stanowiło stwierdzenie – *byłem niewierzący*. Zaznaczyło ją – 10,9% respondowanych, z których najliczniejszą grupę stanowili osadzeni w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat. Zarówno badani w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden, dwadzieścia dwa – trzydzieści jak i czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, nie osiągnęli większego wskaźnika niż – 2,5%. Opisywanej odpowiedzi nie udzielili jedynie respondenci powyżej pięćdziesiątego roku życia, na co wskazuje fakt, iż w tej grupie wiekowej, w porównaniu do innych odpowiedzi, nie było osób niewierzących.

Kolejną pod względem wielkości, populacją osób poddanych badaniu była grupa respondentów stanowiąca nieco ponad – 10%, wyrażająca trudność w określeniu stosunku do wiary. Wśród nich, najliczniejsze grono stanowili osadzeni w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, stanowiący – 7,1% oraz

w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 3,0%. Reszta analizowanych grup wiekowych nie przekroczyła połowy procenta.

Ostatnią pod względem liczebności grupą, wyrażającą obojętność wobec wiary, określono jako – 8,9% całości badanej próby. W gronie osób obojętnych na wiarę, najliczniejsi byli osadzeni w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 3,3% oraz trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 2,5%. Najmłodszą grupą osób pozbawionych wolności w wieku do dwudziestu dwóch lat określono jako – 2,0%, natomiast grupę w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt, jako – 1,0%. Jak wynika z analizy kwestionariusza ankiety, osoby powyżej pięćdziesiątego roku życia nie wyraziły swojej obojętności wobec stosunku do wiary, zanim zaczęły odbywać karę pozbawienia wolności.

Szczegółowa analiza danych statystycznych, przedstawiających stosunek do wiary z uwzględnieniem wieku osadzonych, przed izolacją więzienną, pomoże szerzej spojrzeć na proces budowania oraz kształtowania się nowych relacji duchowych u więźniów przebywających już w środowisku penitencjarnym. Informacje określające postawy osadzonych wobec wiary, odbywających karę pozbawienia wolności w korelacji do wieku, zamieszczone zostały w tabeli poniżej.

Tabela 3. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji więziennej do wiary z podziałem na wiek

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		powyżej 50		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Jaki jest Pana stosunek do wiary	Jestem wierzący	2	0,5	84	21,3	92	23,3	32	8,1	39	9,9	249	63,0
	Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji	0	0,0	13	3,3	10	2,5	17	4,3	3	0,8	43	10,9

	religijnej												
	Jestem obojętny	8	2,0	17	4,3	10	2,5	4	1,0	0	0,0	39	9,9
	Jestem niewierzący	1	0,3	11	2,8	7	1,8	14	3,5	0	0,0	33	8,4
	Trudno powiedzieć	1	0,3	9	2,3	8	2,0	12	3,0	1	0,3	31	7,8
	Ogółem	12	3,0	134	33,9	127	32,2	79	20,0	43	10,9	395	100,0

Źródło: Badania własne

Przedstawiona powyżej tabela, zawiera odpowiedzi ankietowanych na pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety: „Jaki jest Pana stosunek do wiary obecnie?”. Wśród badanych respondentów, aż – 63,0% opowiedziało się jako osoby wierzące. W grupie tej, najliczniejszym gronem okazali się osadzeni w wieku trzydziestu jeden – czterdziestu lat, stanowiąc tym samym 23,3% ogółu badanych oraz w wieku dwudziestu dwóch – trzydziestu lat, określonych jako 21,3% całkowitej próby. Niecałe dziesięć procent osób biorących udział w badaniu, stanowili więźniowie w wieku czterdzieści jeden lat i powyżej. Najmniejszym wskaźnikiem okazała się grupa najmłodszych respondentów, wynosząca – 0,5%.

Drugą pod względem liczebności grupę ankietowanych, stanowili osadzeni deklarujący swoje niezdecydowanie odnośnie stosunku do wiary, ale gwarantujący przywiązanie do tradycji religijnych – 10,9%. Spośród tej populacji, największą ilość osób reprezentowali osadzeni w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, stanowiąc 4,3% całości poddanej badaniu próby. Więźniowie w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści oraz trzydzieści jeden – czterdzieści oscylowali w granicach – od 2,5 do 3,3 %. Najmniej liczną grupę stanowili ankietowani powyżej pięćdziesiątego roku życia – niecały procent.

Wynikiem cieszącym się dużą liczebnością odpowiedzi, była deklaracja obojętności wobec wiary, za którą określiło się trzydziestu dziewięciu respondowanych, stanowiących 9,9% ogółu osób poddanych badaniu. W grupie tej, największy wskaźnik zaobserwowano u osadzonych w wieku dwudziestu dwóch – trzydziestu lat – 4,3%. Porównywalnie, w granicach

dziesięciu procent, opowiedzieli się więźniowie w grupie wiekowej trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 2,5% oraz osiemnaście – dwadzieścia jeden – 2,0%. Tylko jeden procent zauważono u osób w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, natomiast z grona osób powyżej lat pięćdziesięciu nikt nie wybrał odpowiedzi dotyczącej obojętności wobec wiary.

Wśród osadzonych przebywających w izolacji więziennej, stanowiących próbę przedmiotowych badań, wykazano 8,4% osób deklarujących się jako osoby niewierzące. Najliczniejszą grupę stanowili osadzeni między czterdziestym a pięćdziesiątym rokiem życia – 3,5% oraz osadzeni pomiędzy dwudziestym drugim a trzydziestym – 2,8%. Taką samą odpowiedź złożyło siedmiu respondentów w wieku trzydziestu jeden – czterdziestu lat – 1,8%. W ten sam sposób opowiedziała się również jedna osoba, poniżej dwudziestego pierwszego roku życia, co względem ogółu podjętej próby stanowi 0,3%.

Porównywalna ilość respondentów do grupy opisanej powyżej, miała problem z jednoznacznym określeniem swojego stosunku do wiary, zakreślając w kwestionariuszy ankiety odpowiedź „trudno powiedzieć”. Osoby te stanowiły 7,8% badanej próby. Analiza wieku respondentów udzielających odpowiedzi na to pytanie jest zbieżna. Stosunek ankietowanych, będących w wieku dwadzieścia dwa – pięćdziesiąt lat, można określić w przybliżeniu jako – 10%. Natomiast osoby znajdujące się poniżej, jak i powyżej opisanej grupy, stanowią jedynie po 0,3% całości próby.

Dokonując analizy porównawczej danych przedstawionych w tabelach, zauważalny jest ogólny wzrost osób deklarujących wiarę w Boga. Liczba dwustu trzydziestu jeden respondentów, opowiadających się jako wierzący przed izolacją więzienną – 58,5%, wzrosła do dwustu czterdziestu dziewięciu, przez co podwyższyła się o 4,5%.

Największą zmianę stosunku do wiary, odnotowano u osadzonych w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat. Ilość respondentów deklarujących się jako osoby wierzące, powiększyła się w tej grupie o 6,1%. Inne pytanie ankietowe wskazuje na zmianę poglądów wobec wiary u badanych

w powyższym przedziale wiekowym. Ilość osób deklarujących się jako niewierzące przed odbywaniem kary pozbawienia wolności, zmalała czterokrotnie w stosunku do tych, którzy nadal wyrażają niewiarę – stanowiąc tym samym różnicę – 5,3%.

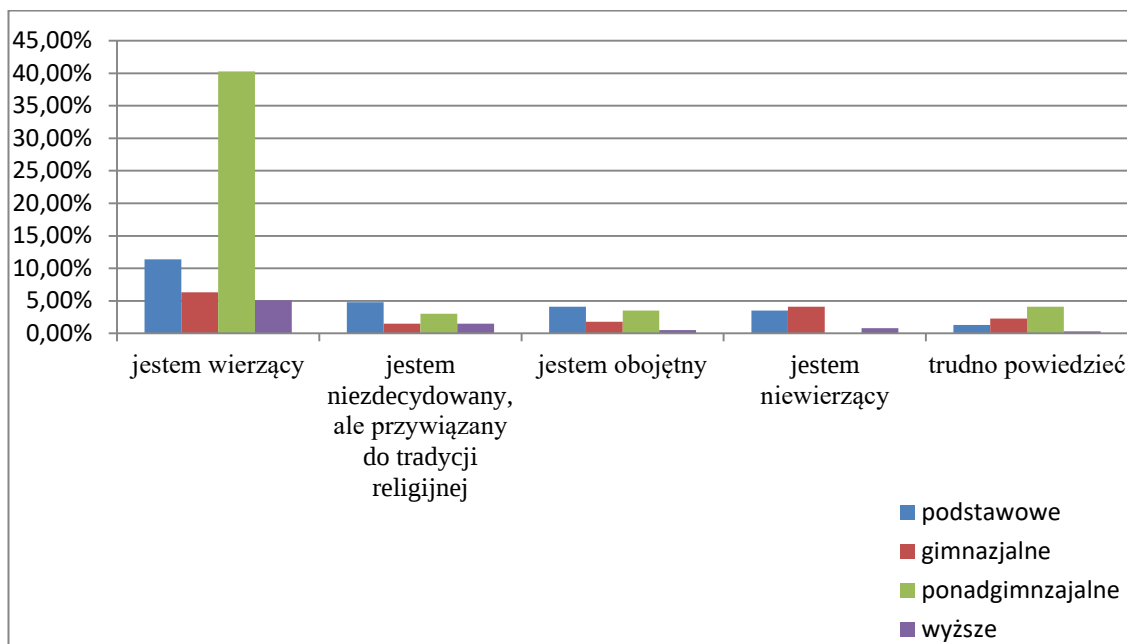
Widoczną różnicę w odpowiedziach ankietowanych można zauważyć również w grupie od dwudziestu dwóch do trzydziestu lat. Z dwudziestu pięciu respondentów określających swój stosunek do wyznawanej wiary przed izolacją więzienną, jako „*trudno powiedzieć*”, tą samą odpowiedź wybrało już tylko dziewięciu osadzonych obecnie odbywających karę. Można powiedzieć tu o pozytywnym wzroście wynoszącym – 4%.

Szczegółowa analiza porównawcza stosunku osadzonych do wiary z uwzględnieniem wieku respondentów, wskazuje również zjawisko zmniejszenia się ilości osób wierzących w niektórych kategoriach wiekowych. Dominującą grupą są więźniowie w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat. Deklaracja wiary w Boga spadła u nich o 2,3%. O dziewięciu ankietowanych wzrosła także liczba opowiadających się jako niewierzący, a pięciokrotnie więcej osób zdecydowało się zaznaczyć odpowiedź „*trudno powiedzieć*”.

Jedyną grupą wiekową wśród badanych, u której nie odnotowano jakichkolwiek zmian dotyczących stosunku do wiary, zarówno przed izolacją, jak i w jej trakcie, są respondenci pomiędzy osiemnastym a dwudziestym pierwszym rokiem życia.

Kolejnym czynnikiem opisującym stosunek badanych do wiary jest wykształcenie. Podjęta przez badacza klasyfikacja udzielonych odpowiedzi, z uwzględnieniem wykształcenia podstawowego, gimnazjalnego, ponadgimnazjalnego oraz wyższego zobrazowana została za pomocą wykresu. Poniższa tabela natomiast przedstawia szczegółowe dane, zawierające wartości liczbowe i procentowe uzyskanych wyników.

Wykres 10. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji więziennej do wiary z uwzględnieniem wykształcenia

Źródło: Badania własne

Tabela 4. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji do wiary z uwzględnieniem wykształcenia

Kategorie odpowiedzi		Wykształcenie									
		podstawowe		gimnazjalne		ponadgimnazjalne		wyższe		Ogółem	
Jaki jest Pana stosunek do wiary obecnie?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Jestem wierzący	45	11,4	25	6,3	159	40,3	20	5,1	249	63,0
	Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej	19	4,8	6	1,5	12	3,0	6	1,5	43	10,9
	Jestem obojętny	16	4,1	7	1,8	14	3,5	2	0,5	39	9,9
	Jestem niewierzący	14	3,5	16	4,1	0	0,0	3	0,8	33	8,4
	Trudno powiedzieć	5	1,3	9	2,3	16	4,1	1	0,3	31	7,8
	Ogółem	99	25,1	63	15,9	201	50,9	32	8,1	395	100,0

Źródło: Badania własne

Współzależność posiadanego wykształcenia z okazywaną postawą wobec wiary, wskazuje, iż spośród ogółu badanych najwięcej osób deklarujących wiarę w Boga posiada wykształcenie ponadgimnazjalne – 40,3%. Drugą co do wielkości grupę stanowią respondenci z podstawowym wykształceniem – 11,4%. Następnie z gimnazjalnym – 6,3% oraz wyższym – 5,1%.

Spośród czterdziestu trzech badanych osób opowiadających się za tym, iż są „*niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji religijnej*”, prawie połowa posiada wykształcenie podstawowe – 4,8% ogółu podjętej próby. Praktycznie, co czwarty respondent wykazuje wykształcenie ponadgimnazjalne – 3%, natomiast osadzeni z wykształceniem gimnazjalnym i wyższym, zaledwie po 1,5%.

Najwyższy wskaźnik obojętności wobec wiary, reprezentowali osadzeni z wykształceniem podstawowym – 4,1% oraz ponadgimnazjalnym – 3,5%. Najniższy odsetek zaobserwowano u badanych z wykształceniem wyższym – 0,5%.

Wśród osób deklarujących swoją niewiarę, najwięcej odpowiedzi wskazali ankietowani z wykształceniem gimnazjalnym – 4,1% oraz podstawowym – 3,5%. Respondenci z wykształceniem wyższym stanowią w tym przypadku – 0,8%, natomiast nie odnotowano odpowiedzi osób z wykształceniem ponadgimnazjalnym.

Osadzeni, mający trudności z opowiedzeniem się wobec swojej wiary, posiadali w znacznej mierze wykształcenie ponadgimnazjalne – 4,1%. Porównywalną wartość przedstawiają respondenci z wykształceniem podstawowym – 1,3% oraz gimnazjalnym – 2,3%, natomiast z wyższym jedynie – 0,3%.

Podsumowując dane statystyczne powyższej tabeli, można zauważyć, iż najwyższy wskaźnik osób wierzących, reprezentują osoby z wykształceniem ponadgimnazjalnym. Wynikiem tego może być fakt, iż wśród wszystkich osób poddanych badaniu, stanowią oni przeszło połowę – 50,9%.

4.1.2. Determinanty stosunku do wiary

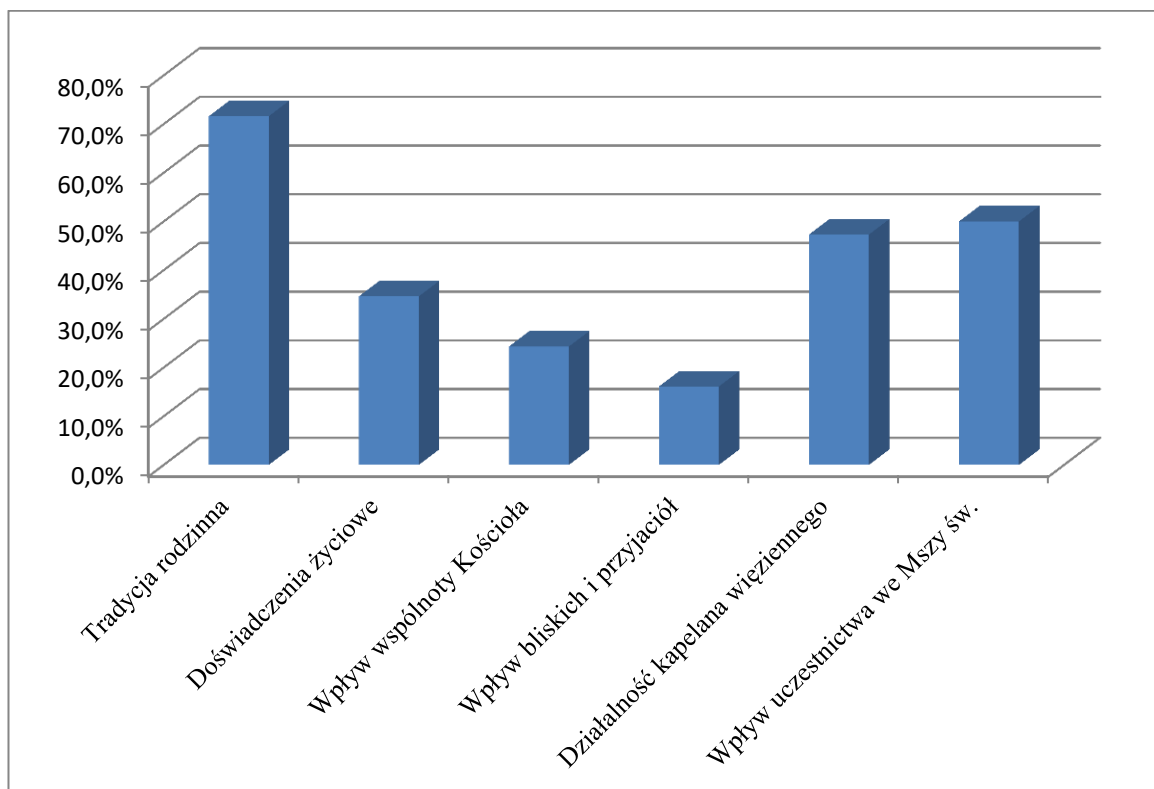
Powołując się na słowa zawarte w Liście św. Jakuba, warto podkreślić, iż wiara bez łączności z konkretnymi uczynkami jest martwa (Jk, 2,14 – 26). W celu określenia determinantów wpływających na rozwój wiary, czy też jej braku, autor niniejszej dysertacji postawił respondentom pytanie dotyczące czynników wpływających na zmiany zachodzące w ich postrzeganiu wiary i religijności. Uzyskane odpowiedzi, przysłużą się do wnikliwszej analizy i pomocy osobom pozbawionym wolności, we właściwym postrzeganiu i rozumieniu spotykanych problemów związanych z wiarą.

Dane przedstawione w rozdziale 4.1.1., opisujące stosunek osadzonych do wiary, wskazują, iż zauważalna jest jego zmiana u osób obecnie przebywających w izolacji więziennej, w stosunku do okresu, zanim znaleźli się w jednostce penitencjarnej. Spośród wielu czynników wpływających na metamorfozę, najczęściej wykazywane w kwestionariuszu ankiety przez respondentów to: wymiar kary, wyrzuty sumienia, długi czas na refleksję, szczerą rozmowę z kapłanem, śmierć bliskiej osoby, narodziny dziecka, otarcie się o śmierć, ciężka choroba, lektura Biblii.

Badana grupa ankietowanych odpowiedziała na pytanie dotyczące przyczyn wiary, niewiary oraz obojętności religijnej. W celu podkreślenia niniejszych przyczyn, autor niniejszej dysertacji zastosował wobec każdej z nich odrębny wykres, po to, aby w sposób jasny i czytelny dokonać ich porównania i analizy.

Uzyskane rezultaty przedstawione zostały poniżej za pomocą wykresów i tabel.

Wykres 11. Czynniki pogłębiające wiarę

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Na pytanie dotyczące przyczyn wiary, respondenci mieli możliwość zaznaczenia więcej niż jedną odpowiedź. Porównując zgromadzone informacje zauważono, iż tabelę dotyczącą przyczyn wiary wypełnili osadzeni deklarujący się w pytaniu ankietowym numer 2, jako osoby wierzące oraz niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej.

Najczęściej wybieraną przez osadzonych odpowiedzią była tradycja rodzinna. Zdaniem większości – 71,6%, to krzewiona i praktykowana tradycja rodzinna uformowała ich wiarę oraz stanowiła fundament do ukształtowania się postaw i wartości religijnych respondentów. Rodzina, będąca „Kościołem domowym”, jest naturalną i podstawową szkołą wiary³⁵⁹. Podkreśla to również

³⁵⁹ P. Poręba, *Wychowanie religijne w rodzinie*, w: *Wychowanie w rodzinie*, red. F. Adamski, Kraków 2010, s. 99.

papież Franciszek: „ważnym jest, aby rodzice dbali o wspólne praktykowanie wiary w rodzinie, towarzyszyli dojrzewaniu wiary dzieci”³⁶⁰.

Analizując zgromadzone odpowiedzi, można stwierdzić, iż dla połowy z nich, drugim czynnikiem mającym wpływ na przyczyny wiary i jej rozwój, jest uczestnictwo we Mszy świętej.

Trochę mniej niż połowa respondentów – 47,3%, określiła działalność duszpasterską kapelana więziennego, jako przyczynę ich wiary. Może to wynikać z tego, iż osamotnienie towarzyszące osadzonym w izolacji więziennej, skłania ich do szczerej rozmowy z kapłanem oraz wzbudza potrzebę oddania się kierownictwu duchowemu.

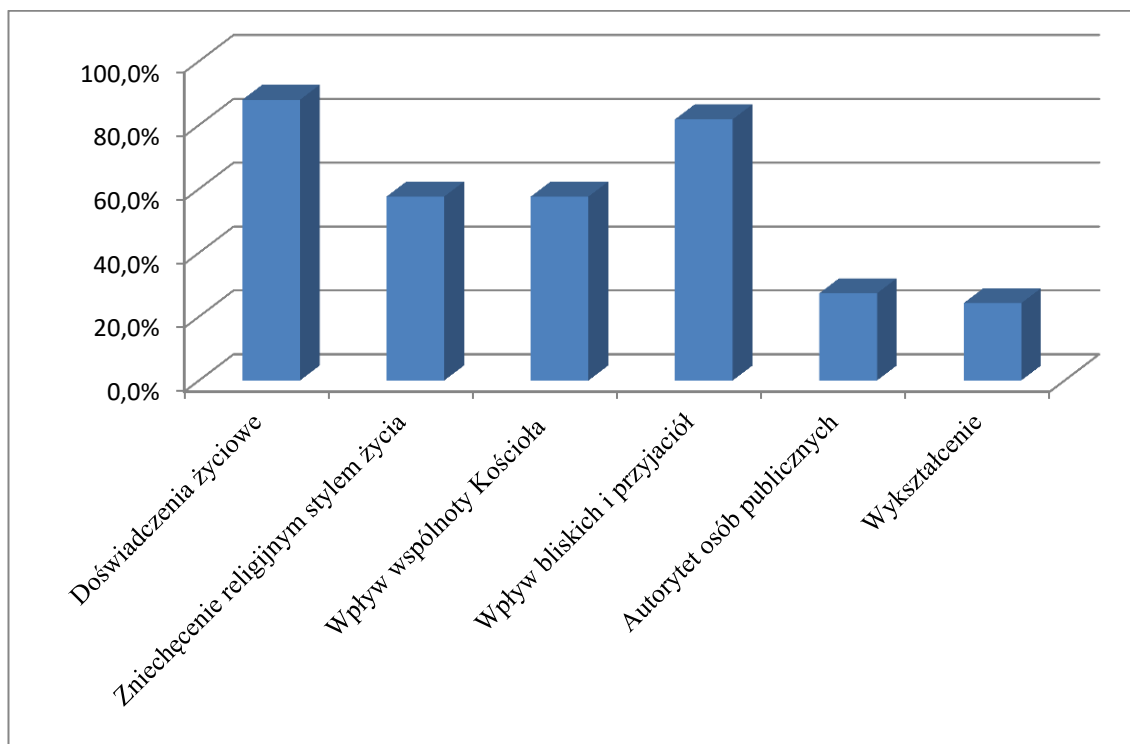
Kolejną odpowiedzią wybieraną przez ankietowanych, rzutującą na przyczynę ich wiary, były doświadczenia życiowe. Około jedna trzecia respondentów zadeklarowała, iż sytuacje codziennego życia, zarówno pozytywne jak i negatywne aspekty, przyczyniły się do ich głębszego spojrzenia na tajemnicę wiary w Boga. Co czwarty z respondentów, zauważył pozytywny wpływ wspólnoty Kościoła na kształtowanie postaw wiary w jego życiu – 24,3%. Natomiast za oddziaływaniem osób bliskich i przyjaciół, jako przyczynę wiary opowiedziało się jedynie 16,1%. Analiza odpowiedzi ankietowanych wykazała, iż jedynie pojedyncze osoby opowiedziały się, iż jako przyczyny ich wiary można byłoby wskazać autorytet osób publicznych czy wykształcenie.

Biorąc pod uwagę dane statystyczne ujęte w wykresie 11, należałoby stwierdzić, iż osadzeni, biorący udział w badaniu ankietowym, najbardziej cenią tradycję rodzinną i zwyczaje w niej panujące i wykazują ich nadrzędny wpływ na rozwój i kształtowanie postaw wiary wobec Boga.

Powyżej opisane czynniki stanowiły o przyczynach wiary, zadeklarowanych przez respondentów. W celu porównania czynników określających stosunek do wiary, należy przedstawić również informacje, pozyskane z tabeli odnoszącej się do przyczyn niewiary, zawartej także w pytaniu numer 4 kwestionariusza ankiety.

³⁶⁰ Franciszek, *Encyklika „Lumen Fidei”*, dz. cyt., s. 53.

Wykres 12. Czynniki wpływające na niewiarę

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Z pośród uzyskanych odpowiedzi za pomocą tabeli dotyczącej przyczyn niewiary, autor niniejszej dysertacji zauważył, iż wypełnili ją respondenci, którzy w pytaniu numer 2 kwestionariusza ankiety opowiedzieli się jako osoby niewierzące. Potwierdza to zarazem spójność deklarowanych przez ankietowanych odpowiedzi.

Analiza wybranych przez osadzonych przyczyn niewiary wykazuje, iż najwyższym wskaźnikiem jest środowisko społeczne, w jakim respondenci znajdowali się przed izolacją więzienną, a także sytuacje życiowe, które wpłynęły na ich stosunek do wiary i poglądy religijne. W niniejszej tabeli, ankietowani mieli również możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź.

Potwierdzeniem powyższej tezy jest graficzne zilustrowanie odpowiedzi ankietowanych w wykresie 12. Najczęściej wskazywaną przez respondentów odpowiedzią, wybraną przez – 87,9% niewierzących, jest

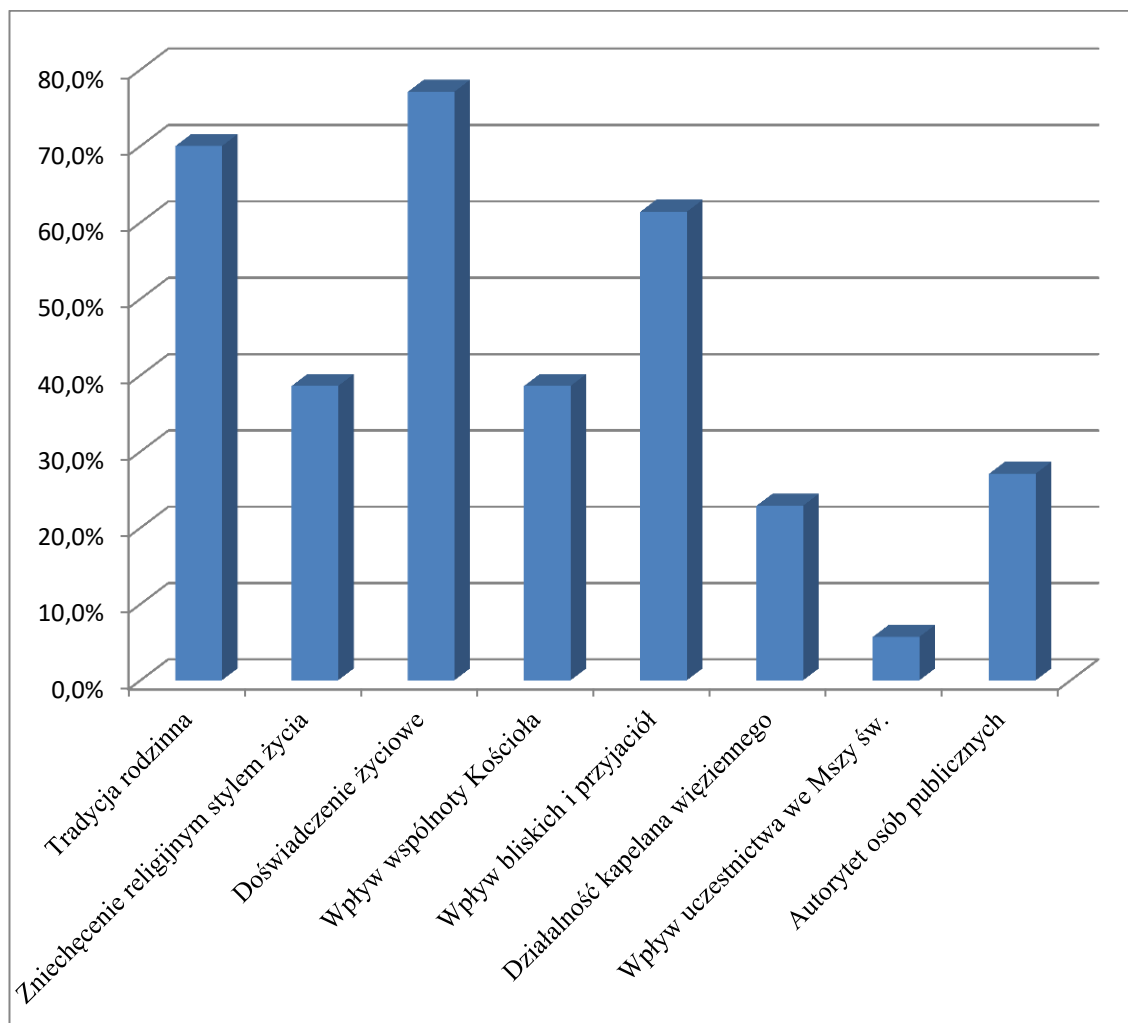
doświadczenie życiowe. Tuż za nią, porównywalnie dużą ilością wskazań, stanowiącą 81,8% przyczyn niewiary, było opowiedzenie się za wpływem osób bliskich i przyjaciół.

Kolejnymi odpowiedziami, wskazującymi przyczyny niewiary, wybranymi przez taką samą liczbę respondentów – po 57,6%, były: zniechęcenie religijnym stylem życia oraz wpływ wspólnoty Kościoła. Przeszło połowa ankietowanych, wybierając powyższe odpowiedzi, postrzega szeroko rozumianą działalność duszpasterską Kościoła w sposób nieprawidłowy. Co więcej, określa ją jako przyczynę swojej niewiary. Nasuwa się zatem pytanie: czy respondenci kierowali się merytoryczną wiedzą w tym zakresie, czy jedynie spekulacjami i negatywnymi informacjami kreowanymi w mediach? Autor niniejszej dysertacji, podejmie próbę odpowiedzi na to pytanie w dalszej części analizy podjętych badań.

Blisko co czwarty niewierzący, uzasadnił swój stosunek do wiary, poprzez oddziaływanie i utożsamianie się z autorytetem osób publicznych – 27%. Podobnie – 24,2% osób niewierzących odpowiedziało, iż wpływ na ich poglądy religijne ma wykształcenie. Odwołując się do tabeli 4, dotyczącej korelacji stosunku do wiary z posiadanym wykształceniem, należy zauważyć, iż najwięcej osób niewierzących posiada wykształcenie podstawowe i gimnazjalne.

Konkludując opis powyżej ujętych czynników, należy stwierdzić, iż najwyższym wskaźnikiem decydującym o przyczynach niewiary jest środowisko, z którego wywodzą się respondenci, wpływ osób bliskich i przyjaciół, a także sytuacja i przeżyte doświadczenia życiowe.

Wykres 13. Przyczyny obojętności religijnej

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Analiza uzyskanych informacji, dotyczących obojętności religijnej, przedstawionych za pomocą wykresu 13, pozwala na podstawie wybranych przez respondentów odpowiedzi określić jej przyczyny. W analogiczny sposób, co do określenia źródeł wiary i niewiary, ankietowani mieli również możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, dotyczącą wskaźników obojętności religijnej.

Autor niniejszej dysertacji zauważył, iż za obojętnością religijną opowiedzieli się ankietowani, którzy w pytaniu nr 2 kwestionariusza ankiety,

również zadeklarowali obojętny stosunek oraz ci, którym trudno było wyrazić swoje poglądy odnośnie wiary.

Dane zilustrowane za pomocą powyższego wykresu, jednoznacznie wskazują, że obojętność religijna respondentów wynika zarówno z doświadczenia życiowego – 77,1%, jak również z tradycji rodzinnych – 70%. Zarówno wskazane czynniki, jak i ich wysoki wskaźnik, wykazują podobieństwo do odpowiedzi ankietowanych opowiadających się za niewiarą. Sugerować to może tezę, iż najbliższe otoczenie, jakim jest rodzina, w największy sposób kształtuje nie tylko wartości społeczne, kulturalne czy intelektualne, ale przede wszystkim moralne, etyczne i duchowe. Ich formowanie może przebiegać negatywnie w stosunku do wiary i religii – wykres 12 i 13, ale również pozytywnie, co zauważono u osób deklarujących się jako wierzący – wykres 11.

Kolejna grupa respondentów, stanowiąca przeszło połowę obojętnych religijnie, wskazała jako przyczynę tego stanu wpływ osób bliskich i przyjaciół – 61,4%. Wynikać może to z tego, iż utrzymywanie kontaktów lub przebywanie z osobami obojętnymi religijnie, nie skłania respondentów do podejmowania jakiegokolwiek refleksji odnośnie problemów natury duchowej. Wyraża się to również poprzez niedostrzeganie potrzeby interesowania się tematyką wiary i religijności.

Zgromadzone informacje wykazały również, iż obojętność religijna wynika ze zniechęcenia religijnym stylem życia oraz wpływu wspólnoty Kościoła – po 38,6%. Działalność kapelana więziennego wybrał niemalże, co piąty ankietowany – 22,9%. Natomiast za wpływem uczestnictwa we Mszy świętej – jedynie – 5,7% obojętnych. Żaden ankietowany w swoim wyborze, nie zadeklarował wykształcenia, jako przyczyny swojej obojętności religijnej.

Podsumowując dane statystyczne z powyższych trzech wykresów, obrazujących przyczyny wiary, niewiary i obojętności religijnej, należy zauważyć, iż tradycja rodzinna, doświadczenie życiowe oraz wpływ osób najbliższych stanowią fundament w kształtowaniu się wartości religijnych respondentów. Odwołując się do słów papieża Franciszka, należy podkreślić,

iż chrześcijańska rodzina ma swój niezastąpiony udział w pielęgnowaniu żywej wiary. Jest ona „pierwszym środowiskiem, w którym wiara oświeca miasto ludzi”³⁶¹. Odmienność i różnorodność środowisk, z których wywodzą się ankietowani, rzutują w sposób decydujący na przedstawione rezultaty stosunku do wiary.

4.2. Czynniki wpływające na rozwój wiary

W badaniu znaczenia wiary w codziennym życiu chrześcijanina, należy odwołać się do całościowej i integralnej koncepcji nauki Kościoła. Człowiek deklarujący się jako osoba wierząca, nie może twierdzić, że określone dziedziny jego życia, nie są zależne od Boga i może w oderwaniu od Niego, sam nimi dysponować. Poświęcił temu uwagę papież Jan Paweł II w jednej ze swoich encyklik, gdzie nawoływał, aby „ponownie odnaleźć i ukazać prawdziwe oblicze chrześcijańskiej wiary, która nie jest jedynie zbiorem tez wymagających przyjęcia i zatwierdzenia przez rozum. Jest natomiast poznaniem Chrystusa w wewnętrznym doświadczeniu, żywą pamięcią o Jego przykazaniach, prawdą, którą trzeba żyć. Słowo zresztą jest prawdziwie przyjęte dopiero wówczas, gdy wyraża się w czynach i urzeczywistnia w praktyce. Wiara to decyzja, która angażuje całą egzystencję. Jest spotkaniem, dialogiem, komunią miłości i życia między wierzącym a Jezusem Chrystusem: Drogą, Prawdą i Życiem (por. J. 14, 6). Prowadzi ona do aktu zaufania i zawierzenia Chrystusowi i pozwala nam żyć tak, jak On żył (por. Ga 2,20), to znaczy miłując ponad wszystko Boga i braci”³⁶².

Przytoczony powyżej fragment encykliki, ma na celu przybliżenie istoty wiary oraz jej wyrażania poprzez czynne świadectwo życia. Dlatego poniżej przedstawiona zostanie analiza uzyskanych wyników, które wpływają na rozwój wiary: życie sakramentalne respondentów, polegające na uczestniczeniu we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej oraz

³⁶¹ Franciszek, *Encyklika „Lumen Fidei”*, dz. cyt., 35, 50, 54, 55, 56, 57.

³⁶² Jan Paweł II, *Encyklika “Veritatis splendor”* w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane, Encykliki*, t. I, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas, J. Poniewierski, G. Ryś, P. Słabek, J. Urban, Kraków 2005, 88.

przystępowanie do sakramentu pokuty i pojednania, jak również sposób i częstotliwość modlitwy ankietowanych. Autor badań podejmie również próbę interpretacji uzyskanych odpowiedzi, dotyczących umacniania wiary respondentów za pomocą kontaktów z rodziną.

4.2.1. Życie sakramentalne

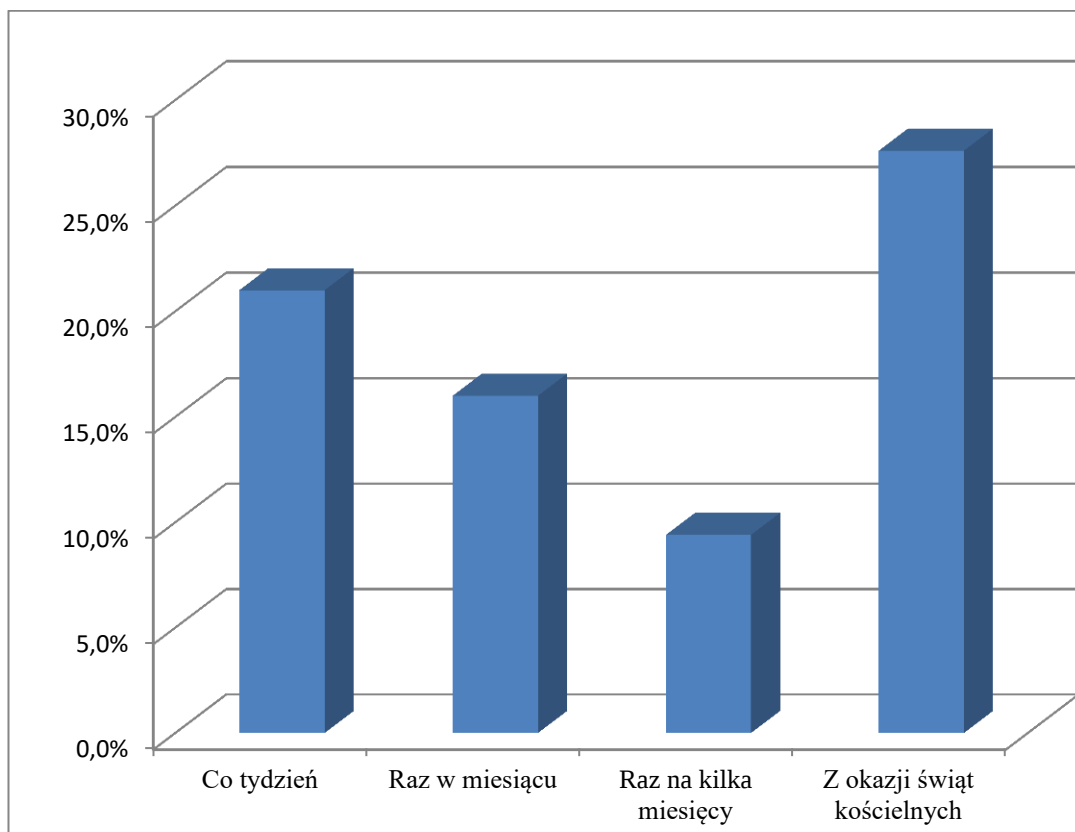
Założeniem opisywanych badań było zdiagnozowanie czynników mających wpływ na rozwój wiary respondentów. Badacz posłużył się w tym celu pytaniami, dotyczącymi uczestnictwa we Mszy świętej oraz przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania.

Szczególną rolę Mszy świętej w życiu każdego chrześcijanina podkreślił Sobór Watykański II. W Konstytucji o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium* wykazano, iż jest ona „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła i zarazem źródłem, z którego wypływa cała jego moc. (...) Z Eucharystii, jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako co celu, zmierzają wszelkie inne działania Kościoła”³⁶³.

W związku z istotnym znaczeniem Eucharystii w życiu chrześcijanina, respondenci zostali zapytani w kwestionariuszu ankiety o częstotliwość uczestniczenia we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej. Otrzymane wyniki zaprezentowane zostały w poniższych wykresach i tabelach.

³⁶³ Konstytucja o liturgii świętej „*Sacrosanctum Concilium*”, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1968, s. 52.

Wykres 14. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej

Źródło. Badanie własne

Za pomocą powyższego wykresu przedstawiona została częstotliwość respondentów opowiadających się za tym, iż w jakikolwiek sposób uczestniczą we Mszy świętej. Stanowią oni – 74% ogółu badanych. Autor badań, umyślnie pominął wskaźnik ankietowanych, którzy nie uczestniczą we Mszy świętej po to, aby wykres 14 obrazował jedynie osoby biorące udział w Eucharystii.

Niechęć uczestniczenia w sprawowanej Mszy świętej niedzielnej i świątecznej wykazało – 26% ogółu respondowanych.

Informacje zawarte w wykresie wskazują, iż porównywalna ilość respondentów nieuczestniczących w ogóle we Mszy świętej, jest porównywalna do wskaźnika ankietowanych deklarujących swój udział wyłącznie z okazji przypadających świąt kościelnych – 27,6%. Należy mieć na uwadze, że w warunkach więziennych Eucharystia sprawowana jest jedynie w najważniejsze święta, takie jak: Boże Narodzenie, Wielkanoc

czy Objawienie Pańskie. Informacje te mogą wskazywać, iż ankietowani odpowiadając w ten sposób na postawione w kwestionariuszu pytanie, uczestniczą we Mszy świętej jedynie trzy razy w roku.

Niemalże, co piąty respondent wskazał, iż uczestniczy we Mszy świętej, co tydzień – 21%. Raz w miesiącu uczestnictwo zadeklarowało – 16% podjętej próby. Prawie, co dziesiąty ankietowany zaznaczył, iż uczestniczy w Eucharystii raz na kilka miesięcy, stanowiąc tym samym 9,4% badanych.

W celu pełniejszego zobrazowania częstotliwości uczestnictwa respondentów we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej, autor niniejszej rozprawy podjął się próby korelacji uwzględniając wiek ankietowanych.

Tabela 5. Uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej uwzględniając wiek osadzonych

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		pow. 50		Ogółem	
JAK CZĘSTO UCZESTNICZYŁAŃ WE MSZY ŚWIĘTEJ NIEDZIELNEJ I ŚWIĄTECZNEJ?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Co tydzień	1	0,3	1	0,3	33	8,4	17	4,3	31	7,85	52	21,0
	Raz w miesiącu	2	0,5	24	6,1	14	3,5	15	3,8	8	2,0	55	15,9
	Raz na kilka miesięcy	8	2,0	11	2,8	10	2,5	7	1,8	1	0,3	36	9,4
	Z okazji świąt kościelnych	0	0,0	53	13,4	37	9,4	16	4,1	3	0,8	106	27,6
	Nie uczestniczę	1	0,3	45	11,4	33	8,4	24	6,1	0	0,0	103	26,1
	Ogółem	12	3,0	134	33,9	127	32,2	79	20,0	43	10,9	395	100,0

Źródło. Badanie własne

Analiza przedstawionych powyżej danych wskazuje, iż najwyższy wskaźnik respondentów, uczestniczących co tydzień we Mszy świętej wykazują osadzeni w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat, stanowiąc

8,4% oraz w wieku powyżej pięćdziesięciu lat, stanowiąc 7,85% ogółu badanych. Kolejną grupą wiekową wykazującą najwyższy wskaźnik, są ankietowani w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt, stanowiąc 4,3%. Respondenci w wieku od osiemnastego do dwudziestego pierwszego oraz od dwudziestego drugiego do trzydziestego roku życia, zadeklarowali swój udział po 0,3%.

Kolejną możliwością odpowiedzi na postawione w kwestionariuszu pytanie, było uczestnictwo we Mszy świętej raz w miesiącu. Wyróżniono tu najwyższą obecność osób w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 6,1%. Porównywane uczestnictwo można zauważyć u ankietowanych w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści – 3,5% oraz czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 3,8%. Osiem osób z grupy powyżej pięćdziesięciu lat dając 2%, natomiast najmłodsza grupa wiekowa od osiemnastu do dwudziestu jeden lat – tylko 0,5%.

Uczestnictwo we Mszy świętej raz na kilka miesięcy, w największym stopniu zadeklarowali respondenci w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 2,8% oraz trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 2,5%. Około dwóch procent ankietowanych wyróżniono w kategorii wiekowej osiemnaście – dwadzieścia jeden oraz czterdzieści jeden – pięćdziesiąt. Najmniejszy odsetek wykazano u badanych w wieku powyżej pięćdziesiątego roku życia, wynoszący jedynie 0,3%.

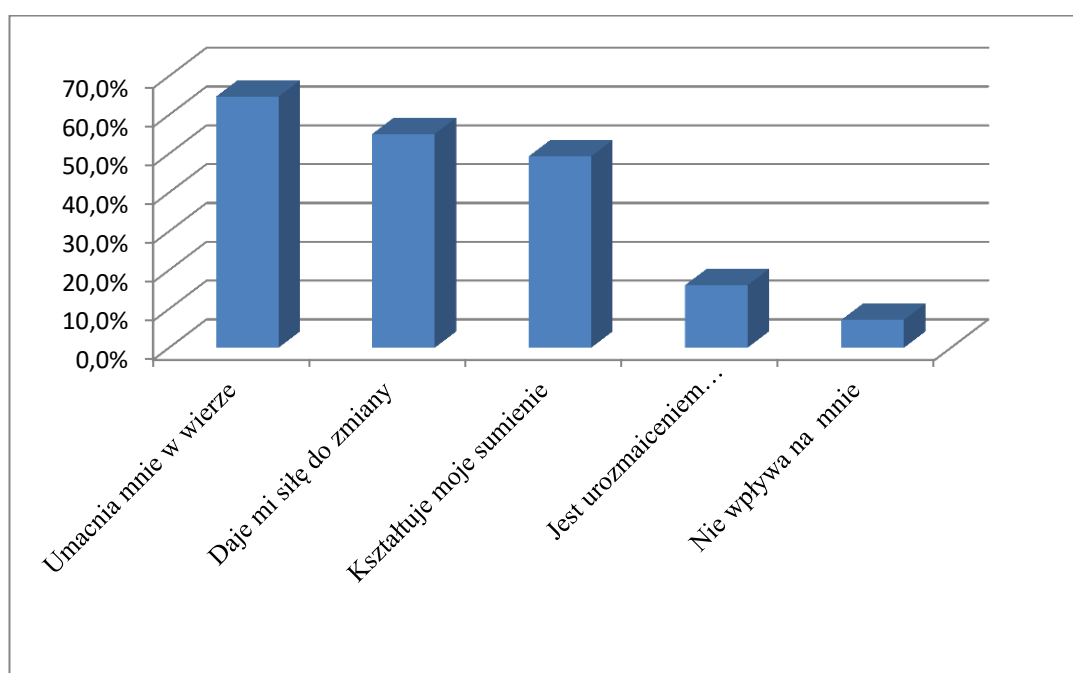
Dokonując analizy powyższej tabeli, należy zauważyć, iż praktycznie nie odnotowuje się udziału we Mszy świętej z okazji świąt kościelnych, respondentów w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden oraz powyżej pięćdziesiątego roku życia. Przeprowadzona korelacja, może wskazywać natomiast tendencję spadkową uczestnictwa we Mszy świętej z uwagi na wiek, zaczynając od respondentów w grupie dwadzieścia dwa – trzydzieści – 13,4%, trzydzieści jeden – czterdzieści – 9,4% oraz czterdzieści jeden – pięćdziesiąt – 4,1%.

Szczegółowe porównanie respondentów reprezentujących poszczególne kategorie wiekowe z częstotliwością uczestnictwa w Mszy świętej niedzielnej

i świątecznej wskazuje na fakt, iż najliczniejszą grupę stanowią ankietowani w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat oraz dwadzieścia dwa – trzydzieści lat. Najmniejszy wskaźnik procentowy zauważyć można u badanych w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat.

Podjęcie próby zdiagnozowania czynników mających wpływ na rozwój wiary, wymaga również dokonania analizy oddziaływania uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej na respondentów. Wpływ udziału w liturgii Eucharystii na ankietowanych, zobrazowany został za pomocą poniższego wykresu.

Wykres 15. Wpływ uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej na respondentów

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Przedstawione za pomocą powyższego wykresu dane procentowe, prezentują odpowiedzi na zadane pytanie odnośnie wpływu uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej na respondentów. Pytanie numer 7 zamieszczone w kwestionariuszu ankiety dotyczyło wyłącznie

respondentów, którzy w pytaniu poprzednim zadeklarowali jakiegokolwiek uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej. Dlatego też, próba badanych udzielających odpowiedzi na jego wpływ zmniejszyła się z trzystu dziewięćdziesięciu pięciu do dwustu dziewięćdziesięciu dwóch ankietowanych. Ankietowani mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź.

Najwyższy wskaźnik procentowy, zaobserwowano u badanych, którzy uważają, że uczestnictwo we Mszy świętej umacnia ich w wierze. Taką możliwość wybrało aż 64,7% respondentów uczestniczących w Eucharystii.

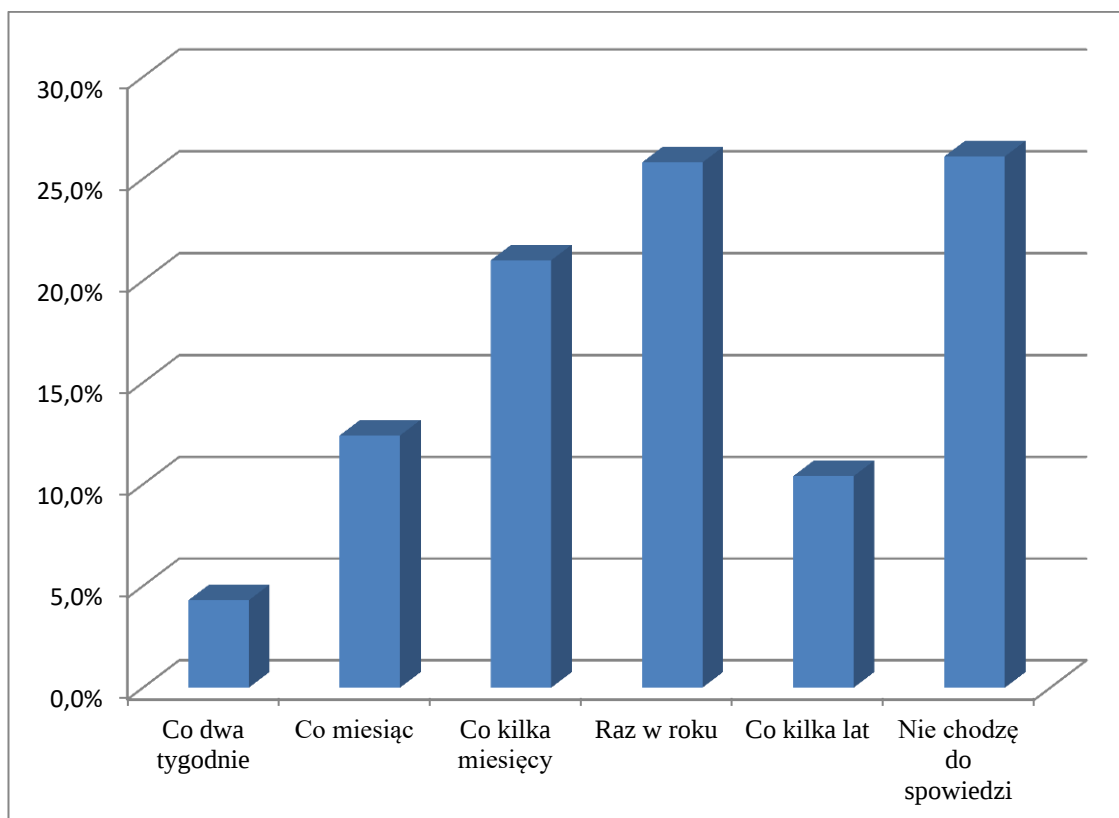
Przeszło połowa ankietowanych, biorących czynny udział we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej, opowiedziała się za tym, iż daje im potrzebne siły do zmiany swojego postępowania i życia – 55,1%. Niespełna połowa zadeklarowała natomiast, że możliwość uczestniczenia w liturgii Eucharystii wpływa na nich i kształtuje ich sumienia – 49,3%. Jedynie 16,1% uczestniczących we Mszy świętej opowiedziało się za tym, iż stanowi ona dla nich urozmaicenie więziennych zajęć, a dla 7,2% nie ma większego znaczenia, ponieważ nie wpływa na nich.

Wśród kilku zgromadzonych odpowiedzi otwartych, znajdują się również takie wpisy jak: *„mogę chociaż przez chwile spotkać się z innymi”*, *„możliwość wyjścia z celi”* oraz *„ to jest ten moment w tygodniu, kiedy mogę spotkać się z Bogiem”*.

W toku analizy zebranych danych przedstawionych za pomocą wykresu 15, można stwierdzić, iż większość respondentów w pozytywnym znaczeniu określa swoje uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej, wskazując tym samym potrzebę zmiany i pojednania się z Bogiem. Chęć umocnienia się w wierze ankietowanych oraz wola kształtowania własnego sumienia może świadczyć o tym, iż oddziaływanie duszpasterskie prowadzone w tej formie stanowi fundament w ich całościowej przemianie, nie tylko duchowej, ale również etyczno-moralnej.

W celu dokonania analizy czynników wpływających na rozwój wiary, autor niniejszej dysertacji poddał badaniu, uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej oraz jego wpływ na respondentów. Drugą determinantą mającą wpływ na pogłębienie wiary i religijności, jest przystępowanie ankietowanych do sakramentu pokuty i pojednania.

Wykres 16. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania

Źródło. Badanie własne

Przedstawione za pomocą powyższego wykresu dane statystyczne, wyrażają procentowy udział respondentów w sakramencie pokuty i pojednania. Wynika z niego jednoznacznie, iż ponad co czwarty badany w ogóle do niego nie przystępuje – 26,1%. Analogicznie odczytując wykres, należy zauważyć, że prawie trzy czwarte respondentów odczuwa potrzebę wyznania grzechów, refleksji i postanowienia poprawy swoich uczynków korzystając z sakramentu pokuty i pojednania. Porównywalna ilość ankietowanych określiła, iż spowiada się tylko raz w roku – 25,8%. Udział co kilka miesięcy w sakramencie pokuty i pojednania zadeklarowało –

21%, a co miesiąc – 12,4% ogółu badanych. Jedynie 4,3% ankietowanych wskazało, iż korzysta z sakramentu pokuty i pojednania raz na dwa tygodnie. Niepokojącym może być fakt, iż około co dziesiąty respondent opowiedział się, że przystępuje do spowiedzi wyłącznie co kilka lat.

Szczegółowa analiza przystępowania z sakramentu pokuty i pojednania przez respondentów, została poddana przez badacza korelacji z wiekiem. Poniżej tabela przedstawiająca częstotliwość korzystania ze spowiedzi przez ankietowanych w poszczególnych grupach wiekowych.

Tabela 6. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania z uwzględnieniem wieku respondentów

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		pow. 50		Ogółem	
Jak często chodzi Pan do spowiedzi?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Co dwa tygodnie	0	0,0	2	0,50	4	1,0	9	2,3	2	0,50	15	4,3
	Co miesiąc	0	0,0	21	5,30	17	4,3	11	2,8	0	0,0	49	12,4
	Co kilka miesięcy	0	0,0	27	6,80	31	7,8	10	2,5	15	3,8	68	21,0
	Raz w roku	4	1,0	28	7,10	34	8,6	16	4,1	20	5,1	82	25,8
	Co kilka lat	7	1,8	11	2,80	8	2,0	9	2,3	6	1,5	35	10,4
	Nie chodzę do spowiedzi	1	0,3	45	11,40	33	8,4	24	6,1	0	0,0	103	26,1
	Ogółem	12	3,0	134	33,90	127	32,2	79	20,0	43	10,9	395	100,0

Źródło. Badanie własne

Dane statystyczne zamieszczone w tabeli 6 wskazują, iż spośród ogółu respondentów, sto trzy osoby zadeklarowały, iż w ogóle nie przystępują do sakramentu pokuty i pojednania, co stanowi – 26,1%. Porównywalna grupa ankietowanych, licząca przeszło ćwierć badanych opowiedziała się

za korzystaniem ze spowiedzi tylko raz w roku, dając tym samym – 25,8% ogółu.

W tej grupie osób, najwyższy wskaźnik odnotowano u ankietowanych w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści – 8,6% oraz dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 7,1%. Dalsza analiza wskaźników procentowych wskazuje, iż badani powyżej pięćdziesiątego roku życia stanowią – 5,1% a w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 4,1%. Najmniejszy odsetek zauważono w kategorii wiekowej osiemnaście – dwadzieścia jeden lat, który wynosił jedynie – 1% ogółu badanych.

Kolejną, najczęściej wybieraną przez ankietowanych odpowiedzią, było uczestniczenie w sakramencie pokuty i pojednania raz na kilka miesięcy. Najwyższy odsetek uzyskanych deklaracji, zaobserwowano u respondentów będących w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 7,8%. Następnymi grupami pod względem wielkości byli badani pomiędzy dwudziestym drugim, a trzydziestym rokiem życia, stanowiąc 6,8%, powyżej pięćdziesiątego roku życia – 3,8% oraz między czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 2,5%. Wśród respondentów w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat nie odnotowano deklaracji, iż z sakramentu pokuty i pojednania mieliby korzystać „*co kilka miesięcy*”.

Przedstawione w powyższej tabeli dane statystyczne wskazują, iż za comiesięcznym korzystaniem ze spowiedzi, opowiedziało się łącznie 12,4% biorących udział w badaniu respondentów. Wśród nich najwyższy wskaźnik procentowy stanowią osoby w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 5,3% oraz trzydzieści jeden – czterdzieści – 4,3%. Niespełna trzy słupki procentowe wykazują ankietowani w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 2,8%. Natomiast w pozostałych grupach wiekowych nie odnotowano deklaracji do comiesięcznego korzystania ze spowiedzi.

Największą częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania przypadającą raz na dwa tygodnie, zaobserwować można u respondentów w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, co stanowi 2,3%. Ankietowani znajdujący się w pozostałych grupach wiekowych

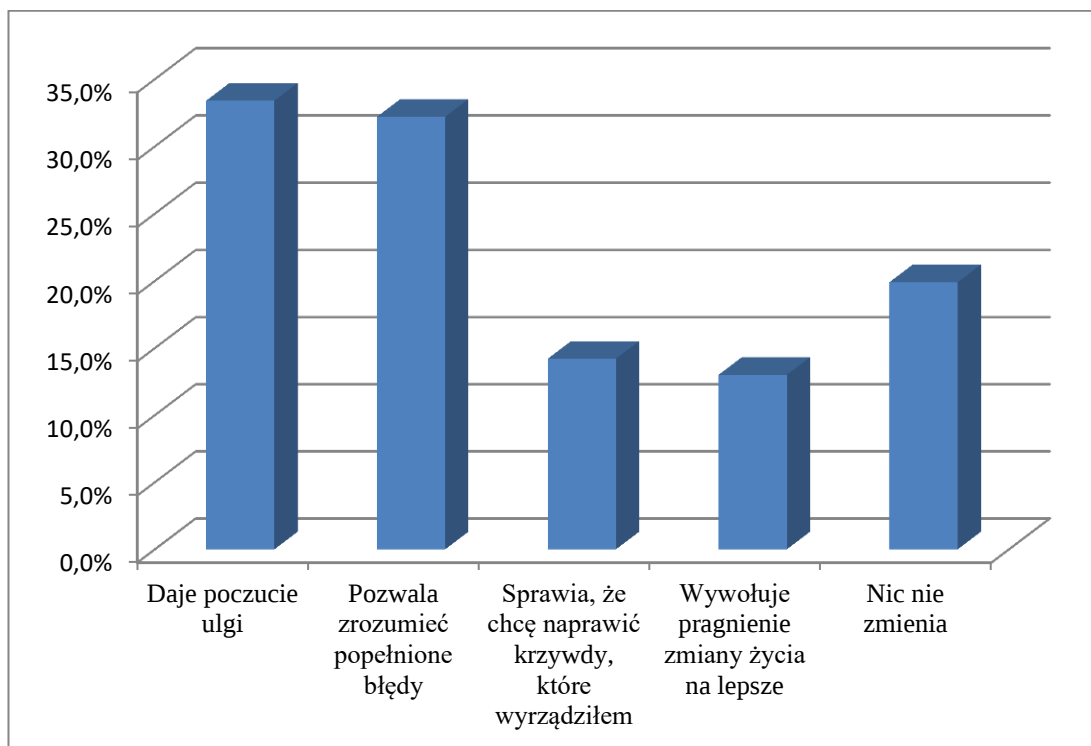
nie przewyższają samodzielnie jednego słupka procentowego, ponieważ kategoria trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 1%, oraz dwadzieścia dwa – trzydzieści i powyżej pięćdziesiątego roku życia – po 0,5% .

Ostatnią możliwością określenia częstotliwości przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania, była odpowiedź „*co kilka lat*”, za którą opowiedziało się 10,4% respondentów. Jak już zostało wspomniane wcześniej, wskazuje to na fakt, iż co dziesiąty badany korzysta z sakramentu pokuty i pojednania z Bogiem wyłącznie raz na kilka lat. Największy wskaźnik wyboru tej odpowiedzi, zauważono u ankietowanych w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat - 2,8%. Nieco niższy, wynoszący – 2,3% zaobserwowano w grupie wiekowej czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, natomiast w trzydzieści jeden – czterdzieści – 2%, osiemnaście – dwadzieścia jeden – 1,8% oraz u respondentów powyżej pięćdziesiątego roku życia – 1,5%.

Szczegółowa analiza danych statystycznych, przedstawionych za pomocą tabeli 6 wskazuje, iż najwyższe wskaźniki procentowe stanowiące o częstotliwości przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania można zaobserwować w grupie wiekowej trzydzieści jeden – czterdzieści oraz dwadzieścia dwa – trzydzieści lat. Sytuacja ta może wynikać również z tego, iż wyróżnione powyżej kategorie wiekowe, stanowią najliczniejsze grupy spośród wszystkich badanych.

Przedstawione powyżej za pomocą wykresu i tabeli, przystępowanie respondentów do sakramentu pokuty i pojednania, może wskazywać na ich przynależność do wspólnoty Kościoła oraz pokazywać ich stosunek wobec wiary chrześcijańskiej. Otrzymane z kwestionariusza ankiety dane statystyczne wskazują, iż 74% badanych osób, w różnych odstępach czasu uczestniczy w tym sakramencie. W związku z tym autor niniejszej dysertacji, podjął próbę analizy oddziaływania sakramentu pokuty i pojednania na ankietowanych. Wpływ i emocje wywoływane poprzez spowiedź, wyrażone zostały na podstawie poniższego wykresu.

Wykres 17. Wpływ sakramentu pokuty i pojednania na respondentów

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Zilustrowane w wykresie 17 dane procentowe, przedstawiają odpowiedzi respondentów na zadane pytanie dotyczące wpływu uczestnictwa w sakramencie pokuty i pojednania. Pytanie numer 9 zamieszczone w kwestionariuszu ankiety dotyczyło wyłącznie ankietowanych, którzy w poprzednim pytaniu opowiedzieli się za tym, iż w jakikolwiek sposób korzystają ze spowiedzi. Stąd też, próba respondentów udzielających odpowiedzi na jego wpływ zmniejszyła się z trzystu dziewięćdziesięciu pięciu do dwustu dziewięćdziesięciu dwóch ankietowanych. Poddane badaniu osoby, miały możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź.

Szczegółowa analiza danych procentowych wyrażonych na podstawie powyższego wykresu, wskazuje na to, iż przystępowanie respondentów do sakramentu pokuty i pojednania, pozytywnie wpływa na ich rozwój duchowy i moralny. Przeszło trzydzieści procent ankietowanych stwierdziło,

iż spowiedź daje poczucie ulgi – 33,4% oraz pozwala zrozumieć popełnione błędy – 32,3%. Są to niewątpliwie wysokie wskaźniki, biorąc pod uwagę środowisko w jakim przeprowadzono niniejsze badania. Kolejnymi wartościami zadeklarowanymi przez respondentów, są odpowiedzi mówiące o tym, iż spowiedź: „sprawia, że chce naprawić krzywdy, które wyrządziłem”, stanowiąc 14,2% uzyskanych wyników oraz „wywołuje pragnienie zmiany życia na lepsze” – 13%. Niepokojącym natomiast faktem jest to, iż niemalże co piąty respondent odpowiadający na to pytanie zadeklarował, że przystępowanie do sakramentu pokuty i pojednania z Bogiem, w żaden sposób nie wpływa na jego życie – 19,9%.

4.2.2. Modlitwa

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój wiary oraz jej umacniania u respondentów jest modlitwa. Autor niniejszej dysertacji zamieścił w kwestionariuszu ankiety pytanie dotyczące częstotliwości oraz rodzaju modlitwy badanych.

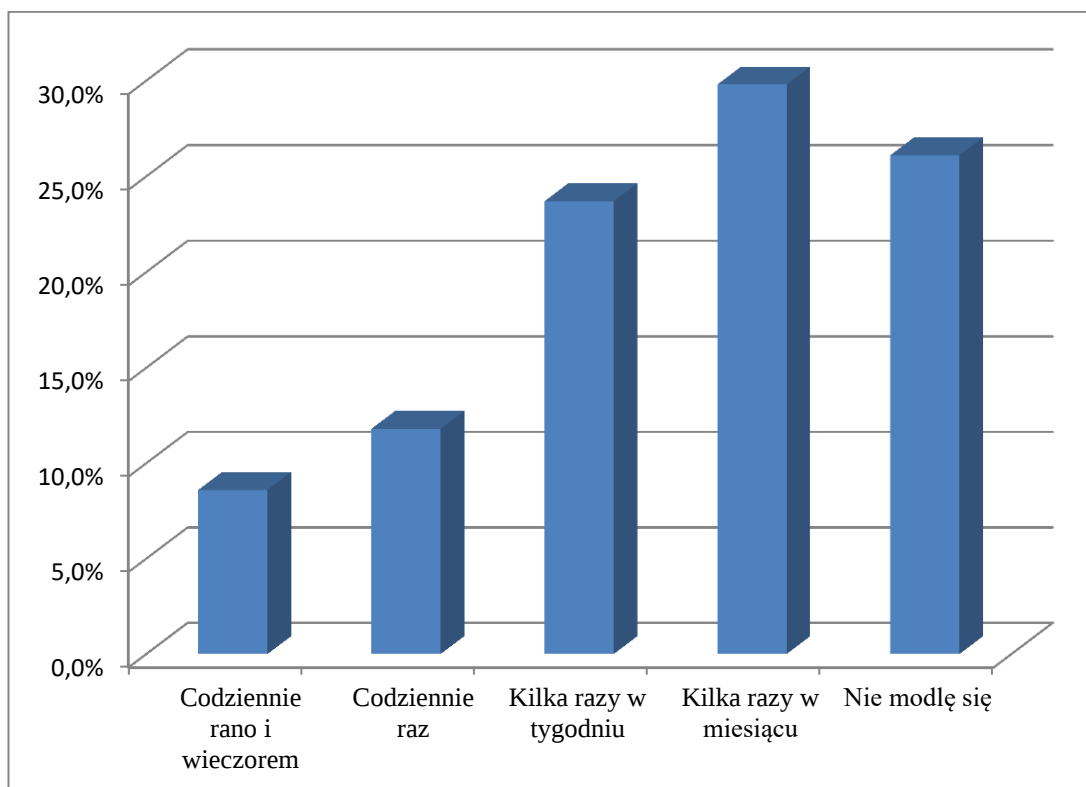
Zgodnie z nauczaniem Kościoła „modlitwa chrześcijańska jest związkiem przymierza między Bogiem i człowiekiem w Chrystusie. Jest działaniem Boga i człowieka; wypływa z Ducha Świętego i z nas, jest skierowana całkowicie ku Ojcu, w zjednoczeniu z ludzką wolą Syna Bożego, który stał się człowiekiem”³⁶⁴.

Papież Benedykt XVI w Encyklice *Spe Salvi* mówił o modlitwie, jako szkole nadziei. Przytoczył przykład Kardynała Nguyena Van Thuana, który wiele lat spędził w więzieniu, z czego dziewięć w typowej izolacji. Autor podkreślił, iż możliwość rozmowy z Bogiem, mówienia do Niego i słuchania, dawały Kardynałowi rosnącą siłę nadziei, w sytuacji mogłoby się wydawać totalnej desperacji, w której się znajdował. „Jeśli nikt mnie już więcej nie słucha, Bóg mnie jeszcze słucha. Jeśli już nie mogę z nikim rozmawiać, nikogo wzywać, zawsze mogę mówić do Boga. Jeśli nie ma już nikogo,

³⁶⁴ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2008, nr 2564.

kto mógłby mi pomóc – tam, gdzie chodzi o potrzebę albo oczekiwanie, które przerastają ludzkie możliwości trwania w nadziei – On może mi pomóc”³⁶⁵. Papież Benedykt XVI daje odczuć, iż skazanie na całkowitą samotność wzmocnione modlitwą, nie czyni człowieka całkowicie samotnym. Poniższy wykres przedstawia częstotliwość modlitwy respondentów.

Wykres 18. Częstotliwość modlenia się osadzonych

Źródło. Badanie własne

Na podstawie informacji przedstawionych w powyższym wykresie, można dokonać analizy częstotliwości modlenia się respondentów, czyli osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie. Odpowiedzi na pytanie 10 zawarte w kwestionariuszu ankiety udzielili wszyscy badani, spośród których znaczna część wskazała, iż w ogóle się nie modli – 26,21%. Pozostali ankietowani stanowiący większość zadeklarowali, iż modlą

³⁶⁵ Benedykt XVI, *Encyklika „Spe Salvi”*, Kraków 2007, s. 18.

się: „*codziennie rano i wieczorem*”, „*codziennie raz*”, „*kilka razy w tygodniu*” oraz „*kilka razy w miesiącu*”.

Najwyższy wskaźnik procentowy odnotowano u respondentów opowiadających się za tym, iż modlą się jedynie kilka razy w miesiącu – 29,8%, stanowiąc tym samym największą wartość procentową odpowiedzi na zadane pytanie. Przeszło dwadzieścia procent badanych wskazało natomiast, iż modlą się kilka razy w tygodniu – 23,7%.

Widoczną różnicę w częstotliwości modlenia się respondentów, zauważyć można w odpowiedziach dotyczących codziennej modlitwy oraz porannej i wieczornej każdego dnia. Codziennie raz zadeklarowało 11,8% respondentów. Codziennie rano i wieczorem wskazało jedynie 8,6% badanych.

Szczegółowa obserwacja danych procentowych przedstawionych na powyższym wykresie wskazuje na to, iż spośród respondentów deklarujących modlitwę, najwyższy wskaźnik stanowią ci, którzy robią to jedynie kilka razy w miesiącu – 29,8% oraz ci, którzy modlą się kilka razy w tygodniu – 23,7%. W związku z powyższym, badacz podjął próbę korelacji uzyskanych wyników przedstawionych za pomocą wykresu 18 z wiekiem ankietowanych.

Poniższa tabela wyraża procentowe i liczbowe wskaźniki częstotliwości modlenia się respondentów z uwzględnieniem ich wieku.

Tabela 7. Częstotliwość modlenia się z uwzględnieniem wieku respondentów

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		pow. 50		Ogółem	
Jak często Pan się modli?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Codziennie rano i wieczorem	2	0,5	5	1,3	3	0,8	6	1,5	18	4,56	34	8,6
	Codziennie raz	6	1,5	3	0,8	7	1,8	19	4,8	12	3,0	47	11,9
	Kilka razy w tygodniu	3	0,8	19	4,8	46	11,6	15	3,8	10	2,5	93	23,5
	Kilka razy w miesiącu	0	0,0	62	15,7	38	9,6	15	3,8	3	0,8	118	29,9
	Nie modlę się	1	0,3	45	11,4	33	8,4	24	6,1	0	0,0	103	26,1
	Ogółem	12	3,0	134	33,9	127	32,2	79	20,0	43	10,9%	395	100,0

Źródło. Badanie własne

Analizując zawarte w powyższej tabeli dane statystyczne należy podkreślić na początku, iż przeszło jedna czwarta ankietowanych opowiedziała się za tym, że w ogóle się nie modlą, stanowiąc 26,1% ogółu badanych. Drugą, co do wielkości wskaźnika procentowego uzyskaną odpowiedzią, było zadeklarowanie przez badanych, modlenie się kilka razy w miesiącu. Wynik ten sięga niemalże trzydziści procent ogółu badanych. Najwięcej odpowiadających w ten sposób było dwudziestu dwóch – trzydziestolatków, stanowiących 15,7%.

Kolejną kategorię wiekową stanowili respondenci w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 9,6% oraz ankietowani w przedziale wiekowym czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 3,8%. Fakt modlitwy kilka razy w miesiącu zaznaczyło jedynie trzech ankietowanych powyżej pięćdziesiątego

roku życia, natomiast w kategorii osiemnaście – dwadzieścia jeden, nie zauważono deklaracji dotyczącej tej częstotliwości modlenia się.

Wybrana przez ankietowanych odpowiedź, dotycząca kilkukrotnego modlenia się w tygodniu wykazywała najwyższy wskaźnik procentowy u badanych w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 11,6%. Wśród pozostałych grup wiekowych odnotowano znacznie niższe wyniki nieprzekraczające pięciu procent. W kategorii wiekowej dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, zauważono 4,8%, czterdzieści jeden – pięćdziesiąt – 3,8% oraz w grupie osób liczących powyżej pięćdziesiąt lat – 2,5%. Najniższy wskaźnik odnotowano u najmłodszych respondentów w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat – jedynie 0,8%.

Fakt codziennej modlitwy zadeklarowało 11,9% ogółu badanych. Wśród odpowiedzi zaobserwowano najwyższy odsetek u ankietowanych w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 4,8%. Drugą pod względem wielkości grupą byli respondenci powyżej pięćdziesiątego roku życia – 3 %. Porównywalne wartości procentowe odnotowano u badanych w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden – 1,5% oraz trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 1,8%. Najniższy wskaźnik natomiast wykazali ankietowani w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, wynoszący niespełna jeden procent – 0,8%.

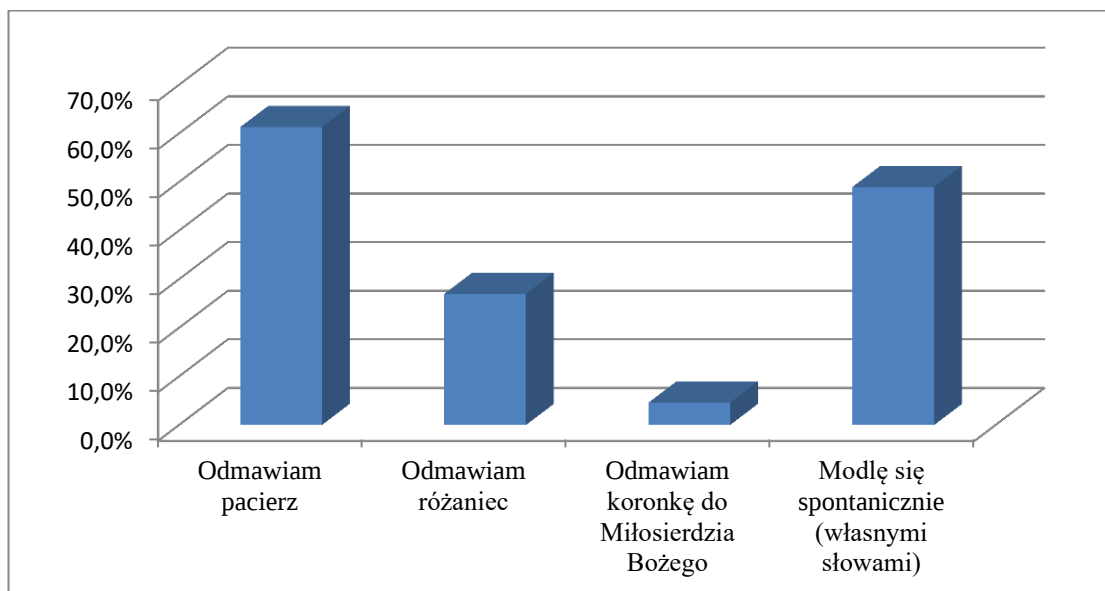
Ostatnią kategorią uzyskanych odpowiedzi były deklaracje codziennej modlitwy zarówno rano, jak i wieczorem. Wskaźnik procentowy wyróżniający poszczególne grupy wiekowe, zaobserwować można jedynie u badanych powyżej pięćdziesiątego roku życia, który wynosi 4,56%. Odpowiedzi uzyskane w pozostałych kategoriach wiekowych są niewielkie. Badani w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat stanowią 1,5% ogółu populacji, natomiast w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści – 1,3%. Znikomą wartość odnotowano również u ankietowanych pomiędzy trzydziestym pierwszym a czterdziestym rokiem życia – 0,8% oraz osiemnastym, a dwudziestym pierwszym – 0,5%.

Szczegółowo przedstawione za pomocą tabeli 7 dane statystyczne wskazują, iż największą wartość procentową wykazują badani w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, opowiadający się za tym, iż modlą się jedynie kilka razy w miesiącu – 15,7%. W odpowiedziach deklarujących codzienną modlitwę rano i wieczorem pojawiło się natomiast najwięcej badanych w wieku powyżej pięćdziesiątego roku życia, co w ogólnym wskaźniku wynosi 4,56% wszystkich ankietowanych.

Powyższy opis stanowi odzwierciedlenie wyników uzyskanych za pomocą wykresu 18, nawiązujących do pytań zamieszczonych w kwestionariuszu ankiety dotyczących częstotliwości modlenia się. Ponadto, w tabeli w tabeli 7, dokonano korelacji systematyczności modlitwy respondentów z ich wiekiem po to, aby szczegółowo przedstawić procentowe wskaźniki modlących się w różnych kategoriach wiekowych.

Analiza częstotliwości modlenia się respondentów przedstawiona powyżej, wymaga także wskazania metod jej realizacji. Sposoby modlitwy ankietowanych wyraża poniższy wykres.

Wykres 19. Sposób modlitwy respondentów

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Wskazane w wykresie 19 dane procentowe, obrazują odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące sposobu modlenia się. Uzyskane wyniki wyrażają deklarację ankietowanych, którzy w poprzednim pytaniu ankietowym, wykazali częstotliwość swojej modlitwy. Dlatego też, próba badanych udzielających odpowiedzi odnośnie sposobu modlenia się, zmalała z trzystu dziewięćdziesięciu pięciu do dwustu dziewięćdziesięciu dwóch ankietowanych. Osoby odpowiadające na to pytanie, miały możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź.

Analiza danych procentowych zawartych w powyższym wykresie wskazuje, iż przeszło połowa ankietowanych – 61,3%, jako formę modlitwy wybrała odmawianie pacierza. Niemalże co drugi ankietowany natomiast, zadeklarował się, iż modli się spontanicznie własnymi słowami – 49%. Za odmawianiem różańca opowiedziało się 27% badanych. Najniższy wskaźnik procentowy zaobserwowano natomiast u osób, które modlą się poprzez odmawianie koronki do Miłosierdzia Bożego – 4,6%.

Odpowiedzi na pytanie, dotyczące sposobu modlenia się, wykazują, że najbardziej popularną formą jest odmawianie pacierza, za pomocą wyuczonych i powszechnie znanych modlitw. Wysoki jest wskaźnik badanych, którzy modląc się spontanicznie, deklarują swobodną i właściwą swoim możliwościom rozmowę z Bogiem. Najmniej popularna odpowiedź, dotycząca odmawiania koronki do Miłosierdzia Bożego, może wynikać, z nieznaności modlitwy oraz ze złożoności jej formy.

W celu porównania zadeklarowanych przez respondentów odpowiedzi opisanych powyżej, autor niniejszej dysertacji, dokonał korelacji częstotliwości modlenia się ankietowanych z uczestnictwem we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej. Szczegółowe informacje zamieszczono poniżej w tabeli 8.

Tabela 8. Korelacja częstotliwości modlenia się respondentów z uczestnictwem we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej

Kategorie odpowiedzi		Częstotliwość uczestniczenia we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej									
		Co tydzień		Raz w miesiącu		Raz na kilka miesięcy		Z okazji świąt kościelnych		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Częstotliwość modlenia się respondentów	Codziennie rano i wieczorem	21	7,2	12	4,1	1	0,3	0	0,0	34	11,6
	Codziennie raz	37	12,7	5	1,7	4	1,4	1	0,3	47	16,1
	Kilka razy w tygodniu	16	5,5	19	6,5	8	2,7	50	17,1	93	31,8
	Kilka razy w miesiącu	9	3,1	27	9,2	24	8,2	58	19,9	118	40,4
	Ogółem	83	28,4	63	21,6	37	12,7	109	37,3	292	100,0

Źródło. Badanie własne

Dane statystyczne przedstawione za pomocą powyższej tabeli, przedstawiają odpowiedzi respondentów, deklarujących zarówno modlitwę jak i uczestnictwo we Mszy świętej. Próba badanych wynosi w tym przypadku dwustu dziewięćdziesięciu dwóch ankietowanych.

Szczegółowa analiza wskaźników procentowych zamieszczonych w tabeli 8 wskazuje, iż wśród ankietowanych opowiadających się za uczestnictwem we Mszy świętej wyłącznie z okazji świąt kościelnych, najwyższą wartość wykazują respondenci modlący się kilka razy w miesiącu – 19,9% oraz kilka razy w tygodniu – 17,1%. Spośród badanych z tej grupy tylko jedna osoba zadeklarowała codzienną – jednorazową modlitwę, stanowiąc jedynie – 0,3% ogółu. Respondenci uczestniczący we Mszy świętej z okazji świąt kościelnych, nie opowiedzieli się za codzienną modlitwą rano i wieczorem.

Odpowiedzi ankietowanych uczestniczących we Mszy świętej raz na kilka miesięcy wskazują, iż najwięcej z nich modli się jedynie kilka razy w miesiącu – 8,2% badanych. Znacznie niższą wartość procentową wykazują respondenci modlący się kilka razy w tygodniu – 2,7% oraz modlący się codziennie raz – 1,4%. Codzienną modlitwę poranną i wieczorną zadeklarowała tylko jedna osoba, stanowiąc 0,3% badanej grupy.

Respondenci uczestniczący raz w miesiącu we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej, najczęściej opowiadali się za kilkukrotną modlitwą w miesiącu – 9,2%. Kolejnym wskaźnikiem wyróżniali się ankietowani modlący się kilka razy w tygodniu – 6,5%. Natomiast zauważalnym wzrostem, w stosunku do powyższych częstotliwości uczestnictwa we Mszy świętej, wykazali się badani deklarujący modlitwę poranną i wieczorną każdego dnia – 4,1%.

Ostatnią grupę respondentów stanowią ci, którzy w przeprowadzonych badaniach ankietowych zadeklarowali uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej raz w tygodniu (niedziela). Wśród nich najwyższy wskaźnik prezentują ankietowani modlący się codziennie – 12,7%. Kolejną grupę stanowią badani modlący się rano i wieczorem każdego dnia – 7,2%. Następnie ci, którzy modlą się kilka razy w tygodniu – 5,5%. Najniższy wskaźnik zadeklarowali respondenci modlący się jedynie kilka razy w miesiącu – 3,1%.

Szczegółowa analiza danych statystycznych przedstawionych w tabeli 8, mająca na celu porównanie uczestnictwa ankietowanych we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej oraz częstotliwości modlenia się wykazuje, iż czynniki te są ze sobą powiązane i od siebie zależne. Za pomocą uzyskanych wyników można zauważyć, że respondenci biorący udział w Eucharystii co tydzień wykazują najwyższą częstotliwość w codziennej jak również porannej i wieczornej modlitwie każdego dnia. Natomiast rzadkie uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej wyłącznie z okazji przypadających świąt, rzutuje na najwyższy wskaźnik odpowiedzi stanowiącej o tym, iż respondenci modlą się jedynie kilka razy w miesiącu.

4.2.3. Kontakty z rodziną

Wartościującym czynnikiem wpływającym na rozwój wiary w Boga jest środowisko rodzinne. Stanowi ono strukturę kształtowania się postaw i norm moralnych w człowieku. Papież Jan Paweł II w Encyklice *Familiaris Consortio* napominał, iż w rodzinie wytwarza się całościowy zespół międzyosobowych odniesień takich jak: braterstwo, synostwo, macierzyństwo czy ojcostwo, za pomocą których jednostka wchodzi do „rodziny ludzkiej” oraz do „rodziny Bożej”, określanej mianem Kościoła³⁶⁶.

W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* można zauważyć, iż rodzina postrzegana jest jako najskuteczniejsze narzędzie personalizacji i humanizacji społeczeństwa, strzegąc, zachowując oraz przekazując cnoty oraz wartości: „W rodzinie, różne pokolenia spotykają się i pomagają sobie wzajemnie w osiągnięciu pełniejszej mądrości życiowej oraz w godzeniu praw poszczególnych osób z wymaganiami życia społecznego”³⁶⁷.

Papież Paweł VI natomiast twierdził, iż „rodzinę, podobnie jak Kościół, należy uważać za pole, na które przynosi się Ewangelię i z którego ona się rozkrzewia. Dlatego w łonie rodziny świadomej tego zadania wszyscy członkowie jej ewangelizują a także podlegają ewangelizacji. Rodzice nie tylko dzielą się z dziećmi Ewangelią, ale mogą od nich odebrać tę Ewangelię wyrażoną głęboko życiem. Rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla wielu rodzin oraz dla otoczenia, w którym żyje”³⁶⁸.

Powyżej opisany fenomen rodziny potwierdza, iż jest ona niezwykle ważna w prawidłowym formowaniu się w człowieku systemu wiary, wartości

³⁶⁶ Jan Paweł II, *Adhortacja „Familiaris Consortio”*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane, Encykliki*, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas, J. Poniewierski, G. Ryś, P. Słabek, J. Urban, Kraków 2005, t. 2, s. 98.

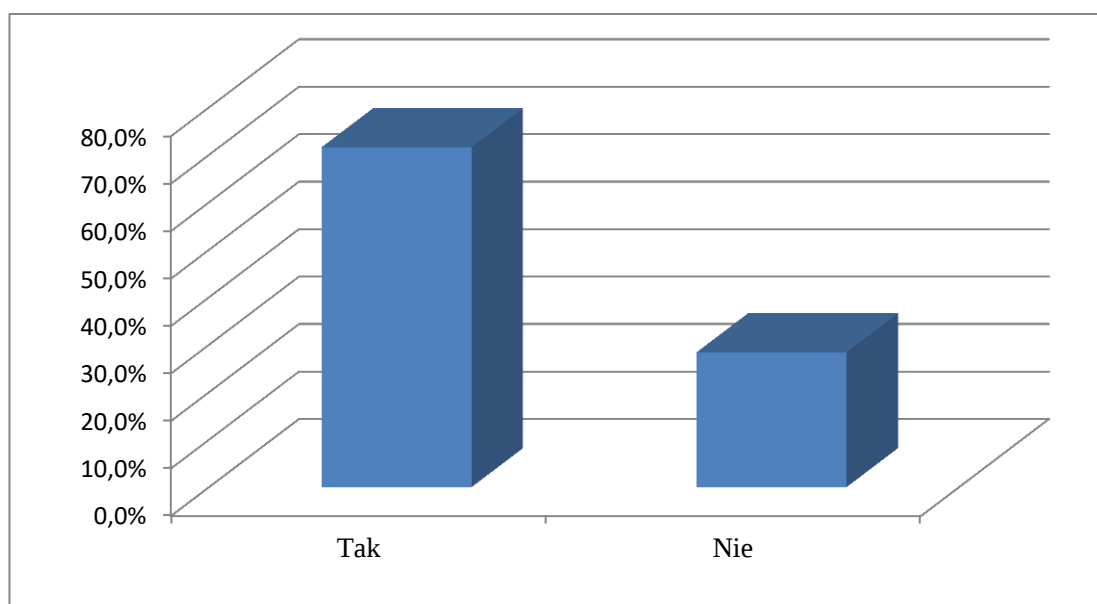
³⁶⁷ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et Spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. J. Groblicki, Poznań 1968, s. 372.

³⁶⁸ Paweł VI, *Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym Evangelii nuntiandi*, Warszawa 1986, s. 14.

moralnych i etycznych, a także społeczno-kulturowych. Funkcjonowanie człowieka w środowisku pełnym miłości rodzicielskiej i braterskiej skłania do czerpania pozytywnych wzorców i naśladowania postaw wiary.

Podtrzymywanie kontaktów rodzinnych przez osoby pozbawione wolności stanowi wartościowy czynnik wpływający na rozwój ich wiary. Kontaktowanie się z najbliższymi za pomocą jednorazowych widzeń, rozmów telefonicznych czy korespondencji, umożliwia osadzonym kontynuowanie wieloletnich tradycji rodzinnych nawołujących do religii i wiary w Boga. Respondenci w jednym z pytań ankietowych, mieli możliwość wypowiedzi na temat rozwoju swojej wiary przy pośrednictwie rodziny.

Wykres 20. Umacnianie wiary poprzez kontakty z rodziną

Źródło. Badanie własne

Przedstawione za pomocą powyższego wykresu dane procentowe, wskazują odpowiedzi respondentów dotyczące umacniania ich wiary w Boga poprzez kontakty z rodziną. Znaczna ilość ankietowanych wskazała, iż podtrzymywanie relacji z najbliższymi pozytywnie oddziałuje na ich poglądy religijne i stosunek do wiary – 71,6%. Spośród uzyskanych wyników, można wyszczególnić: „rodzina dodaje mi otuchy”, „razem chodzimy do kościoła”, „mam do kogo wrócić jak wyjdę, wspierają mnie”, „moja

dziewczyna jest bardzo religijna i dzięki niej poznaje religię i środowisko Kościoła”, „brat mojej konkubiny jest księdzem i często rozmawiamy na tematy kościelne”; „moi dziadkowie są religijni i praktykujący”, „pochodzę z rodziny religijnej”.

Drugą grupę odpowiedzi na przedmiotowe pytanie, udzieliły osoby, których zdaniem rodzina nie ma wpływu na ich stosunek do wiary. Ankietowani ci, przedstawiają się jako – 28,4% badanych. Najczęściej padającymi uzasadnieniami były: „nikt z rodziny nie chodzi do kościoła”, „źle się mówi o księżach w mojej rodzinie”, „nie obchodzimy świąt religijnych”.

Analiza powyższego wykresu oraz uzasadnień opisanych przez respondentów wskazuje, iż rodzina odgrywa w życiu osób pozbawionych wolności istotną rolę w kontekście formowania oraz umacniania wiary. Z deklaracji ankietowanych wynika, iż środowisko rodzinne, w którym się wychowali, stanowi fundament ich wiary oraz przyczynę postaw religijnych i moralnych.

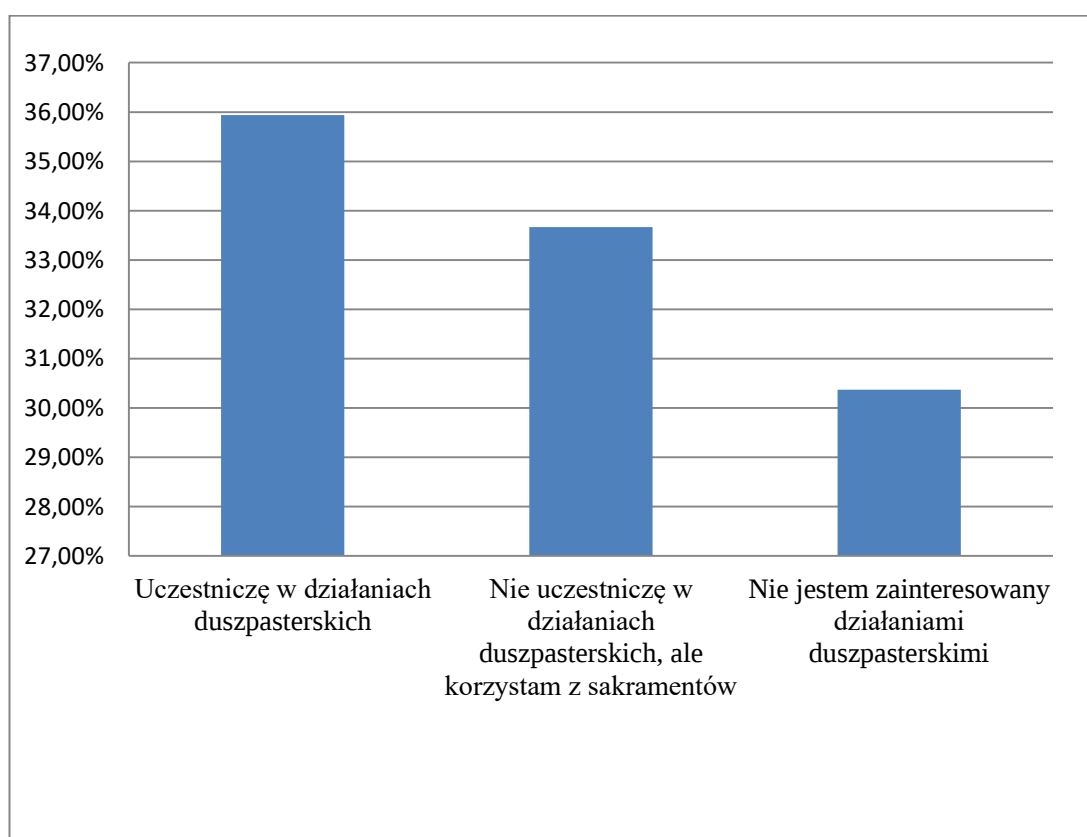
4.3. Rola duszpasterstwa więziennego

Rozwijające się na przestrzeni wieków duszpasterstwo więzienne, odgrywa fundamentalne znaczenie w prawidłowym funkcjonowaniu oddziaływań penitencjarnych. Świadczyć o tym mogą przeprowadzone badania ankietowe. Ich analiza wykazuje, iż znaczna część respondentów postrzega oddziaływanie duszpasterstwa więziennego, jako czynnik pozytywnie kształtujący w nich wartości religijne oraz moralne. Możliwość uczestniczenia w życiu sakramentalnym oraz w inicjowanym przez kapelanów i osoby świeckie formach aktywności religijnej w więzieniu, pozwala osadzonym nie tylko umocnić wiarę w Boga, ale przede wszystkim ją odkryć i pogłębić.

4.3.1. Potrzeba oddziaływań duszpasterskich

Społeczność więzienna tworzona przez osoby pozbawione wolności, wymaga szczególnego poświęcenia i zaangażowania osób powołanych do niesienia pomocy i wsparcia. Konieczność organizacji różnych form aktywności osadzonym, wykazuje m.in. potrzebę wdrażania oddziaływań duszpasterskich. Sytuację tą obrazuje pytanie ankietowe numer 13, dotyczące uczestnictwa w działaniach zorganizowanych przez kapelana więziennego na terenie jednostki penitencjarnej. Uzyskane wyniki badanej grupy respondentów, przedstawione zostały poniżej za pomocą wykresu.

Wykres 21. Deklaracja uczestnictwa respondentów w działaniach organizowanych przez kapelana więziennego

Źródło. Badanie własne

Na podstawie danych procentowych, przedstawionych za pomocą powyższego wykresu, zauważyć można, iż – 35,94% ogółu ankietowanych

zadeklarowało uczestnictwo w działaniach duszpasterskich organizowanych przez kapelanów więziennych na terenie jednostki penitencjarnej. Niespełna dwa procent mniej badanych – 33,67% - wskazało, że nie uczestniczy w działaniach duszpasterskich, ale korzysta z możliwości przystępowania do sakramentów świętych. Trzecią grupą stanowiącą – 30,37% biorących udział w badaniu byli osadzeni, którzy odpowiedzieli się za tym, iż nie są zainteresowani działaniami duszpasterskimi prowadzonymi na terenie jednostki penitencjarnej.

Dane procentowe opisane w powyższej tabeli wskazują zbliżone wartości. Różnica pomiędzy respondentami deklarującymi uczestnictwo w działaniach duszpasterskich – stu czterdziestu dwóch osadzonych, a tymi którzy w ogóle nie są nimi zainteresowanymi – stu dwudziestu badanych, wynosi nieco ponad – 5%.

W związku z powyższym, w celu pełniejszego zobrazowania deklaracji uczestnictwa respondentów w działaniach duszpasterskich na terenie jednostki penitencjarnej, należało uzyskane w badaniach informacje poddać korelacji z wiekiem osadzonych. Dane zestawiające udzielone na to pytanie odpowiedzi w poszczególnych kategoriach wiekowych przedstawia poniższa tabela.

Tabela 9. Deklaracja uczestnictwa w działaniach duszpasterskich z uwzględnieniem wieku respondentów

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		pow. 50		Ogółem	
Czy uczestniczy Pan w działaniach zorganizowanych przez kapelana		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Tak, jestem uczestnikiem działań duszpasterskich	2	0,5	64	16,2	42	10,63	15	3,79	19	4,81	142	35,95
	Nie uczestniczę w działaniach duszpasterskich ale korzystam	0	0	33	8,35	50	12,65	27	6,8	23	5,82	133	33,67

z możliwości przystępowania do sakramentów świętych													
Nie jestem zainteresowany działaniami duszpasterskim prowadzonymi na terenie jednostki penitencjarnej	10	2,53	37	9,36	35	8,86	37	9,36	1	0,25	120	30,38	
Ogółem	12	3,03	134	33,91	127	32,14	79	20,0	43	10,9	395	100,0	

Źródło. Badanie własne

Szczegółowa analiza przedstawionych powyżej danych statystycznych wskazuje, iż najliczniejsza grupa respondentów stanowiąca – 35,94% zadeklarowała uczestnictwo w działaniach duszpasterskich. Wśród tych odpowiedzi, najwyższy wskaźnik zaobserwować można u osób w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 16,2% oraz w przedziale wiekowym trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 10,63%. Porównywalną ilością odpowiedzi wykazali się badani w wieku powyżej pięćdziesiątego roku życia – 4,81% oraz osadzeni znajdujący się w przedziale wiekowym pomiędzy czterdziestym pierwszym a pięćdziesiątym rokiem życia – 3,79%. Najmniejszy wskaźnik odpowiedzi zaobserwowano w odpowiedziach osadzonych w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat. Stanowili oni jedynie – 0,5% ogółu badanych.

Kolejną grupą byli osadzeni, nie uczestniczą w działaniach duszpasterskich, ale korzystają z możliwości przystępowania do sakramentów świętych, stanowiąc – 33,67% ogółu badanych. Spośród tej populacji, najwyższy wskaźnik zaobserwowano u osadzonych w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – 12,65%. Inną grupę stanowili ankietowani w wieku

dwadzieścia dwa – trzydzieści lat – 8,35%. Porównywalną ilością odpowiedzi wykazali się respondenci w wieku od czterdzieści jeden lat – pięćdziesiąt oraz powyżej pięćdziesięciu lat, stanowiąc 6,8% oraz 5,82%. Nie odnotowano natomiast żadnej odpowiedzi u osadzonych w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat.

Ostatnią pod względem liczebności grupą, deklarującą brak zainteresowania działaniami duszpasterskimi, prowadzonymi na terenie jednostek penitencjarnych, określono jako – 30,37% całości badanej grupy. Szczegółowa analiza danych statystycznych w tych odpowiedziach wskazuje na zbliżone wartości procentowe trzech grup. Tak więc, respondenci w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat oraz czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat wykazali taką samą ilość deklaracji, stanowiąc – po 9,36% ogółu badanych. Podobną wartość wykazali osadzeni w wieku trzydzieści jeden – czterdzieści lat – 8,86%. Najmłodsi ankietowani, będący w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat wykazali jedynie – 2,53%. Wśród osób powyżej pięćdziesiątego roku życia odnotowano zaledwie jedną odpowiedź, co daje – 0,25% objętej badaniem grupy.

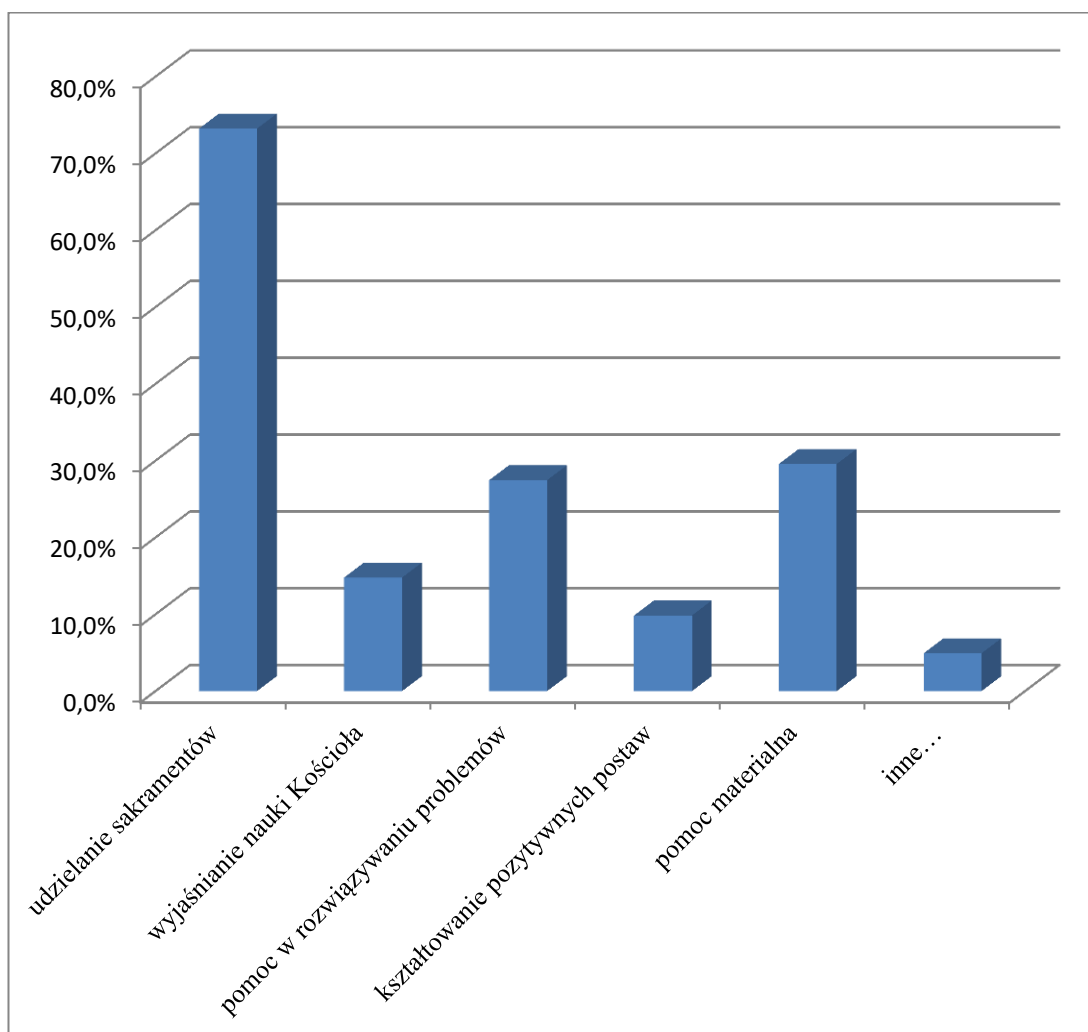
Szczegółowa analiza danych statystycznych, przedstawiających deklarację respondentów odnośnie uczestnictwa w działalności zorganizowanej przez kapelana więziennego na terenie jednostki penitencjarnej wykazuje, iż nie wszyscy wierzący więźniowie w pełni z niej korzystają.

Powyższe pytania ankietowe wykazały, iż kategorię „wierzący” oraz „niezdecydowany, ale przywiązany do wiary” stanowiło dwustu dziewięćdziesięciu dwóch respondentów z ogółu badanych. Jednakże na podstawie wykresu numer 21. można zauważyć, że z populacji badanych opowiadających się jako „wierzący”, jedynie stu czterdziestu dwóch osadzonych zadeklarowało czynny udział w działaniach duszpasterskich, a stu trzydziestu trzech opowiedziało się wyłącznie za korzystaniem z możliwości przystępowania do sakramentów. Należy zaznaczyć, że siedemnastu respondentów odpowiedziało, iż nie są w ogóle zainteresowani działaniami

duszpasterskimi prowadzonymi przez kapelana na terenie jednostki penitencjarnej.

Kolejne pytanie ankietowe skierowane zostało do grupy stu czterdziestu dwóch osób, deklarujących czynny udział w działaniach duszpasterskich organizowanych przez kapelana więziennego. Miało ono na celu pozyskanie informacji od respondentów, odnośnie stanu ich wiedzy i świadomości dotyczącej zadań księdza w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności. Zebrane odpowiedzi osadzonych zostały przedstawione za pomocą poniższego wykresu.

Wykres 22. Zadania księdza w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

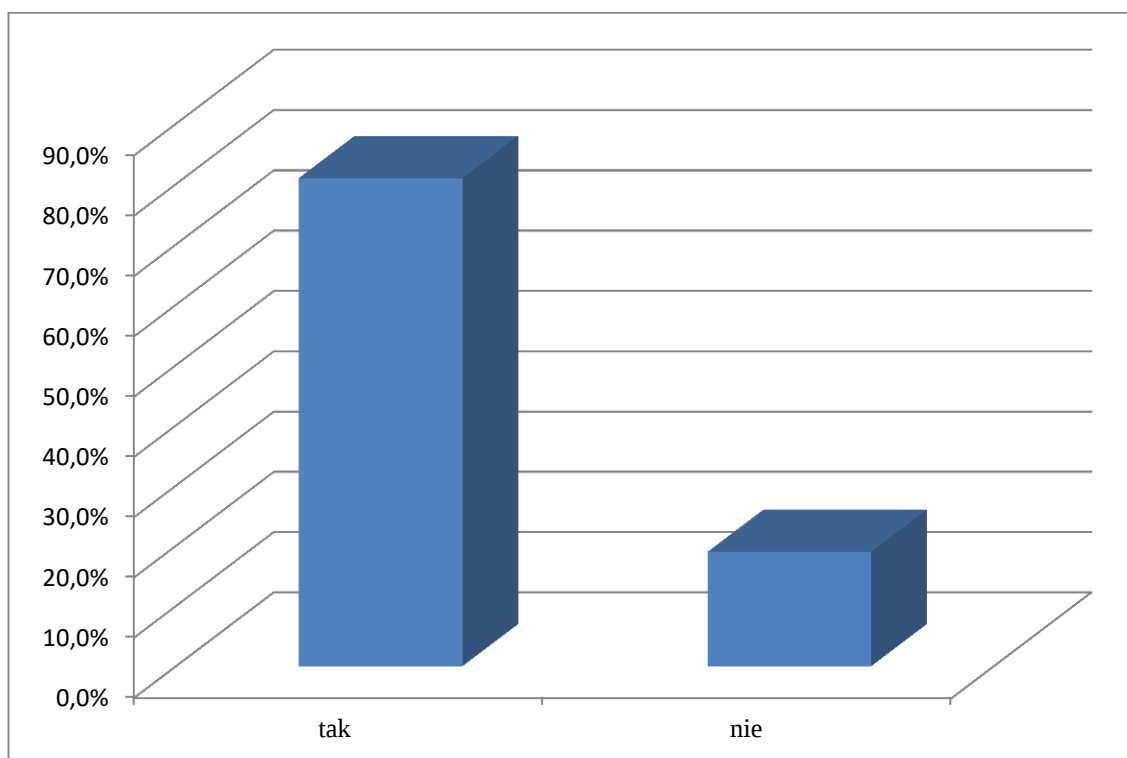
Z informacji zawartych w powyższym wykresie wynika, iż zdecydowana większość respondentów postrzega, iż głównym zadaniem księdza pełniącego funkcję kapelana więziennego jest udzielanie sakramentów. W ten sposób wyraziło się aż – 73,23% ogółu. Zbliżoną do siebie wartość procentową zaprezentowali badani uważający, iż zadania księdza polegają na pomocy materialnej – 29,57% oraz pomocy w rozwiązywaniu problemów – 27,46%. Kolejne grupy ankietowanych,

zaznaczyły z kolei, że zadaniem kapelana jest wyjaśnianie nauki Kościoła – 14,78% oraz kształtowanie pozytywnych postaw – 9,85%. Ostatnią formą odpowiedzi na to pytanie, była forma „inne”, gdzie osadzeni mieli możliwość samodzielnego określenia, jak ich zdaniem wyglądają zadania księży w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności. Ankietowani, którzy skorzystali z tej metody, stanowili – 4,92% ogółu. Wśród ich refleksji odnośnie zadań kapelana w więzieniu, zauważyć można m.in.: „rozmowa i wysłuchanie”, „pogadanie od serca”, „zauważenie w nas ludzi, a nie tylko przestępców i złodziei”, „kontakt z kimś innym niż kolega z celi”, „pogadanie przy papierosie o wszystkim”, „pogadanie i oczyszczenie głowy”, „posiedzenie i rozmowa z kimś normalnym”.

Ostatnia możliwa do wyboru forma odpowiedzi na pytanie ankietowe numer 15, pozwoliła zobrazować osobiste przekonania ankietowanych wobec zadań księdza w jednostce penitencjarnej. Z przytoczonych powyżej fragmentów jasno wynika, że kontakt osadzonych z kapłanem tworzy relację, nie tylko duchową, ale przede wszystkim ludzką i partnerską.

Na podstawie zgromadzonych powyżej informacji, dotyczących uczestnictwa respondentów w działaniach duszpasterskich oraz postrzeganych przez nich zadań kapłana posługującego w jednostce penitencjarnej, należałoby się zastanowić, czy przekazywane osadzonym treści religijne są przez nich w ogóle rozumiane. Pomocą w znalezieniu odpowiedzi na to pytanie będzie przedstawiony poniżej wykres.

Wykres 23. Rozumienie przekazywanych przez kapelana treści religijnych

Źródło. Badanie własne

Zilustrowane za pomocą wykresu 23 dane procentowe, przedstawiają odpowiedzi ankietowanych na zadane w kwestionariuszu pytanie dotyczące rozumienia przekazywanych treści religijnych więźniom przez kapelana więziennego. Analiza danych procentowych wyrażonych powyżej wskazuje na to, iż zdecydowana większość stanowiąca – 81% udzielających odpowiedzi na to pytanie deklaruje, iż rozumie przekazywane przez kapłana treści religijne. Wśród uzasadnień ankietowanych, można zauważyć następujące sformułowania: „a dlaczego miałyby być niezrozumiałe?”, „ksiądz dobrze gada, to rozumiem”, „jak czegoś nie rozumiem to dopytuje i wszystko mi tłumaczy”, „trochę czytam to łatwiej mi zrozumieć co do mnie mówi”, „ksiądz jest spoko”.

Pozostała część respondentów udzielających odpowiedzi na to pytanie, opowiedziała się za tym, iż treści religijne przekazywane przez kapelana więziennego są dla nich niezrozumiałe. Stanowią oni – 19% osadzonych deklarujących uczestnictwo w działalności duszpasterskiej.

W adnotacjach argumentujących ich wybór można zauważyć zdania: „czasami ksiądz używa takiego języka, że w ogóle go nie rozumiem”, „jak on coś powie to się pół dnia głowie, o co mu chodziło”, „trudno zrozumieć”.

W celu porównania udzielonych przez respondentów odpowiedzi opisanych powyżej, dokonano korelacji rozumienia treści religijnych przez ankietowanych z ich wiekiem. Szczegółowe informacje zamieszczono poniżej w tabeli 10.

Tabela 10. Rozumienie przekazywanych przez kapelana treści religijnych w korelacji z wiekiem respondentów

Kategorie odpowiedzi		Wiek											
		18 - 21		22 - 30		31 - 40		41 - 50		pow. 50		Ogółem	
Czy przekazywane przez kapelana treści religijne są dla Pana zrozumiałe?		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
	Tak	2	1,40	62	43,66	40	28,16	7	4,92	4	2,81	115	80,99
	Nie	0	0	2	1,40	2	1,40	8	5,63	15	10,56	27	19,01
	Ogółem	2	1,40	64	45,07	42	29,58	15	10,56	19	13,38	142	100,0

Źródło. Badanie własne

Na podstawie szczegółowej analizy danych statystycznych, przedstawionych powyżej zauważyć można, że zdecydowana większość ankietowanych rozumie treści religijne przekazywane przez kapelana, grupa ta stanowi 80,99% ogółu osadzonych odpowiadających na pytanie ankietowe numer 16. Wśród nich najliczniejszą populacją okazali się respondenci w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści lat, osiągając tym samym – 43,66%. Drugą pod względem liczebności grupę ankietowanych, stanowili osadzeni w przedziale wiekowym trzydzieści jeden – czterdzieści lat,

wykazując – 28,16%. Kolejne grupy wiekowe wykazały zbliżone wskaźniki procentowe. Osadzeni w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat – stanowili – 4,92%, powyżej pięćdziesiątego roku życia – 2,81%, natomiast najmniejszy odsetek zaobserwowano u najmłodszych ankietowanych w przedziale wiekowym pomiędzy osiemnastym, a dwudziestym pierwszym rokiem życia – określając go na poziomie 1,40% osób odpowiadających na to pytanie.

Drugą grupę respondentów odpowiadających na pytanie ankietowe numer 16 stanowili osadzeni, według których treści religijne przekazywane przez kapelana są niezrozumiałe – osiągając 19,01% populacji uczestniczącej w działaniach duszpasterskich na terenie jednostki penitencjarnej. Wśród tego grona ankietowanych, najliczniejsi okazali się więźniowie w grupie wiekowej powyżej pięćdziesiątego roku życia, stanowiąc – 10,56%. Kolejną pod względem liczebności grupą ankietowanych, twierdzących, iż nie rozumieją treści religijnych przekazywanych przez kapelana stanowią osadzeni w wieku czterdzieści jeden – pięćdziesiąt lat, wykazując 5,63%. Taki sam wskaźnik procentowy odpowiedzi – 1,40%, zauważono u respondentów w przedziale wiekowym od dwudziestu dwóch do trzydziestu lat, jak również u osadzonych w wieku od trzydziestu jeden do czterdziestu lat. Dane ukazane w powyższej tabeli wskazują również, iż respondenci w wieku osiemnaście – dwadzieścia jeden lat nie wykazali w badaniach braku zrozumienia treści religijnych przekazywanych przez kapelana więziennego na terenie jednostki penitencjarnej.

Podsumowując wyniki zadeklarowanego zrozumienia treści religijnych z korelacją uwzględniającą wiek ankietowanych, należy zauważyć, że najlepszą przyswajalnością wiedzy charakteryzują się respondenci w młodym wieku. Analiza powyższej tabeli jednoznacznie wskazuje, iż osadzeni w wieku dwadzieścia dwa – trzydzieści oraz trzydzieści jeden – czterdzieści wykazują najwyższy wskaźnik procentowy. Suma tych dwóch grup stanowi aż – 71,82% ogółu ankietowanych odpowiadających na to pytanie.

Jak wynika ze szczegółowej treści powyższych tabel i wykresów, respondenci biorący udział w badaniu ankietowym wykazali potrzebę oddziaływań duszpasterskich organizowanych na terenie jednostki penitencjarnej. Świadczyć może o tym m.in. ilość osób deklarujących swoje czynne uczestnictwo w działaniach organizowanych przez kapelana więziennego, jak również tych, którzy pomimo tego, iż nie uczestniczą w duszpasterstwie więziennym, chętnie korzystają z możliwości przystępowania do sakramentów świętych. Poddani badaniu ankietowemu osadzeni uważają, że najważniejszym zadaniem kapelana więziennego jest udzielanie sakramentów. W swoich odpowiedziach podkreślają również potrzebę rozmowy i zrozumienia, co w ich mniemaniu przejawia się tworzeniem pozytywnej relacji pomiędzy nimi a kapelanem. Badania ankietowe wykazały ponadto, iż treści religijne przekazywane przez kapelana więziennego zrozumiałe są najbardziej dla osadzonych w młodym wieku.

4.3.2. Wpływ duszpasterstwa na codzienną egzystencję

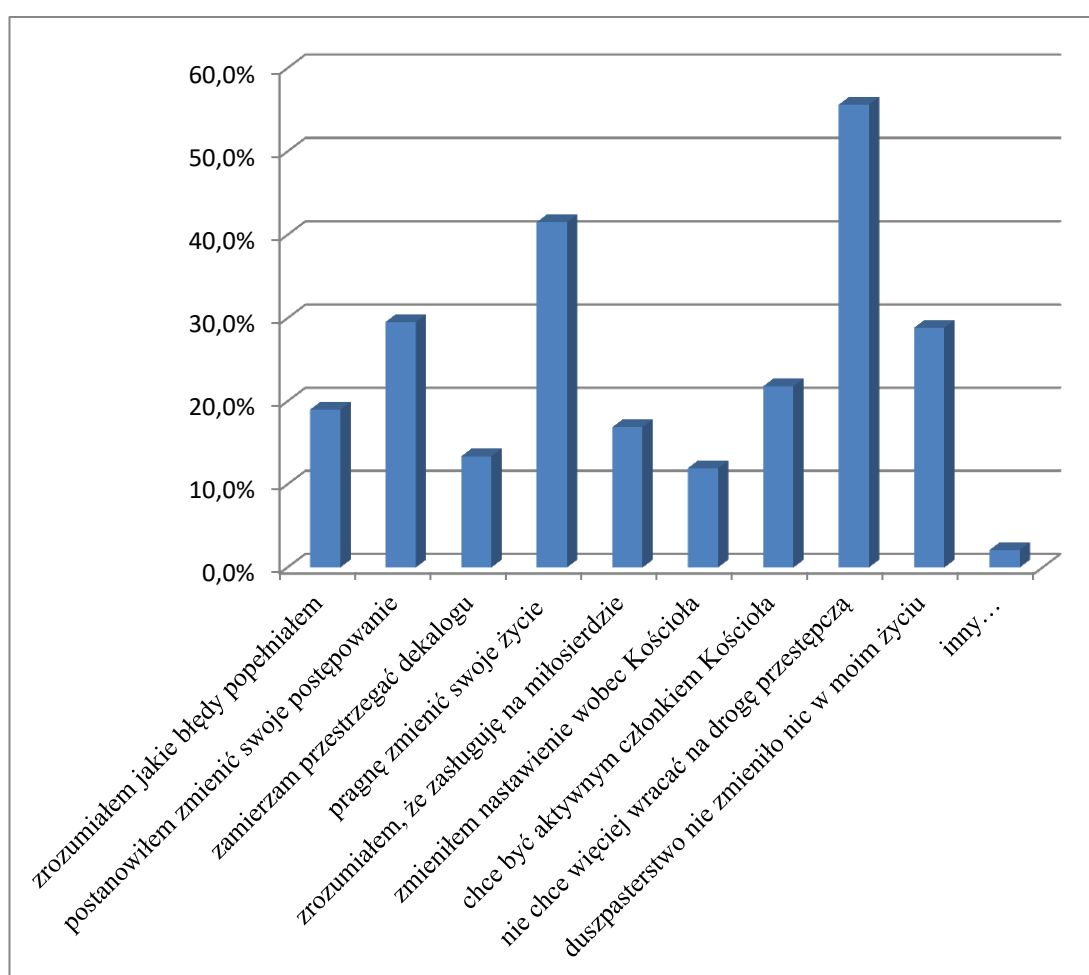
Szeroko rozumiane oddziaływania duszpasterskie, realizowane na terenie jednostek penitencjarnych zostały opisane we wcześniejszych rozdziałach niniejszej dysertacji. Miało to na celu uszczegółowienie merytorycznego zakresu ich funkcjonowania, tworząc fundament do prowadzonych przez autora pracy badań naukowych. Skierowane do respondentów kwestionariusze ankiet pozwoliły na zweryfikowanie opisanego w teorii wpływu duszpasterstwa więziennego, a realną jego oceną dokonaną przez ankietowanych.

W związku z tym, aby właściwie zdiagnozować wpływ oddziaływania duszpasterskiego na codzienną egzystencję osadzonych, przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie, należy poddać analizie kolejne pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety, nawiązujące do przedmiotu sprawy.

Kolejne pytanie zawarte w ankiecie, skierowane zostało do respondentów, którzy uprzednio zadeklarowali swoje uczestnictwo w działaniach duszpasterskich, czyli do stu czterdziestu dwóch osadzonych.

Badani mieli za zadanie wskazać, w jaki sposób działalność duszpasterska w więzieniu wpływa na ich życie. Rezultat uzyskanych odpowiedzi został zobrazowany za pomocą poniższego wykresu.

Wykres 24. Wpływ działalności duszpasterskiej w więzieniu na życie respondentów

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Na pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczące wpływu działalności duszpasterskiej na życie respondentów, badani mieli możliwość zaznaczenia więcej niż jedną odpowiedź. Porównując zgromadzone informacje zauważono, iż odpowiedzi na to pytanie udzielili osadzeni, którzy

w pytaniu ankietowym numer 13, opowiedzieli się jako uczestnicy działań duszpasterskich na terenie jednostki penitencjarnej.

Przeszło połowa badanych, stanowiąca – 55,63% osób uczestniczących w duszpasterstwie więziennym stwierdziła, iż wzmaga w nich ono niechęć powrotu na drogę przestępczą. Drugą pod względem wyboru odpowiedzią było pragnienie zmiany swojego życia po odbyciu kary – 41,54%. Kolejną, najczęściej wybieraną formą było postanowienie zmiany swojego postępowania, co dało – 29,57% osób odpowiadających na to pytanie. Porównywalnie zaznaczanym w kwestionariuszu oddziaływaniem duszpasterstwa na życie respondentów była chęć bycia aktywnym członkiem Kościoła – 21,83%, a także zrozumienie popełnionych błędów – 19,01%. Najmniejsze grupy respondentów stanowili osadzeni, twierdzący, iż działalność duszpasterstwa więziennego wpłynęła na ich życie poprzez zrozumienie, że zasługują na miłosierdzie – 16,90%, zamierzają przestrzegać Dekalog – 13,38% oraz zmienili nastawienie wobec Kościoła – 11,97%.

Analizując powyższe dane, należy pamiętać, iż jedną z form odpowiedzi na pytanie ankietowe, dotyczące wpływu działalności duszpasterskiej na życie respondentów było również: „duszpasterstwo nie zmieniło nic w moim życiu”. Za tą możliwością opowiedziało się czterdziestu jeden ankietowanych, stanowiących 28,87% osób deklarujących uczestnictwo w działalności duszpasterskiej.

Uzyskane za pomocą pytania ankietowego numer 14 wyniki, dają możliwość poznania nie tylko refleksji osadzonych odnośnie wpływu duszpasterstwa na ich życie za pomocą gotowych form odpowiedzi, ale również pozwoliły na zebranie własnych przemyśleń badanych. Pomimo tego, iż jedynie trzech osadzonych – stanowiących 2,11% odpowiadających na to pytanie, zdecydowało się na taką formę, to warto przytoczyć ich refleksję. Ich zdaniem działalność duszpasterska w więzieniu wpłynęła na ich życie poprzez: „dopiero do mnie dotarło jak wielkie szkody wyrządziłem innym, nie chce być już więcej taki, chce zmiany na lepsze”, „pierwszy raz ktoś pokazał mi bezinteresowne zainteresowanie, zrozumiałem,

że tak można – wcześniej nie wiedziałem”, „chcę po wyjściu wychować dzieci, żeby były lepsze ode mnie, zrozumiałem, że Bóg pokazuje słuszną drogę”.

Wskaźniki procentowe zawarte w powyższym wykresie ukazują fakt, iż pomimo przestępczego trybu życia ankietowanych, widać wyraźną chęć poprawy swojego postępowania oraz pragnienie zmiany życia na lepsze. Służą temu zapewne zindywidualizowane programy resocjalizacyjne prowadzone w więzieniach. Jednak szczególną rolę odgrywają oddziaływania duszpasterskie wpływające na zmianę postrzegania drugiego człowieka i świata w codziennym życiu.

Podejmując się analizy pytania ankietowego numer 17, skierowanego do ogółu badanych, stanowiących próbę trzystu dziewięćdziesięciu pięciu osadzonych, zaobserwować można odpowiedzi dotyczące wizji duszpasterstwa więziennego w oczach ankietowanych. W celu przejrzystego opisu zgromadzonych refleksji, podzielono je na dwie grupy: „jest dobrze” oraz „trzeba coś zmienić”.

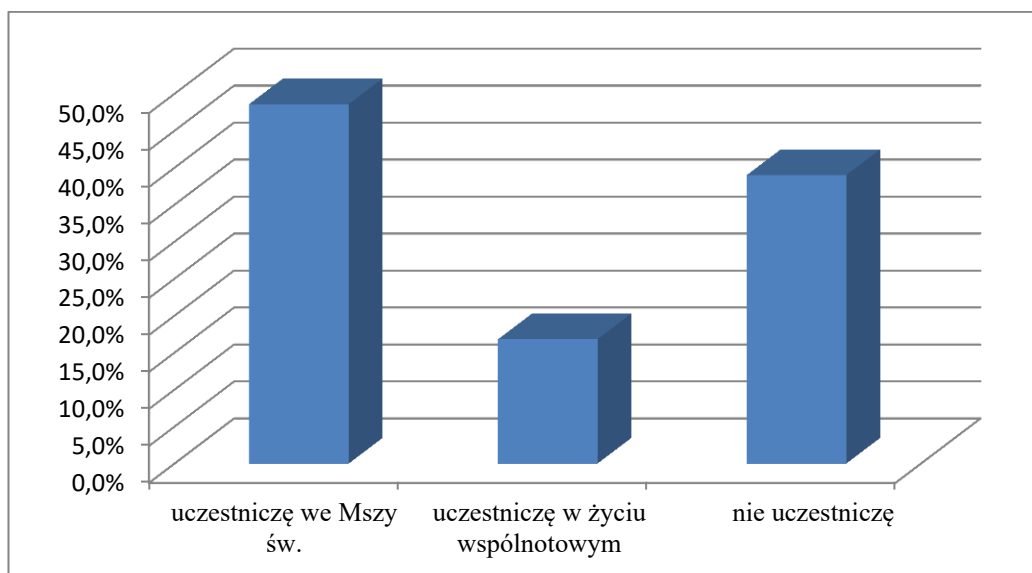
Respondenci twierdzący, iż duszpasterstwo więzienne organizowane jest właściwie, napisali w ankietach m.in.: „jest ok”, „mi się podoba”, „nic bym nie zmieniał”, „korzystam i jest spoko”, „po co zmieniać coś co jest dobre”, „fajna forma spędzenia czasu, pogadania i wyrwania się z celi”, „uczestnictwo pomaga mi zapomnieć chociaż na chwilę o problemach, o tym, gdzie jestem”.

Drugą grupę osób odpowiadających na to pytanie stanowili osadzeni, których zdaniem forma duszpasterstwa więziennego jest nieodpowiednia i należałoby ją zmienić. Spośród ich odpowiedzi można wyróżnić: „wolałbym, żeby ksiądz przychodził częściej”, „ksiądz mógłby wygospodarować więcej spotkań”, „chciałbym więcej rozmawiać na temat wiary i Boga”, „chciałbym, żeby ksiądz mógł przyjść zawsze, kiedy mam kryzys”, „to jeden pic na wodę”, „te całe spotkania z księdzem to lipa, szkoda czasu, chodzą tam tylko ci, którzy chcą coś dla siebie ugrać”.

Przytoczone powyżej wypowiedzi respondentów wskazują, iż wizja duszpasterstwa więziennego postrzegana jest dwojako. Większa część ankietowanych odbiera je pozytywnie. Grupa ta angażuje się w jego oddziaływanie, doświadczając jego pozytywnych skutków w codziennym życiu. Są jednak tacy, którzy nie korzystając z jego programów, potępiają je, wskazując jego negatywne działanie.

Aby w sposób pełniejszy przedstawić wpływ duszpasterstwa na codzienną egzystencję respondentów, autor niniejszej dysertacji postanowił zawrzeć w kwestionariuszu ankiety pytanie dotyczące życia religijnego ankietowanych poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. przepustkach. Celem tego pytania było zweryfikowanie autentyczności deklarowanej wiary oraz praktyk religijnych realizowanych przez ankietowanych, zawartych w poprzednich punktach ankiety. Wyniki przedstawione zostały za pomocą poniższego wykresu.

Wykres 25. Czynny udział w życiu religijnym respondentów poza jednostką penitencjarną

Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jedną odpowiedź, stąd suma wskaźników procentowych przekracza 100%.

Źródło. Badanie własne

Przedstawiony powyżej wykres obrazujący udział respondentów w życiu religijnym poza jednostką penitencjarną, wykazuje bardzo wysoki wskaźnik zaangażowania religijnego w codziennym życiu. Z odpowiedzi ankietowanych można wywnioskować, że aż – 48,6% wszystkich osób biorących udział w ankiecie deklaruje uczestnictwo we Mszy świętej w czasie spędzonym poza jednostką penitencjarną. Niespełna 10% mniej ankietowanych wskazało, że w ogóle nie korzysta z życia religijnego poza więzieniem, stanowiąc tym samym – 39% ogółu badanych. Pytanie ankietowe numer 18. zakładało również trzecią formę odpowiedzi. Dotyczyła ona uczestnictwa ankietowanych w życiu wspólnotowym poza jednostką penitencjarną, za którą opowiedziało się – 16,8% ogółu badanych.

Analiza wskaźników procentowych przedstawionych za pomocą powyższego wykresu wskazuje, iż niemal połowa respondentów deklaruje czynny udział w życiu religijnym nie tylko będąc w izolacji więziennej, ale również poza nią.

Ostatnie pytanie ankietowe podsumowujące kwestionariusz, dotyczyło refleksji respondentów związanych z Kościołem lub z Bogiem. Jego otwarta forma pozwoliła osadzonym samodzielnie wypowiedzieć się na tematy, które ich nurtują. Odpowiedzi były różne. Większość ankietowanych nie wyraziło zainteresowania pytaniem, stawiając kreskę w miejscu wyznaczonym na odpowiedź. Znalazło się jednak kilka uwag dotyczących Kościoła i Boga, które warto przytoczyć. Ankietowani napisali m.in.: „tak sobie myślę, że może zgłoszę chęć uczestnictwa w działaniach duszpasterskich w swojej parafii”, „kiedyś jako dziecko byłem ministrantem, później lektorem – może warto do tego wrócić”, „zrozumiałem potrzebę pogłębiania wiary i rozmowy na jej temat z księdzem”, „dawno nie byłem w prawdziwym kościele, jak wyjdę to pójść się pomodlić, poczuć jego zapach”, „te akcje organizowane przez księdza w więzieniu nie są złe, na pewno nie zaszkodzą, a wielu mogą pomóc”, „życie nie jest łatwe, gdyby każdy żył zgodnie z nauczaniem Kościoła i wiary w Boga to nie było by nas tutaj”.

Szczegółowa analiza odpowiedzi respondentów w kwestionariuszu ankiety wykazała, że osoby mające jakikolwiek kontakt z Kościołem i wiarą w Boga, wykazywały większą chęć współpracy. W ich wypowiedziach zauważalne jest pragnienie poznania tajemnicy wiary, pogłębienia jej, a także zmiany swojego życia na lepsze. Przyczynia się do tego niewątpliwie miejsce, w którym się znajdują. Izolacja więzienna wywiera na osadzonych potrzebę rachunku sumienia. Samotność, brak bodźców zewnętrznych oraz schematycznie uporządkowany plan dnia, daje im możliwość podjęcia refleksji nad dotychczasowym życiem, a tym samym zaplanowania korekty i przemiany.

ROZDZIAŁ 5

POSTULATY DOTYCZĄCE SKUTECZNOŚCI POSŁUGI DUSZPASTERSKIEJ

W celu osiągnięcia rzetelnych wyników badań, przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji, posłużono się pytaniami skierowanymi do respondentów za pomocą kwestionariusza ankiety. Poprzez analizę uzyskanych odpowiedzi, zgromadzono informacje na temat wpływu wiary oraz religijności na resocjalizację osób pozbawionych wolności, przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie. Przedstawiona we wcześniejszym rozdziale analiza statystyczna, umożliwia wyciągnięcie wniosków oraz pozwala wysnuć postulaty w celu ich przyszłej realizacji. Sugestie te będą stanowiły fundamentalną treść ostatniego rozdziału rozprawy doktorskiej. Zweryfikowane zostaną hipotezy badawcze oraz przedstawione postulaty skuteczniejszego oddziaływania duszpasterstwa więziennego na osadzonych, a także propozycje zaangażowania więźniów w życie religijne, podczas odbywania kary pozbawienia wolności, jak również po jej zakończeniu.

5.1. Weryfikacja hipotez badawczych

Weryfikacja postawionych w metodologii badań hipotez jest niezbędnym elementem całościowego procesu badawczego. Sama hipoteza stanowi pewną propozycję twierdzenia naukowego, określając przedmiot niewiedzy badacza w określonym obszarze. Realizowana jest zarówno

za pomocą zdania twierdzącego, jak również odpowiedzi na pytanie, którego rozwiązania wcześniej nie ustalono³⁶⁹.

Hipoteza badawcza wyznacza kierunek prowadzonych badań. Stanowi w ten sposób podstawę wyboru obserwowanych zdarzeń oraz wykorzystywanych metod badań, łącząc je w związek przyczynowo-skutkowy. Stąd też w celu zweryfikowania autentyczności postawionej hipotezy, należy porównać ją z faktami potwierdzonymi za pomocą przeprowadzonych badań. Uzyskany dopiero w ten sposób wynik można uznać jako wiedzę naukową³⁷⁰.

Biorąc pod uwagę stwierdzenia opisane powyżej, należy zweryfikować hipotezy badawcze, przedstawione w metodologii badań naukowych niniejszej dysertacji.

Hipoteza 1.

Większość badanej populacji określa siebie jako osoby wierzące. Czas spędzony w izolacji więziennej stanowi czynnik różnicujący tą autodeklarację.

W celu zweryfikowania powyższej hipotezy, respondentom zostały postawione dwa pytania: „Jaki był Pana stosunek do wiary przed odbywaniem kary pozbawienia wolności?” oraz „Jaki jest Pana stosunek do wiary obecnie?”. Na podstawie danych procentowych przedstawionych za pomocą wykresu numer 7 strona 125 pracy można zauważyć, że – 58,7% badanych, zadeklarowało się jako osoby wierzące, zanim zostały osadzone w więzieniu. Jednakże odpowiedzi zawarte w wykresie numer 8 strona 126 dysertacji pokazują, iż czas spędzony w izolacji pozytywnie wpłynął na rozwój wiary osadzonych, o czym świadczyć może wskaźnik określający wartość – 63,3%. Na tej podstawie uzasadnione jest stwierdzenie, iż hipoteza mówiąca, że większość badanej populacji określa siebie jako osoby wierzące jest

³⁶⁹ R. Backer, L. Czechowska, G. Gadomska, *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016, s. 54.

³⁷⁰ A. Wawrzusiszyn, *Metodologiczne konteksty badań bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo i edukacja w zmieniającej się rzeczywistości*, red. A. Wawrzusiszyn, J. Grzyb, Ełk 2015, s. 88.

prawdziwa. Należy również potwierdzić, że czas spędzony w izolacji więziennej stanowi czynnik różnicujący tę autodeklarację, uwzględniając wzrost wiary u respondentów.

Hipoteza 2.

Podstawowymi determinantami wątpliwości osadzonych związanych z wiarą są doświadczenia życiowe oraz wpływ osób bliskich i przyjaciół.

Weryfikacji powyższej hipotezy posłużyły dane procentowe zilustrowane za pomocą wykresu numer 12 strona 139. Uzyskany materiał badawczy został zgromadzony poprzez analizę odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu ankiety pytanie: „Jakie są przyczyny Pana obojętności religijnej?”. Spośród uzyskanych wyników, zauważyć można, że najczęściej wybieraną odpowiedzią było doświadczenie życiowe – 77,1% oraz wpływ osób bliskich i przyjaciół – 61,4%. Środowisko społeczne, w którym znajdowali się respondenci przed izolacją więzienną, a także sytuacje życiowe, które wpłynęły na ich egzystencję, przełożyły się na ich stosunek do wiary i poglądów religijnych. Zatem uzasadnione jest twierdzenie, że podstawowymi determinantami wątpliwości osadzonych związanych z wiarą, są doświadczenia życiowe oraz wpływ osób bliskich i przyjaciół.

Hipoteza 3.

Blisko połowa ankietowanych regularnie uczestniczy we Mszy świętej.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy, respondenci zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety: „Jak często uczestniczy Pan we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej?”. Wyniki przedstawiono za pomocą wykresu numer 14 strona 145. Na podstawie danych procentowych można zauważyć, iż ok – 74% ogółu ankietowanych deklaruje uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej. Nie mniej jednak należy wskazać, że częstotliwość tej formy jest różna. Analiza wyników procentowych ukazuje, że za regularnym uczestnictwem we Mszy świętej opowiada się jedynie – 36,97% ankietowanych. W związku z tym,

hipoteza stanowiąca o tym, że blisko połowa ankietowanych regularnie uczestniczy we Mszy Świętej niedzielnej i świątecznej nie jest prawdziwa.

Hipoteza 4.

Znacząca większość osadzonych przystępuje do sakramentu pokuty i pojednania.

Weryfikacji niniejszej hipotezy posłużyły dane zawarte w wykresie numer 16 strona 150. Odpowiedzi zostały pozyskane z pytania 8 zawartego w kwestionariuszu ankiety: „Jak często chodzi Pan do spowiedzi?”. Szczegółowa analiza uzyskanych wyników ukazuje, że niemal – 74% biorących udział w badaniu opowiedziało się za przystępowaniem do sakramentu pokuty i pojednania. Najliczniejsza grupa osadzonych, stanowiąca – 25,8% zadeklarowała, iż korzysta ze spowiedzi raz w roku. Najmniejszy wskaźnik procentowy zauważono natomiast w odpowiedziach badanych, którzy korzystają z niej co dwa tygodnie – 4,3%. Niemniej jednak, biorąc ogólny wskaźnik respondentów przystępujących do sakramentu pokuty i pojednania należy uznać, iż powyższa hipoteza jest prawdziwa.

Hipoteza 5.

Podstawą wiary ankietowanych jest tradycja rodzinna.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy, ankietowani poproszeni zostali o ustosunkowanie się do wyszczególnionych w pytaniu 4 kwestionariusza ankiety czynników, wpływających na ich wiarę. Wyniki przedstawiono za pomocą wykresu numer 11 strona 137 niniejszej dysertacji. Na podstawie danych procentowych, można zauważyć, że najczęściej wybieraną przez osadzonych odpowiedzią była tradycja rodzinna, która stanowiła – 71,6%. Ankietowani ci uważają, że krzewiona i praktykowana tradycja rodzinna uformowała ich wiarę oraz ukształtowała w nich postawy i wartości religijne. Na tej podstawie, należy uznać za prawdziwą hipotezę, mówiącą o tym, iż podstawą wiary ankietowanych jest tradycja rodzinna

Hipoteza 6.

Znikoma część badanej grupy, nie modli się.

Podjmując się weryfikacji niniejszej hipotezy, osadzonym postawiono pytanie: „Jak często Pan się modli?”. Wyniki zostały przedstawione za pomocą wykresu numer 18 strona 156. Analiza danych procentowych ukazuje, iż największą grupą stanowiącą – 29,8% są więźniowie, którzy modlą się jedynie kilka razy w miesiącu. Kolejną pod względem wielkości – 23,7% stanowią osadzeni modlący się kilka razy w tygodniu. Następną ci, którzy modlą się codziennie raz – 11,8% oraz codziennie rano i wieczorem – 8,6%. Łącznie wskaźnik ankietowanych opowiadających się za praktykowaniem modlitwy opiewa na ok – 74%. W związku z powyższym należy stwierdzić, iż hipoteza mówiąca, że znikoma część badanej grupy nie modli się jest prawdziwa.

Hipoteza 7.

Czynnikiem umacniającym w wierze ankietowanych są kontakty z rodziną.

W celu weryfikacji niniejszej hipotezy, ankietowani zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety: „Czy kontakty z rodziną umacniają Pana w wierze?”. Uzyskane wyniki zobrazowano za pomocą wykresu numer 20 strona 165. Na podstawie danych procentowych można zauważyć, iż – 71,6% respondentów uważa kontakty z rodziną jako czynnik umacniający w wierze. Warto w tym miejscu przytoczyć kilka udzielonych przez osadzonych odpowiedzi: „razem chodzimy do Kościoła”, „dodają mi otuchy”, „mam do kogo wrócić jak wyjdę” czy „moja dziewczyna jest religijna”. Przytoczone powyżej przykłady uzasadniają hipotezę mówiącą, że czynnikiem umacniającym w wierze ankietowanych są kontakty z rodziną jako prawdziwą.

Hipoteza 8.

Znaczna większość więźniów uważa, że rola kapelana więziennego ogranicza się wyłącznie do sprawowania sakramentów.

Podając się weryfikacji powyższej hipotezy należy odnieść się do pytania numer 15 zamieszczonego w kwestionariuszu ankiety. Brzmiało ono następująco: „Jakie są według Pana zadania księdza w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności?”. Respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Uzyskane wyniki przedstawione zostały za pomocą wykresu numer 22 strona 172. Analiza danych procentowych jednoznacznie wykazała, że najczęściej wybieraną odpowiedzią przez osadzonych było udzielanie sakramentów, co stanowiło – 73,23% ogółu odpowiedzi. Dlatego też, na tej podstawie uzasadnione jest stwierdzenie, iż hipoteza mówiąca, że znaczna większość więźniów uważa, że rola kapelana więziennego ogranicza się wyłącznie do sprawowania sakramentów, jest prawdziwa.

Hipoteza 9.

Większość ankietowanych uczestniczy w działaniach duszpasterskich organizowanych przez kapelanów więziennych.

Na potrzebę weryfikacji niniejszej hipotezy, osadzonym zostało postawione pytanie: „Czy uczestniczy Pan w działaniach zorganizowanych przez kapelana więziennego na terenie placówki?”. Rezultaty przedstawione zostały za pomocą wykresu numer 21 strona 167. Na podstawie analizy danych procentowych, można zauważyć, iż proporcje odpowiedzi respondentów na to pytanie są zbliżone. Największy wskaźnik – 35,94% wykazała grupa deklarująca uczestnictwo w działaniach duszpasterskich. Kolejna populacja badanych, stanowiąca – 33,67% ogółu, opowiedziała się za tym, iż nie uczestniczy w duszpasterstwie, ale korzysta z możliwości przystępowania do sakramentów świętych. Najmniej liczna grupa zanegowała jakikolwiek udział w działaniach duszpasterskich organizowanych na terenie jednostki penitencjarnej – 30,37%. W związku z tym, wskaźnik procentowy

badanych, którzy zdecydowanie deklarują udział w działaniach duszpasterskich, nie jest w stanie obronić powyższej hipotezy. Dlatego też stwierdzenie mówiące o tym, że większość ankietowanych uczestniczy w działaniach duszpasterskich organizowanych przez kapelanów więziennych należy uznać za nieprawdziwe.

Hipoteza 10.

Osadzeni, posiadający wykształcenie podstawowe, w mniejszym stopniu rozumieją język, jakim przekazywane są prawdy wiary.

W celu zweryfikowania powyższej hipotezy, posłużono się wynikami uzyskanymi w pytaniu ankietowym numer 16, które brzmiało: „Czy przekazywane przez kapelana treści religijne są dla Pana zrozumiałe?”. Wyniki przedstawione zostały za pomocą wykresu numer 23 strona 174. Z otrzymanych danych procentowych, odczytać można, że zdecydowana większość respondentów rozumie treści przekazywane przez kapelana – stanowią oni 81% badanych. Reszta ankietowanych, opiewająca na niecałe dwadzieścia procent, nie rozumie tych informacji. Szczegółowa analiza zarówno wykresu jak i metryczki wykazała, że wśród osób mających problem ze zrozumieniem informacji przekazywanych przez kapelana, dominują osoby powyżej czterdziestego roku życia, posiadający wykształcenie podstawowe. W związku z tym uzasadnione jest stwierdzenie, iż hipoteza mówiąca o tym, że osadzeni posiadający wykształcenie podstawowe w mniejszym stopniu rozumieją język, jakim przekazywane są im prawdy wiary.

Hipoteza 11.

Nieznaczny procent więźniów uczestniczy w życiu religijnym poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. „przepustkach”.

Weryfikacji powyższej hipotezy posłużyły dane zawarte w wykresie numer 25 strona 182. Odpowiedzi zostały uzyskane za pomocą pytania numer 18 zawartego w kwestionariuszu ankiety: „Czy przebywając poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. „przepustkach”, korzysta Pan czynnie z życia religijnego?”. Otrzymane dane statystyczne wskazały wysoki

wskaźnik – 48,6% badanych, którzy oświadczyli, iż uczestniczą we Mszy świętej poza więzieniem. 16,8% ankietowanych zadeklarowało również, że uczestniczy w życiu wspólnotowym. Natomiast 39% ankietowanych nie wykazało woli uczestnictwa w życiu religijnym. Analiza powyższych wskaźników ukazuje, że suma osób zarówno uczestniczących we Mszy świętej jak i tych, którzy uczestniczą w życiu wspólnotowym jest bardzo duża – opiewająca o 65% respondentów. Sugerując się wiarygodnością udzielonych przez respondentów odpowiedzi, nie można potwierdzić powyższej hipotezy mówiącej o tym, że nieznaczny procent więźniów uczestniczy w życiu religijnym poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. „przepustkach”.

Podsumowując zweryfikowane powyżej hipotezy, należy podkreślić, iż wiara w Boga wyrażana przez więźniów za pomocą praktyk religijnych pozytywnie oddziałuje na proces resocjalizacji osób pozbawionych wolności przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie.

5.2. Problemy duszpasterstwa w aspekcie resocjalizacji

Specyfikę duszpasterstwa więziennego, funkcjonującego w jednostkach penitencjarnych w Polsce, omówiono szczegółowo w drugim rozdziale niniejszej dysertacji. Opisywane powyżej założenia metodyczne, składające się z zasad i metod resocjalizacji oraz z programów profilaktycznych i resocjalizacyjnych w aspekcie resocjalizacji, stanowią fundament merytoryczny w pracy z osobami pozbawionymi wolności.

Przeprowadzone przez autora badania naukowe, pozwoliły zweryfikować stan faktyczny oddziaływań duszpasterskich z założeniami wynikającymi z samej istoty duszpasterstwa więziennego. Dokładna analiza odpowiedzi respondentów na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety, uwidoczniła pewne problemy, występujące w duszpasterstwie realizowanym w aspekcie resocjalizacji.

Nadrzędnym problemem występującym w duszpasterstwie więziennym jest przede wszystkim ograniczona ilość kapelanów. Na przeszło pięciuset osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie przypada

jedynie dwóch posługujących kapłanów. Jest to zdecydowanie niewystarczająca ilość, zakładając optymalną możliwość zapewnienia potrzeb duchowych podopiecznych.

W analizie przeprowadzonych badań zauważyć można odpowiedzi osadzonych, w których oczekują nawiązania głębszych relacji z kapłanem. Widoczne jest również pragnienie częstszych spotkań i rozmów na tematy związane z Bogiem. Oddziaływania duszpasterskie prowadzone w jednostce penitencjarnej odbywają się z reguły grupowo. Jednakże w wypowiedziach respondentów zauważyć można, że o wiele częściej decydują się na szczerą rozmowę z duszpasterzem, gdy odbywa się ona indywidualnie.

Kolejnym aspektem wyrażanym przez więźniów jest problem dyspozycyjności kapłana więziennego w areszcie. Osadzeni chcieliby mieć możliwość kontaktowania się z księdzem nie tylko w wyznaczone dni, ale również wtedy, kiedy dosięga ich kryzys wiary, a nawet życia.

Problemem duszpasterstwa więziennego, wpływającego na resocjalizację jest także fakt, że kapłani więzienni nie są wystarczająco uformowani do tego, aby pracować ze społecznością o dużym stopniu demoralizacji. Warto również wspomnieć, że księża posługujący w jednostkach penitencjarnych, delegowani są także do innych zadań w diecezji, co uniemożliwia całkowite oddanie się więziennictwu. Następstwem braku poświęcenia czasu osadzonym, jest m.in. to, że prawie co piąty ankietowany przyznaje się, że nie rozumie w pełni przekazywanych przez kapłana treści religijnych.

Na uwagę zasługuje również sama specyfika warunków, w jakich prowadzone są oddziaływania duszpasterskie w więzieniach. Brak swobodnego kontaktowania się i przebywania z podopiecznymi utrudnia nawiązanie bezpośredniego kontaktu między kapłanem a osadzonym. Wszelkie działania realizowane na terenie ścisłym aresztu, podyktowane są z góry narzuconymi obostrzeniami prawnymi, których należy przestrzegać. Biorąc tym samym pod uwagę czas prowadzonych form duszpasterskich,

należy dostosować się do regulaminu organizacyjno-porządkowego, określającego niemalże stały plan dnia osadzonych.

Istotnym problemem duszpasterstwa więziennego w procesie resocjalizacji jest także niewielka ilość osób świeckich, podejmujących się pracy wspomagającej kapelana więziennego. Laikat współtworzący grupy modlitewne jest przeciążony nadmiarem obowiązków oraz coraz to uboższy w kadrę.

Poruszając problemy związane z duszpasterstwem, warto byłoby również podjąć temat opieki duszpasterskiej i wsparcia duchowego funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa. Aspekt oddziaływań duchowych kierowanych w stronę personelu jest znikomy. Opiera się jedynie na ogólnych inicjatywach organizowanych z okazji Wigilii Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

Niewątpliwie, należy zwrócić uwagę na odpowiedzi respondentów, odnoszące się do udziału w działaniach zorganizowanych przez kapelana więziennego na terenie placówki. Analizując wskaźniki procentowe uzyskanych wyników, należy stwierdzić, że są bardzo porównywalne. Praktycznie taka sama ilość ankietowanych opowiedziała się za udziałem w działaniach duszpasterskich, jak ta, która stwierdziła, że nie uczestniczy w nich, ale korzysta z sakramentów. Domniemywać można w tym przypadku, że gdyby zastosowano większą aprobatę i zainteresowanie oddziaływaniami duszpasterskimi, to osadzeni ci nie tylko przystępowaliby do sakramentów, ale chętnie korzystaliby z form aktywności przedstawionej przez duszpasterza.

Analiza odpowiedzi ankietowanych wykazała również problem polegający na tym, iż znaczna większość osadzonych – 73,23% postrzega duszpasterstwo więzienne jedynie poprzez udzielanie sakramentów. Świadczyć może o tym m.in. brak wiedzy więźniów, dotyczącej organizowanych form oddziaływań duszpasterskich.

Kolejną sprawą, którą warto poruszyć jest wysoki wskaźnik osadzonych, rzadko korzystających z sakramentu pokuty i pojednania. Dane procentowe wskazują, że co czwarty więzień przystępuje do spowiedzi jedynie

raz w roku. Dokonując analizy odpowiedzi uzyskanych za pomocą pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety, można się dowiedzieć, że osadzeni woleliby posiadać przestrzeń intymną podczas spowiedzi. Ta jednak ograniczona swoboda w ich mniemaniu, powoduje brak możliwości uzewnętrznienia się. Z drugiej strony, ujęto również odpowiedź, z której wynika, że osadzony obawia się, że informacje przekazane księdzu mogą być wykorzystywane później przez kadrę penitencjarną.

Kolejną sytuację zauważyć można w częstotliwości modlenia się respondentów. Badania wykazały, że najwięcej ankietowanych modli się tylko kilka razy w miesiącu – 29,8% ogółu populacji. Odpowiedzi badanych wskazują na brak nawyku związanego ze swobodnym wyrażaniem jakichkolwiek form wyrazu skierowanych do Boga.

Istotną dla badacza kwestię stanowi deklaracja respondentów, dotycząca uczestnictwa we Mszy Świętej oraz życiu wspólnotowym, podczas pobytu poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. „przepustkach”. Dane procentowe przedstawiają bardzo wysoki wskaźnik tych aktywności względem odpowiedzi na pozostałe pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Rodzi się w tej kwestii nie tyle wątpliwość, co ciekawość prowadzącego badania, na ile uzyskany rezultat jest zgodny z rzeczywistością.

Reasumując przytoczone powyżej sytuacje, opisujące przykładowe problemy duszpasterstwa więziennego w aspekcie resocjalizacji, należy również odnieść się do postaw i zachowań osadzonych. Więźniowie uczestniczący w działaniach organizowanych w ramach duszpasterstwa więziennego angażują się w nie w dwojaki sposób.

Istnieje grupa osadzonych, która wiarygodnie i gorliwie bierze udział w formach aktywności opracowanych przez kapelana więziennego oraz osoby świeckie. Przejawia się to m.in. zaangażowaniem w przygotowywanie liturgii i rekolekcji oraz czynne uczestniczenie w życiu sakramentalnym. Duszpasterstwo więzienne jest dla nich formą realizowania się w sferze duchowej. Umożliwia im zbliżenie się do Boga oraz wspomaga pogłębienie wiary. Daje również odpowiedzi na pytania dotyczące religii.

Drugą grupę więźniów stanowią ci, którzy podchodzą do oddziaływań duszpasterskich typowo instrumentalnie. Możliwość korzystania z duszpasterstwa w jednostce penitencjarnej stanowi dla nich formę wypełnienia wolnego czasu. Staje się sposobnością do opuszczenia celi mieszkalnej oraz do pozyskiwania kontaktów w środowisku więziennym. Biorąc udział w różnego rodzaju przedsięwzięciach religijnych, osadzeni ci, nie skupiają się na sferze duchowej, lecz na pozyskiwaniu sposobu na zrealizowanie własnych interesów i przyjemności.

Opisane powyżej problemy duszpasterstwa więziennego w aspekcie resocjalizacji, wyznaczają pewien obszar, nad którym należałoby popracować. Wyszczególnione formy realizacji oddziaływań duszpasterskich wymagają zdecydowanych działań zarówno kapelanów, jak i osób świeckich, o których napisano poniżej.

5.3. Propozycje zaangażowania osadzonych w duszpasterstwo

Duszpasterstwo więzienne, funkcjonujące w jednostkach penitencjarnych na terenie Polski, prowadzone jest przede wszystkim przez księży diecezjalnych oraz zakonnych. Ich przygotowanie do pracy z osobami pozbawionymi wolności jest różne, czasem niewystarczające. Dlatego też, idealnym rozwiązaniem byłoby utworzenie specjalnych seminariów, w których formacja ukierunkowana byłaby na tego typu posługę. Pozwoliłoby to na kształcenie alumnów również w dziedzinach nauk niezbędnych do pracy penitencjarnej. Wdrożenie w toku studiów seminaryjnych pedagogiki resocjalizacyjnej, kryminologii czy bezpieczeństwa wewnętrznego, pozwoliłoby przyszłym kapelanom szczegółowo poznać, a tym samym zrozumieć specyfikę funkcjonowania jednostek penitencjarnych. Przygotowanie merytoryczne, połączone z powołaniem duszpasterskim do pracy z osobami pozbawionymi wolności, przeradzałoby się w profesjonalną współpracę na linii kapłan – osadzony.

Równie ważnym problemem oddziaływania duszpasterskiego jest niewystarczająca ilość kapłanów posługujących w więzieniach. Ich stosunek

liczbowy mierzony do ilości osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych jest niewspółmierny i niewystarczający. Należy stwierdzić, iż księża, posługujący w więzieniach, dysponowani są również do innych zadań duszpasterskich. Sprowadza się to do tego, że czas, który powinni poświęcić swoim podopiecznym w więzieniu, wykorzystują na realizację innych czynności, niezwiązanych często z duszpasterstwem więziennym. Idealnym założeniem byłoby, gdyby kapłan pełniący posługę kapelana w jednostce penitencjarnej, przebywał w niej, co najmniej w godzinach urzędowania administracji. Pozwoliłoby to na możliwość częstszego kontaktu z osadzonymi, potrzebującymi pilnej rozmowy oraz wsparcia duchowego. Ponadto, stała obecność kapelana więziennego, stanowiłaby wsparcie kadry penitencjarnej, mającej wysoki stopień obciążenia psychicznego, w związku z wykonywanymi czynnościami służbowymi.

Obraz duszpasterstwa więziennego funkcjonującego w jednostkach penitencjarnych uzyskany został za pomocą przeprowadzonych badań ankietowych. Szczegółowa analiza uzyskanych odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety, pozwoliła wyciągnąć wnioski, a także przedstawić postulaty osadzonych dotyczących ożywienia duszpasterstwa więziennego.

Zasadniczą kwestią w prawidłowych oddziaływaniach duszpasterstwa więziennego na osadzonych jest dialog. Poprzez zrozumienie i zaakceptowanie sytuacji życiowej, w której znajduje się dany więzień, możliwe staje się utworzenie relacji pomiędzy nim, a kapłanem. Równie ważnym aspektem jest postawa i świadectwo życia kapelana. Osadzeni mają możliwość czerpania najlepszych wartości i wzorców do naśladowania, po to, aby zmienić swoje życie i nie wracać już nigdy na drogę przestępstwa.

Nie ulega wątpliwości, że prawidłowo funkcjonujące duszpasterstwo więzienne wymaga inicjatywy dwóch stron. Uczestniczący w nim kapłani i osadzeni powinni wykazywać wolę współpracy oraz wzajemnego zrozumienia. Szczególnie ważne jest zaangażowanie skazanych w akcje religijne. Możliwość samodzielnego działania na rzecz określonej inicjatywy,

wzbudziłoby w nich przede wszystkim poczucie własnej wartości, bycie potrzebnym oraz spełnienie.

Jedną z form zaangażowania osób pozbawionych wolności w duszpasterstwo więzienne mogłaby być współpraca z podmiotami zewnętrznymi, zajmującymi się akcjami charytatywnymi na rzecz najbardziej potrzebujących. W ramach oddziaływań duszpasterskich, osadzeni mogliby wykonywać ręcznie przedmioty, które później trafiałyby na aukcje. Wśród wytwarzanych przedmiotów mogłyby się znaleźć m.in.: obrazy religijne, pocztówki świąteczne, koszyczki wielkanocne, bombki, różańce, zakładki do książek, drewniane lichtarzyki, rzeźby świętych postaci oraz wiele innych przedmiotów kultu religijnego, które można wykonać w warunkach więziennych.

Pomysłem na zachęcenie osadzonych do aktywnego udziału w duszpasterstwie więziennym może być ich angażowanie do liturgicznej służby ołtarza. Wyznaczanie więźniów do poszczególnych ról podczas Mszy świętej i nabożeństw pozwoliłoby na czynne i bardziej świadome uczestnictwo w Eucharystii. Efektem tego mogłoby być pogłębienie ich wiary oraz gorliwsze podejście do codziennej modlitwy.

Jeszcze inna formą aktywności duchowej osadzonych mogłoby być wspólne czytanie Biblii. Osadzeni podczas wspólnych spotkań mieliby możliwość odczytywania fragmentów Pisma Św. Każdy mógłby przygotować wybrany przez siebie, szczególnie niezrozumiały, nurtujący czy też wzbudzający ciekawość.

Możliwości zaangażowania osadzonych do czynnego udziału w duszpasterstwie więziennym jest wiele. Mogą oni m.in. z zainteresowaniem rozważać fragmenty Biblii z kapłanem, służyć do Mszy świętej, czy uczestniczyć w rozmowach dotyczących wiary w Boga i religii. Ponadto mają możliwość wyrządzić wiele dobra dla ludzi potrzebujących pomocy, uczestnicząc w różnego rodzaju akcjach charytatywnych. Wszystko to wymaga jednak chęci i współpracy. Dlatego też rolą kapłana więziennego i osób wspomagających jest pozytywne oddziaływanie na osadzonych. Istnieje

ogromna potrzeba ukazania im sensu i potrzeby aktywności religijnej, która ma fundamentalny wpływ na indywidualny i społeczny rozwój człowieka

ZAKOŃCZENIE

Duszpasterstwo więzienne realizowane w jednostkach penitencjarnych, stanowi nieodzowny element oddziaływań resocjalizacyjnych na osoby pozbawione wolności. Weryfikacja prowadzonych działań duszpasterskich oraz zaangażowanie osadzonych w religijne formy aktywności, pozwala zdiagnozować ich stosunek do religii i wiary w Boga. Wysoki wskaźnik deklarowanej wiary przez osadzonych, skłonił autora dysertacji do podjęcia badań empirycznych, obrazujących ich udział w życiu religijnym i duszpasterskim podczas izolacji więziennej.

Pierwszy rozdział rozprawy doktorskiej poświęcony został charakterystyce procesu resocjalizacji. Ukazane zostały jego założenia, programy i cele. Na podstawie literatury wyjaśniono również zasady i zadania, dzięki którym możliwe było jego przeprowadzenie. Ponadto omówiono definicję *resocjalizacji*, występującą w obowiązujących aktach prawnych oraz przedstawiono rolę kadry penitencjarnej, a także skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych w świetle dostępnych już badań.

W drugim rozdziale pracy przedstawiono działalność pastoralną w procesie resocjalizacji. Ukazana została opieka religijna osób pozbawionych wolności w świetle obowiązującego prawa oraz rola duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej. Przybliżono także historię duszpasterstwa więziennego, jego strukturę oraz założenia metodologiczne. Ponadto omówione zostały programy profilaktyczne i resocjalizacyjne realizowane w aspekcie religijnym. W części tej została również opisana posługa i działalności kapelana więziennego oraz życie sakramentalne osadzonych. Ukazano także zaangażowanie osób świeckich w resocjalizację religijną oraz wpływ wiary religijnej na kształtowanie osobowości więźniów.

W trzecim rozdziale pracy przedstawione zostały metodologiczne aspekty rozprawy doktorskiej. Część ta opisuje przedmiot i cel podjętych

badan, problemy badawcze i hipotezy, narzdzia badawcze oraz srodowisko i organizacje badan.

Kolejny rozdzial przedstawia szczegolowo analize i interpretacje badan wlasnych. W czesci tej ukazane zostaly odpowiedzi respondentow na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Analiza danych statystycznych umozliwila poznanie roli duszpasterstwa wieziennego w zyciu wiezniow, a takze jego wplywu na ich codzienne zycie.

W ostatnim rozdziale pracy zawarto wnioski i postulaty dotyczace skutecnosci poslugi duszpasterskiej w jednostce penitencjarnej. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi respondentow, zweryfikowano postawione w pracy hipotezy badawcze. Omowiono rowniez problemy wystepujace w duszpasterstwie wieziennym w aspekcie resocjalizacji, a takze przedstawiono propozycje zaangazowania osadzonych w zycie religijne podczas izolacji.

Szczegolowa analiza badan wlasnych oraz weryfikacja postawionych w dysertacji hipotez badawczych sprawily, iz zarowno problem glowny rozprawy jak i problemy szczegolowe zostaly rozwiazane.

Przeprowadzone badania empiryczne wykazaly progres aktywnosci o charakterze pisteologicznym, wzrod skazanych, deklarujacych sie jako osoby wierzace w Boga. Dane procentowe uzyskane podczas analizy kwestionariusza ankiety wskazuja, iz – 58,7% badanych zadeklarowalo sie jako osoby wierzace, zanim zostaly osadzone w wiezieniu. Natomiast odpowiedzi osadzonych, swiadczace o stosunku do wiary podczas odbywania kary, wykazuja – 63,3%. Zauwazalna jest zatem tendencja wzrostowa uzyskanych odpowiedzi, wynoszaca – 4,6%, ktora ukazuje, iz czas spdzony w izolacji wieziennej pozytywnie wplynal na rozwoj ich wiary.

Na podstawie zgromadzonych podczas badan informacji, mozna zauwazyc, ze blisko – 74% respondentow uczestniczacych w badaniu, zadeklarowalo, iz przystepuje do sakramentu pokuty i pojednania. Czestotliwosc spowiedzi osadzonych jest jednak bardzo rozna. Najlicniejsza grupa osadzonych, stanowiaca – 25,8% zadeklarowala, iz korzysta

ze spowiedzi raz w roku. Najmniejszy wskaźnik procentowy zauważono natomiast w odpowiedziach badanych, którzy korzystają z niej co dwa tygodnie – 4,3%.

Istotnym wskaźnikiem przeprowadzonych badań była odpowiedź na pytanie dotyczące uczestniczenia osadzonych w życiu religijnym poza jednostką penitencjarną. Uzyskane dane procentowe określają wysoki wskaźnik – 48,6% badanych, którzy oświadczyli, iż uczestniczą we Mszy świętej poza więzieniem. Niespełna 17% osadzonych zadeklarowało również, że uczestniczy w życiu wspólnotowym. Analiza powyższych wskaźników ukazuje, że suma osób, zarówno uczestniczących we Mszy świętej, jak i tych, którzy uczestniczą w życiu wspólnotowym jest bardzo duża – 65% respondentów.

Analiza danych procentowych wykazała również, że aż – 73,23% respondentów uczestniczących w duszpasterstwie więziennym, postrzega zadania kapelana więziennego jedynie jako udzielanie sakramentów. Jednakże wśród odpowiedzi otwartych, znajdują się również wypowiedzi osadzonych wskazujące na utworzenie relacji z kapłanem. Zauważalna jest potrzeba więźniów ukierunkowana na rozmowę i dialog. W ich odpowiedziach dostrzegalne jest pragnienie zauważenia w nich ludzi, a nie tylko przestępców.

Weryfikacja zgromadzonego materiału badawczego, pozwoliła zdiagnozować istniejące w duszpasterstwie więziennym problemy, mające wpływ na resocjalizację. Wśród uzyskanych odpowiedzi, wyróżnić można m.in.: ograniczoną ilość kapłanów więziennych; brak stałej obecności kapelana więziennego w ciągu dnia; oczekiwanie częstszych spotkań oraz specyfikę warunków, w jakich prowadzone są oddziaływania duszpasterskie.

Kolejnym elementem dysertacji było przedstawienie propozycji zaangażowania osadzonych w duszpasterstwo więzienne. Najważniejszym punktem zmierzającym do poprawy funkcjonowania duszpasterstwa w jednostkach penitencjarnych, jest stała obecność księdza. Kapłani więzienni, posługujący osadzonym, powinni być odpowiednio uformowani, zarówno merytorycznie, jak i duchowo. Spotkania formacyjne powinny być

prorowadzone w duchu wzajemnej tolerancji i zrozumienia, w miejscach do tego przeznaczonych i właściwie przygotowanych. Osadzeni w ramach prowadzonego duszpasterstwa powinni angażować się we wspólne czytanie i rozważanie Biblii oraz wykazywać zainteresowanie Eucharystią.

W podsumowaniu należy zaznaczyć, iż przeprowadzone badania empiryczne mają charakter ograniczony. Ramy czasowe prowadzonych badań oraz możliwość dotarcia do większej rzeszy respondentów sprawiły, iż badaniu poddani zostali jedynie osadzeni przebywający w Areszcie Śledczym w Olsztynie. Całościowy obraz podjętego tematu, obligowałby do realizacji badań o zbliżonym zakresie we wszystkich jednostkach penitencjarnych w Polsce.

Przeprowadzone badania stanowić mogą charakter pogładowy. Zrealizowane zostały na wytypowanej losowo grupie osadzonych, w konkretnym areszcie. Warto jednak zaznaczyć, iż metody wykorzystane przez autora, wdrożono w sposób naturalny.

Uzyskane wyniki badań mogą stanowić inspirację do dalszych dociekań i poszukiwań naukowych w obszarze realizowanego duszpasterstwa jednostkach penitencjarnych. Autor pracy żywi nadzieję, iż dysertacja ta dotrze w szczególności do księży pełniących posługę kapelana więziennego.

Problematyka podjęta w niniejszej dysertacji pozostaje otwartym obszarem badawczym, nie tylko w zakresie zrealizowanym w pracy, ale także w sferze pytań i problemów o charakterze interdyscyplinarnym.

SUMMARY

A prison ministry implemented in penitentiary units is an indispensable element of social rehabilitation interactions on people deprived of their liberty. A verification of pastoral activities and prisoners' commitment in religious forms of activity allows diagnosing their attitude to faith in God. The high rate of faith declared by prisoners prompted the author of the dissertation to undertake empirical studies illustrating their participation in religious and pastoral life during a prison isolation.

Therefore, the need arose to find an answer to the question contained in the main problem of the thesis: To what extent does faith in God shown through religiousness influences the process of social rehabilitation of prisoners serving imprisonment in the custody in Olsztyn?

In order to give a fair justification to the above problem, the following specific problems were also formulated: How do people deprived of their liberty define their attitude towards faith? What factors affect the attitude of people deprived of their liberty to faith? Does Holy Mass affect the process of rehabilitation of prisoners? What is the frequency of respondents receiving the sacraments of penance and reconciliation? What factors affect the deepening of faith of people deprived of their liberty? How often do people deprived of their liberty pray? What is the prayer method most frequently chosen by respondents? To what extent do contacts with the family strengthen the respondents in faith? What is the role of a prison chaplain in the rehabilitation process? What are the comments of the respondents regarding the functioning of a prison ministry? To what extent, according to the surveyed group, are priests fulfilling their duties as pastors of people deprived of their liberty?

The purpose of this dissertation was to analyse the actual state of prisoners' involvement in religious life, showing their faith in God in the

context of the rehabilitation process of people deprived of their liberty, who are in the custody in Olsztyn, by analysing the results of own research obtained by using a questionnaire.

The dissertation was written at the doctoral seminar on fundamental, dogmatic and moral theology at the Faculty of Theology of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn.

The subject matter implemented by the author required the selection of appropriate research methods and tools. Therefore, for the purposes of the dissertation, the method of diagnostic survey, document analysis, observation, as well as a study of literature describing the topic taken were used.

This doctoral dissertation consists of the following parts: title page in Polish and English, table of contents in Polish and English, list of abbreviations, introduction, five chapters, conclusion, summary in English, bibliography, list of charts and tables and questionnaire.

In the first chapter of the dissertation, attention is paid to the characteristics of the rehabilitation process. The main assumptions, programs and goals were presented, which determine the correctness of social rehabilitation interactions on people deprived of liberty. The principles and tasks were also presented, according to which it is possible to carry that out effectively. Discussions of the concept of *rehabilitation* appearing in existing legal acts were also undertaken. Furthermore, the role of penitentiary cadre was presented, as well as the effectiveness of rehabilitation interactions in the light of research accessible in the literature.

The second chapter presents pastoral activity in the process of social rehabilitation. It discusses the religious protection of people deprived of their liberty in the light of applicable law. The role of prison ministry in penitentiary work was also shown in detail. The history of prison ministry, its organizational structure, as well as methodological assumptions consisting of principles and methods of rehabilitation were presented. In addition, preventive and rehabilitation programs implemented in a religious aspect were discussed. This part also describes the ministry and activities of a prison

chaplain and the sacramental life of prisoners. The involvement of lay people in religious rehabilitation and the influence of religious faith on the personality of prisoners were also shown.

The third chapter presents the methodological aspects of the doctoral dissertation. This part describes the subject and purpose of the undertaken research, research problems and hypotheses, research tools as well as the environment and an organization of research.

The fourth chapter of the dissertation contains a detailed analysis and interpretation of own research. This section shows the answers of prisoners being held in the custody in Olsztyn to the questions in the questionnaire. The analysis of the results obtained from the survey allowed to illustrate the attitude of prisoners to faith and to verify the factors affecting its development. In addition, the analysis of statistical data made it possible to learn the role of prison ministry in the lives of prisoners and its impact on their daily existence.

The last chapter of this work presents conclusions and postulates regarding the effectiveness of pastoral ministry in prison. Based on the respondents' answers, the research hypotheses put forward in the work were verified. Issues in a prison ministry in the aspect of social rehabilitation were also discussed, and proposals for the involvement of prisoners were presented.

This work is particularly addressed to people engaged in issues related to prison isolation. It combines both social rehabilitation and pastoral context. Although the dissertation may not constitute an exhaustive analysis of the factors proving the influence of faith in God shown by religiosity on the process of social rehabilitation, nevertheless it allows to bring closer the actual state of participation of prisoners in pastoral activities and sacramental life. It also shows the author's postulates and suggestions for the future.

Therefore, this dissertation may inspire other researchers, contributing to broader and more detailed thoughts in the field of prison ministry. In addition, the author of the dissertation expresses the hope that this work will inspire pastors serving as prison chaplains in penitentiary unit

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań-Warszawa 1982.

1. Dokumenty Kościoła

Benedykt XVI, *Encyklika „Spe Salvi”*, Kraków 2007.

Franciszek, *Encyklika „Lumen Fidei”*, Kraków 2013.

Jan Paweł II, *Encyklika “Veritatis Splendor”* w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane, Encykliki*, t. 1, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas, J. Poniewierski, G. Ryś, P. Słabek, J. Urban, Kraków 2005, s. 453-532.

Jan Paweł II, *Adhortacja “Familiaris Consortio”*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane, Encykliki*, t. 2, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas, J. Poniewierski, G. Ryś, P. Słabek, J. Urban, Kraków 2005, s. 69-138.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2008.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawy programowe katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, s. 40-70.

Paweł VI, *Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym Evangelii nuntiandi*, Warszawa 1986.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et Spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Dekrety. Deklaracje*, red. J. Groblicki, Poznań 1968, s. 356-390.

2. Akty prawne

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1976, nr 7 poz. 36 z późn. zm.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Dekret z dnia 8 lutego 1919r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych Dz. Pr. P. P. 1919, nr 15 poz. 202.

Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. o prawach stowarzyszeń, Dz. U. 2001, nr 79 poz. 875.

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 73 poz. 323.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz. U. 2000, nr 26 poz. 319.

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1989, nr 29 poz. 154, z późn. zm.

Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz. U. 1939, nr 68 poz. 457.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, nr 90 poz. 557, z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks Karny, Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, z późn. zm.

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz. U. 2010, nr 79 poz. 523.

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. 2003, nr 152 poz. 1493.

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003r. w sprawie regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, Dz. U. 2003, nr 152 poz. 1494.

Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2003r. w sprawie szczegółowego zakresu i trybu uczestnictwa podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem, Dz. U. 2003, nr 211 poz. 2051.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 12 lutego 2002r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. 2002, nr 15 poz. 142 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz. U. 1931, nr 71 poz. 577.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 kwietnia 1926r. w sprawie zaspokajania potrzeb religijnych więźniów i działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach, Dz. U. 1926, nr 9 poz. 10.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych, Dz. U. 2004, nr 37 poz. 337.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 151 poz. 1469.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Dz. U. 1989 nr 31 poz. 166.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2003, nr 157 poz. 1546.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 2010r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych Dz. U. 2003, nr 151 poz. 1469.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 listopada 1998r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych, Dz.U. 1998 nr 139 poz. 904.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2010r. w sprawie sposobu postępowania ze zwłokami osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. 2010, nr 123, poz. 839.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz. U. 1928, nr 29 poz. 272.

Instrukcja Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z 11 czerwca 1945r.
w sprawie regulaminu więziennego–niepublikowana.

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 1981 r. w sprawie wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego, Dz. Urz. MS 1981, nr 5 poz. 27.

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 1981r. nr 33/81/CZZK w sprawie wykonywania praktyk i posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego, niepublikowane.

Zarządzenie nr 11/2007 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 19 lipca 2007r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej, Dz. Urz. CZSW nr 2 poz. 5.

Statut Stowarzyszenia Ewangelicznej Pomocy Więźniom „Bractwo Więzienne” w: <https://bractwowiezienne.bydgoszcz.pl/statut/> (dostęp: 17.10.2019).

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Poltoratskiy przeciwko Ukrainie z 29 kwietnia 2003r., sekcja IV, skarga nr 38812/97, ECHR 2003/5.

3. Inne źródła

Kwestionariusz ankiety.

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

Ambroziak W., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Gdańsk 2006.

- Badowska-Hodyr M., *Duszpasterstwo więzienne w polskiej i szwedzkiej rzeczywistości penitencjarnej*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 93-104.
- Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1, Warszawa 1986.
- Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3, cz. 1., Warszawa 1991.
- Bedyński K., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce – zarys historyczny*, Warszawa 1994.
- Berg I. K., Miller S., *Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniu. Pomaganie osobom z problemem alkoholowym*, Łódź 2007.
- Bębas S., *Działalność i nauczanie Jana Pawła II inspiracją dla poszanowania praw osoby ludzkiej w zakładach karnych*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 131-145.
- Bębas S., *Rola religii w procesie resocjalizacji*, Toruń 2015.
- Bronk A., *Nauka o religii*, w: *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiologicznej* red. H. Zimoń, Lublin 2001, s. 23-52.
- Buksik D., *Znaczenie kształtowania religijności w funkcjonowaniu dojrzałej osobowości*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 9-19.
- Buttiglione R., *Etyka wobec historii*, Lublin 2005.
- Cichocki R., *Podmiotowość w społeczeństwie*, Poznań 2003.
- Ciosek M., *Szanse resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red., B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2007, s. 358-360.
- Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa 1800.

- Dąbrowska T. E., Wojciechowska–Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin 2005.
- Dobbelaere K., *Socjologiczna analiza definicji religii*, w: *Socjologia religii. Antologia tekstów*, red. W. Piwowarski, Kraków 2003, s. 160-175.
- Drożdż A., *Wiara. Nadzieja. Miłość*, Tarnów 1993.
- Dubiel K., *Religia i kultura duchowa w procesie resocjalizacji*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 36-41.
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
- Dünkel, F., Baechtold, A., & Van Zyl-Smit, D., *Europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych*, „Archiwum Kryminologii” 2009, XXXI, s. 35-60. w: <https://doi.org/10.7420/AK2009B> (dostęp: 12.12.2019).
- Fąka M., *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 1978.
- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2010, nr 66, s. 61-66.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2002.
- Głaz S., *Doświadczenie religijne a osobowość*, Kraków 2003.
- Głowik T., *Raport o duszpasterstwie więziennym. Materiały Centralnego Zarządu Służby Więziennej*, Warszawa 2008.

- Głuch W. J., *Struktura duszpasterstwa więziennego*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 47-58.
- Golan Z., *Pojęcie religijności*, w: *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 71-79.
- Gordon M., *Stosunek religii i religijność osób pozbawionych wolności*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 115-126.
- Górski S., *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985.
- Grześkowiak A., *Represje wobec osób duchownych i konsekrowanych w PRL w latach 1944–1989*, Lublin 2004.
- Hołyst, B. *Kryminologia*, Warszawa 2000.
- Jaworska A., *Metody oddziaływań w polskim modelu penitencjarnym*, w: *Kryminologia i kara kryminalna: wybrane zagadnienia*, red. A. Jaworska, Kraków 2008, s. 110-115.
- Jaworska A., *Paradygmatyczne podstawy współczesnej resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 137-148.
- Jaworska A., Parol R., *The Aim and Sense of the Prisoners' Life in Aspect of Penal Rehabilitation*, Kraków 2009.
- Jaworska A., *Readaptacyjna wartość sztuki w zakładach karnych*, Słupsk 2008.
- Jedynak W., *Wybrane aspekty przemian religijności i moralności młodzieży polskiej*, w: *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI wieku*, red. P. Długosz, Kotarski H., W. Jedynak, Rzeszów 2014, s. 13-24.

Kaczyńska W., *Ludzie ukarani*, Warszawa 1989.

Kalinowski M., *Formy, metody i środki wychowania resocjalizującego*, w: *Resocjalizacja, Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 240-248.

Kalinowski M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014.

Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 234-236.

Kalinowski M., *Zasady wychowania resocjalizującego*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 237-239.

Kaliszczuk J., *Recepcja posługi duszpasterskiej przez recydywistów. Empiryczne studium socjologiczne na przykładzie Zakładu Karnego w Białej Podlaskiej*, Warszawa 1998.

Kamiński R., Drożdż B., *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin 1998.

Kamiński R., *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, t. 1, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 15-22.

Karaszewska H., *Personel więzienny – jako realizator idei resocjalizacji*, w: *Służba Więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, red. W. Ambrozik, P. Stępiak, Poznań–Warszawa–Kalisz 2004, s. 135-141.

Kluska B., *Metanoia jako warunek wewnętrzny resocjalizacji*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 20-25.

Kłoczowski J., Mullerowa L., Skarbek J., *Zarys historii Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986.

- Kosewski M., *Ludzie w sytuacjach pokusy i upokorzenia*, Warszawa 1985.
- Kuczkowski S., *Niektóre problemy psychopatologii w zakresie doświadczeń, postaw i zachowań religijnych*, w: *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 17-20.
- Kuć M., *Duszpasterstwo więzienne a indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 127-144.
- Kuć M., Gałązka M., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009.
- Kuć M., *Kultura organizacyjna jednostki penitencjarnej*, „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2005, nr 47-48, s. 108-116.
- Kuć M., *Rola służb penitencjarnych w polityce kryminalnej*, w: *Autorytet i godność służb penitencjarnych a skuteczność metod resocjalizacji*, red. J. Świtka, M. Kuć, I. Niewiadomska, Lublin 2004, s. 51-64.
- Kuć M., *Rola społeczeństwa w resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, w: *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne.*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 111-124.
- Kuć M., *Udział społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności. Wybrane problemy*, w: *Problemy Prawnicze. Zeszyty Naukowe*, red. F. Prusak, Warszawa 2005, s. 40-43.
- Kustra Cz., *Posługa egzorcysty – wychowawcy w terapii młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2010, nr 1, s. 17-31.
- Lasocik Z., *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993.

- Leśniewski S., *Duszpasterstwo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej*, w: *Duszpasterstwo więzienne w III Rzeczypospolitej*, red. J. Woźniak, Kraków 2002, s. 170-181.
- Lubicki L., *Kapelani – Służba Więzienna. Wzajemne cele i zadania*, w: *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2007, s. 59-64.
- Luhmann N., *Funkcje religii*, Kraków 1998.
- Machel H., *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk 2001.
- Machel H., *Rola i zadania kadry resocjalizacyjnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.2, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2007, s. 217-247.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.
- Majcherczyk A., *Wybrane programy resocjalizacyjne – perspektywa teoretyczna i praktyczna*, „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2011, nr 70, s. 5-9.
- Malec J., *Posługi religijne w zakładach karnych*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminalistyczny” 1989, nr 1-15, s. 48-53.
- Marek Z., *Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 17-21.
- Mariański J., *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*, Kraków 2004.

Meler S., *Prawo więźniów do wolności religijnej*, „Przegląd więziennictwa polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym” 2003, nr 38–39, s. 68–71.

Mezglewski A., *Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 110-119.

Mezglewski A., *Uzewewnętrznianie przekonań religijnych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisław, Warszawa 2008, s. 87-91.

Migdał J., *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008.

Miller W. R., *Wzmacnianie motywacji do zmiany. Zalecenia do optymalizacji terapii*, Warszawa 2009.

Misiaszek A., *Duszpasterstwo osób społecznie nieprzystosowanych*, Olsztyn 2009.

Misztal H., *Okres II wojny światowej (1939-1945)*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisław, Lublin 2003, s. 105-137.

Miziołek W., *Teologiczne podstawy duszpasterstwa więziennego*, „Materiały Naczelnego Kapelana Więziennictwa” 1990, nr 2, s. 4-10.

Nikołajew J., *Miejsce duszpasterstwa więziennego we francuskim systemie penitencjarnym*, „Studia z prawa wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 237-254.

Nikołajew J., *Opieka religijna realizowana w więzieniu w ujęciu historycznym*, w: *Nauczanie papieża Jana Pawła II do więźniów*

i służb penitencjarnych, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2006, s. 66-70.

Nikołajew J., *Więzień jako istota religijna*, w: „Ius et fides” – księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin prof. J. Świtki, red. T. Guz, M. Kuć, Lublin 2006, s. 15-18.

Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012.

Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa 2008.

Nowosad A., *Tematyka religijna w twórczości własnej osób pozbawionych wolności*, w: *Nauczanie Papieża Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych*, red. J. Świtka, M. Kuć, Lublin 2006, s. 123-130.

Ordon M., *Stowarzyszenia i organizacje religijne*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisz, Lublin 2003, s. 359-367.

Orzeszyna J., *Pojednanie*, w: *Jan Paweł II. Encyklopedia nauczania moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jeżyna, Radom 2005, s. 393-396.

Osiatyński W., *Kilka uwag na temat trybu uchwalania Konstytucji III Rzeczypospolitej*, w: *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 98-103.

Osiński G., *Bractwo Więzienne w Polsce – jego rola resocjalizacyjna (na przykładzie miasta stołecznego Warszawa)*, Warszawa 2003.

Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk 1998.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Warszawa 1998.

- Piekaczew S., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce po 1981 roku w świetle badań socjologicznych*, Warszawa 2002.
- Pindel E., Wypalenie zawodowe personelu penitencjarnego, w: *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2008, s. 430-439.
- Piotrowska K., *Wspólnota Modlitwy i Ewangelizacji św. Dobrego Łotra ma 10 lat*, w: <https://kosciol.wiara.pl/doc/3684788.Wspolnota-Modlitwy-i-Ewangelizacji-sw-Dobrego-Lotra-ma-10-lat>, (dostęp: 20.01.2019).
- Piwowarski W., *Socjologia religii*, Lublin 2000.
- Pol D. J., *Więzienna szansa*, Warszawa 2008.
- Poręba P., Wychowanie religijne w rodzinie, w: *Wychowanie w rodzinie*, red. F. Adamski, Kraków 2010, s. 99-100.
- Pospiszyl K., *Współczesne trendy rozwoju resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B. M. Nowak, Warszawa 2008, s. 48-53.
- Poznaniak W., *Etyczne dylematy i powinności dotyczące psychologów penitencjarnych, a być może i innych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, w: *Służba Więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, red. W. Ambrozik, P. Stępnia, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004, s. 111-119.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005.
- Pytka L., *Różne ujęcia resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 73-76.

- Rada Duszpasterstwa Więziennego w: <https://www.sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wieziennego>, (dostęp: 25.01.2019r.).
- Rejman J., *Źródła etyki zawodowej wychowawcy penitencjarnego*, w: *Autorytet i godność służb penitencjarnych a skuteczność metod resocjalizacji*, red. B. Urban, Kraków 2010, s. 147-162.
- Ropski J., *Kompetencje interpersonalne w resocjalizacji*, w: *Aktualne osiągnięcia w naukach społecznych a teoria i praktyka resocjalizacyjna*, red. B. Urban, Kraków 2010, s. 300-310.
- Sakowicz T., Baumel S., *Dylematy moralne wychowawcy resocjalizującego*, w: *Dylematy współczesnej profilaktyki i resocjalizacji*, red. A. Kieszkowska, Kielce 2008, s. 264-271.
- Sikorska D., *Postrzeganie religii jako metody resocjalizacji przez młodzież niedostosowaną społecznie*, w: *Religia w procesie resocjalizacji*, red. P. Gołdyn, Konin 2010, s. 211-215.
- Sikorski J., *Duszpasterstwo więzienne, spojrzenie wstecz – rzeczywistość – perspektywy*, w: *Kościół w Polsce wobec potrzebujących*, red. M. Chmielewski, Lublin 1994, s. 201-211.
- Sikorski J., *Duszpasterstwo więzienne*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drózd, Lublin 1998, s. 313-320.
- Sobczak S., *Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 225-317.
- Socha P., *Duchowy rozwój człowieka*, Kraków 2000.
- Sosna K., *Katecheza specjalna w służbie wychowania resocjalizacyjnego. Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny – propozycje na przyszłość*, Kraków 2008.

Stark R., Bainbridge W. S., *Teoria religii*, Kraków 2007.

Stefański M., *Analiza niedostosowania przestępczego wśród nieletnich* w: *Kryminologia i kara kryminalna: wybrane zagadnienia*, red. A. Jaworska, Kraków 2008, s. 11-64.

Stelmachowski A., *Regulacja stosunków prawnych między państwem a Kościołem*, w: *Spółczesność – Państwo – Kościół (1945 – 2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Szczecin, 15 – 16.VI.2000r., red. A. Kawecki, K. Kowalczyk, A. Kubaj, Szczecin 2000, s. 114-119.

Szałański J., *Kategorie klasyfikacyjne i zróżnicowanie osobowościowe skazanych jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej*, w: *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t.1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 361-396.

Szałański J., *Zakres i poziom skuteczności resocjalizacji*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenie i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008, s. 13-20.

Szymanowska A., *Więzenie – i co dalej*, Warszawa 2003.

Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004.

Tabaka J., *Zmiana świadomości przez uczestnictwo w zajęciach Szkoły Życia*, Warszawa 1998, s. 454–458.

Testa B., *Sakramenty Kościoła*, Poznań 1998.

Tyberski K., *Więźniowie i wsparcie społeczne*, w: *Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu*, red. M. Kalinowski, Lublin 2005, s. 244-250.

- Wałęsa Cz., *Wyjaśnianie religijności człowieka (analiza psychologiczna)*, w: *Studia z psychologii w Kul*, t. 11, red. P. Francuz, P. Oleś, W. Otrębski, Lublin 2003, s. 22-25.
- Wojtas P., *Poszukując wskazówek na przyszłość. Duszpasterstwo więzienne*, w: *Więziennictwo na początku XXI wieku*, red. T. Bulenda, W. Knap, Z. Lasocik, Warszawa 2007, s. 58-63.
- Wojtas P., *Projekt statutu kapelana więziennego*, w: *Kapelani wobec funkcjonariuszy Służby Więziennej. Rekolekcje i Ogólnopolskie Seminarium Kapelanów Więziennych*, Zalesie 1992, s. 49-56.
- Wojtas P., *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, w: *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych. Materiały z konferencji*, red. J. Zagórski, Warszawa 2004, s. 3038.
- Wolsza T., *W cieniu Wronek, Jaworzna i Piechcina, 1945 – 1956*, Warszawa 2003.
- Wójtowicz Z., *Duszpasterstwo specjalne*, w: *W służbie Ewangelii i Człowiekowi. Archidiecezja Lubelska w latach 1992–2002*, red. J. Mariański, Lublin 2005, s. 663-678.
- Wyka K., Kaśków Sz., Urbnek W., *Czy resocjalizacja ma sens?*, w: http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace/resocjalizacja.pdf, (dostęp: 11.09.2018).
- Zoll A., *Głos w dyskusji*, w: *Udział osób duchownych w realizacji sprawiedliwości naprawczej i wykonywaniu kar kryminalnych*, red. J. Zagórski, Warszawa 2004, s. 26-30.

Żaroń P., *Ludność polska w Związku Radzieckim w czasie II wojny światowej*, Warszawa 1990.

Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2001.

III. LITERATURA POMOCNICZA

Antczak S., Cieślarczyk M., *Jak napisać pracę dyplomową*, Siedlce 2004.

Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.

Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Warszawa 2005.

Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2009.

Babic E., *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2008.

Backer R., Czechowska L., Gadomska G., *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016.

Brzeziński J., *Elementy metodologii badań pedagogicznych*, Warszawa 1997.

Bugajski Z., *Księga Jubileuszowa Więziennictwa Polskiego*, Warszawa 1929.

Dudkiewicz W., *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Kielce 2000.

Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.

Fredrich-Michalska I., Stachurska-Marcińczak B., *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego*, w: *Nowe kodeksy karne z 1997r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 544-594.

Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2002.

- Goldstein A.P., Glick B., Gibbs J.C., *ART – program zastępowania agresji*, Warszawa 2004.
- Granosik M., *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Kraków 2006.
- Guziuk M., *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych*, Olsztyn 2004.
- Hamilton S., *Theory and Practice of Social Casework*, New York 1956.
- Jadach-Sapielo A., *Konspekt pracy doktorskiej – wskazówki metodologiczne*, w: *Doktoranci o przygotowaniu konspektu pracy doktorskiej*, red. M. Strzyżewska, Warszawa 2007, s. 16-21.
- Juszczyk, S. *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*, Katowice 2005.
- Konarzewski K., *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000.
- Krzysztošek Z., *Uwarunkowania, założenia i metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1997.
- Libiszowska-Żółtkowska M., Mariański J., *Leksykon socjologii*, Warszawa 2004.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2003.
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007.
- Majewski M., *Metodologia katechetyki w teorii i w praktyce*, Kraków 1998.
- Markowski A., Lemański R., Polański G., *HIOB. Program psychokorekcyjny dla kierowców odbywających karę więzienia za jazdę w stanie nietrzeźwości lub w stanie po użyciu alkoholu*, Warszawa 2006.
- Masžke A.W., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2004.

- Mysiewicz L., *Posługa i działalność duszpasterska kapelanów w zakładach karnych i aresztach śledczych Archidiecezji Warmińskiej*, Olsztyn 2012, s. 73, (mps).
- Nawojczyk M., *Przewodnik po statystyce dla socjologów*, Kraków 2002.
- Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2011.
- Nowak S., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2008.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
- Ottobini M., *Kill the Criminal, Save the Person: The APAC Methodology*, Washington 2000.
- Palka S., *Metodologia. Badania. Praktyka Pedagogiczna*, Gdańsk 2006.
- Pargament K. I., *The Psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, New York – London 1997.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, t.2, Olsztyn 1986.
- Pilch T., Baumann T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995.
- Podgórski R., *Metodologia badań socjologicznych*, Bydgoszcz 2007.
- Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1981.
- Rozner M., *Prawo do wolności religijnej w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t.5. s. 111-136.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.

- Serafin S., Szmulik B., *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008.
- Sitarz M., *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004.
- Sołoma L., *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 2002.
- Stowarzyszenie Bractwo Więzienne Eliaz w Olsztynie,
w: <https://rejestr.io/krs/652713/stowarzyszenie-bractwo-wiezienne-eliaz-w-olsztynie>, (dostęp: 02.01.2019).
- Szewczuk W., *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1985.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 2010.
- Szymczak M., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1999.
- Thomas, Zaitzow B. J. H., *Coming of Conversion? The Role of Religion in Prison Coping*, „The Prison Journal” 2006, Vol. 86, No. 2, s. 242-251.
- Townsend T., *Faith behind bars*, w: <http://pewforum.org/news/display.php?NewsID=12911>, (dostęp: 02.01.2019r.).
- Wawrzusiszyn A., *Metodologiczne konteksty badań bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo i edukacja w zmieniającej się rzeczywistości*, red. A. Wawrzusiszyn, J. Grzyb, Ełk 2015, s. 88-94.
- Wilemska E., *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.
- Zieliński J., *Praca naukowa*, Jelenia Góra 2006.

ANEKSY

WYKAZ TABEL ZAMIESZCZONYCH W PRACY

Tabela 1. Rozumienie religii i religijności przez badanych	95
Tabela 2. Stosunek osadzonych do wiary przed izolacją więzienną, z podziałem na wiek	130
Tabela 3. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji więziennej do wiary z podziałem na wiek	132
Tabela 4. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji do wiary z uwzględnieniem wykształcenia	136
Tabela 5. Uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej uwzględniając wiek osadzonych.....	148
Tabela 6. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania z uwzględnieniem wieku respondentów	153
Tabela 7. Częstotliwość modlenia się z uwzględnieniem wieku respondentów	160
Tabela 8. Korelacja częstotliwości modlenia się respondentów z uczestnictwem we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej.....	164
Tabela 9. Deklaracja uczestnictwa w działaniach duszpasterskich z uwzględnieniem wieku respondentów	170
Tabela 10. Rozumienie przekazywanych przez kapelana treści religijnych w korelacji z wiekiem respondentów	177

WYKAZ WYKRESÓW ZAMIESZCZONYCH W PRACY

Wykres 1. Badania populacji z podziałem na osadzenie w jednostce penitencjarnej.....	120
Wykres 2. Podział respondentów ze względu na wiek.....	121
Wykres 3. Wykształcenie osób objętych badaniem ankietowym.....	122
Wykres 4. Dotychczasowy okres spędzony w izolacji więziennej	123
Wykres 5. Długość kary pozbawienia wolności.....	124
Wykres 6. Powrotność do izolacji więziennej	125
Wykres 7. Stosunek osadzonych do wiary przed izolacją więzienną.....	127
Wykres 8. Stosunek osadzonych do wiary w trakcie izolacji więziennej	128
Wykres 9. Stosunek osadzonych do wiary, przed izolacją więzienną.....	129
Wykres 10. Stosunek osadzonych obecnie przebywających w izolacji więziennej do wiary z uwzględnieniem wykształcenia	136
Wykres 11. Czynniki pogłębiające wiarę	139
Wykres 12. Czynniki wpływające na niewiarę.....	141
Wykres 13. Przyczyny obojętności religijnej	143
Wykres 14. Częstotliwość uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej	147
Wykres 15. Wpływ uczestnictwa we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej na respondentów	150
Wykres 16. Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty i pojednania	152
Wykres 17. Wpływ sakramentu pokuty i pojednania na respondentów.....	156
Wykres 18. Częstotliwość modlenia się osadzonych	158
Wykres 19. Sposób modlitwy respondentów	162

Wykres 20. Umacnianie wiary poprzez kontakty z rodziną	167
Wykres 21. Deklaracja uczestnictwa respondentów w działaniach organizowanych przez kapelana więziennego	169
Wykres 22. Zadania księdza w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności	174
Wykres 23. Rozumienie przekazywanych przez kapelana treści religijnych	176
Wykres 24. Wpływ działalności duszpasterskiej w więzieniu na życie respondentów	180
Wykres 25. Czynny udział w życiu religijnym respondentów poza jednostką penitencjarną	183

Uniwersytet Warmińsko–Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii
ul. Hozjusza 15, 11–041 Olsztyn

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

INSTRUKCJA

Katedra Nauk o Rodzinie Uniwersytetu Warmińsko–Mazurskiego w Olsztynie prowadzi badania na temat oddziaływania duszpasterskiego w procesie readaptacji osób pozbawionych wolności. Niniejsza ankieta ma charakter anonimowy, a uzyskane dane posłużą jedynie do celów naukowych.

Uprzejmie proszę o udzielenie szczerych odpowiedzi, poprzez umieszczenie znaku „x” przy jednym wybranym wariantcie, chyba że zaznaczono inaczej. Dziękuję serdecznie za wypełnienie ankiety.

PYTANIA MERYTORYCZNE

1. Jaki był Pana stosunek do wiary przed odbywaniem kary pozbawienia wolności?
 - ☐ byłem wierzący
 - ☐ byłem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej
 - ☐ byłem obojętny
 - ☐ byłem niewierzący
 - ☐ trudno powiedzieć

2. Jaki jest Pana stosunek do wiary obecnie?

- ☐ jestem wierzący
- ☐ jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji religijnej
- ☐ jestem obojętny
- ☐ jestem niewierzący
- ☐ trudno powiedzieć

3. Jeżeli zmienił się Pana stosunek do wiary, proszę opisać jakie czynniki wpłynęły na zmiany:

.....

.....

4. Proszę o określenie się do jednej z poniższych tabel. Jakie są przyczyny Pana:

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

wiary	niewiary	obojętności religijnej
☐ tradycja rodzinna	☐ zniechęcenie	☐ tradycja rodzinna
☐ doświadczenia życiowe	☐ religijnym stylem życia	☐ zniechęcenie religijnym stylem życia
☐ wpływ wspólnoty Kościoła	☐ doświadczenia życiowe	☐ doświadczenia życiowe
☐ wpływ bliskich i przyjaciół	☐ wpływ wspólnoty Kościoła	☐ wpływ wspólnoty Kościoła
☐ działalność kapelana więziennego	☐ wpływ bliskich i przyjaciół	☐ wpływ bliskich i przyjaciół
☐ wpływ uczestnictwa we Mszy Świętej	☐ autorytet osób publicznych	☐ działalność kapelana więziennego
☐ autorytet osób publicznych	☐ wykształcenie	☐ wpływ uczestnictwa we Mszy Świętej
☐ wykształcenie	☐ inne (jakie?)	☐ autorytet osób publicznych
☐ inne (jakie?)		☐ wykształcenie
		☐ inne (jakie?)

5. Kto najbardziej pomaga Panu w rozwoju kontaktu z Bogiem?
- ☐ rodzina i znajomi
 - ☐ wspólnoty modlitewne Kościoła
 - ☐ kapelan więzienny
 - ☐ ktoś inny, kto?.....
 - ☐ nikt mi nie pomaga
6. Jak często uczestniczy Pan we Mszy świętej niedzielnej i świątecznej?
- ☐ co tydzień
 - ☐ raz w miesiącu
 - ☐ raz na kilka miesięcy
 - ☐ z okazji świąt kościelnych
 - ☐ nie uczestniczę (*proszę przejść do pytania numer 8*)
7. Jak wpływa na Pana uczestnictwo we Mszy świętej?
(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)
- ☐ umacnia mnie w wierze
 - ☐ daje mi siły do zmiany
 - ☐ kształtuje moje sumienie
 - ☐ jest urozmaicheniem więziennych zajęć
 - ☐ nie wpływa na mnie
 - ☐ inaczej (jak?)
8. Jak często chodzi Pan do spowiedzi?
- ☐ co dwa tygodnie
 - ☐ co miesiąc
 - ☐ co kilka miesięcy
 - ☐ raz w roku
 - ☐ co kilka lat
 - ☐ nie chodzę do spowiedzi (*proszę przejść do pytania numer 10*)

9. Jak wpływa na Pana sakrament pokuty?

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- ☐ daje poczucie ulgi
- ☐ pozwala mi zrozumieć popełnione błędy
- ☐ sprawia, że chcę naprawić krzywdy, które wyrządziłem
- ☐ wywołuje pragnienie zmiany życia na lepsze
- ☐ nic nie zmienia
- ☐ inaczej (jak?)

10. Jak często Pan się modli?

- ☐ codziennie rano i wieczorem
- ☐ codziennie raz
- ☐ kilka razy w tygodniu
- ☐ kilka razy w miesiącu
- ☐ nie modlę się *(proszę przejść do pytania numer 12)*

11. W jaki sposób Pan się modli?

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- ☐ odmawiam pacierz
- ☐ odmawiam różaniec
- ☐ odmawiam koronkę do Miłosierdzia Bożego
- ☐ modlę się spontanicznie (własnymi słowami)
- ☐ inny (jaki?)

12. Czy kontakty z rodziną umacniają Pana w wierze?

- ☐ tak, ponieważ
.....
.....
- ☐ nie, ponieważ
.....
.....

13. Czy uczestniczy Pan w działaniach zorganizowanych przez kapelana więziennego na terenie placówki?

- ☐ tak, jestem uczestnikiem działań duszpasterskich
- ☐ nie uczestniczę w działaniach duszpasterskich, ale korzystam z możliwości przystępowania do sakramentów świętych
(proszę przejść do pytania numer 17)
- ☐ nie jestem zainteresowany działaniami duszpasterskimi prowadzonymi na terenie jednostki penitencjarnej
(proszę przejść do pytania numer 17)

14. W jaki sposób działalność duszpasterska w więzieniu wpływa na Pana życie? (można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- ☐ zrozumiałem jakie błędy popełniałem
- ☐ postanowiłem zmienić swoje postępowanie
- ☐ zamierzam przestrzegać dekalogu
- ☐ pragnę zmienić swoje życie po odbyciu kary
- ☐ zrozumiałem, że zasługuję na miłosierdzie
- ☐ zmieniłem nastawienie wobec Kościoła
- ☐ chce być aktywnym członkiem Kościoła
- ☐ nie chce więcej wracać na drogę przestępczą
- ☐ duszpasterstwo nie zmieniło nic w moim życiu
- ☐ inny (jaki?)

15. Jakie są według Pana zadania księdza w pracy duszpasterskiej z osobami pozbawionymi wolności?

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- ☐ udzielanie sakramentów
- ☐ wyjaśnianie nauki Kościoła
- ☐ pomoc w rozwiązywaniu problemów
- ☐ kształtowanie pozytywnych postaw
- ☐ pomoc materialna

☐ inne (jakie?)

16. Czy przekazywane przez kapelana treści religijne są dla Pana zrozumiałe?

☐ tak, ponieważ.....

☐ nie, ponieważ.....

17. Jak Pana zdaniem powinno wyglądać duszpasterstwo więzienne?

Czy chciałby Pan, aby zostały wprowadzone jakieś zmiany?

.....

.....

.....

18. Czy przebywając poza jednostką penitencjarną m.in. na tzw. „przepustkach”, korzysta Pan czynnie z życia religijnego? (można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

☐ uczestniczę we Mszy świętej

☐ uczestniczę w życiu wspólnotowym

☐ nie uczestniczę

19. Czy w trakcie wypełniania ankiety, pojawiły się u Pana jakieś refleksje związane z Kościołem lub Bogiem? Proszę o opisanie ich poniżej:

.....

.....

.....

METRYCZKA:

20. Wykształcenie:

- ☐ podstawowe
- ☐ gimnazjalne
- ☐ ponadgimnazjalne
- ☐ wyższe

21. Wiek:

- ☐ 18 – 21
- ☐ 22 – 30
- ☐ 31 – 40
- ☐ 41 -50
- ☐ powyżej 50

22. Spędzony czas w więzieniu:

- ☐ poniżej 6 miesięcy
- ☐ 6 – 12 miesięcy
- ☐ 1 – 5 lat
- ☐ powyżej 5 lat

23. Długość kary:

- ☐ poniżej 6 miesięcy
- ☐ 6 – 12 miesięcy
- ☐ 1 – 5 lat
- ☐ powyżej 5 lat

24. Który raz odbywa Pan karę pozbawienia wolności?

- ☐ pierwszy raz
- ☐ 2 – 5 raz
- ☐ powyżej 5